

K 81.525
3

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

სოლომონ ცაიშვილი



თბილისი
ხალხურ
მუშოქმედებში



თბილისი
1958

Академия Наук Грузинской СС

Соломон Цаишвили

**შ ბ ი ლ ს ი
ვ ნ ა რ ო დ ნ ო მ
ტ ვ ო რ ჩ ე ს თ ვ ე**



Издательство Академии наук Грузинской С С Р

შ ბ ი ლ ს ი. 1958

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

სოლომონ ცაიშვილი

თ ბ ი ლ ი ს ი
ს ა ლ ს უ რ
შემოქმედებში

K 81.525
3



საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა

თ ბ ი ლ ი ს ი 1958

საქართველოს
პარლამენტის
ბიბლიოთეკა

თბილისი და ქართული ფოლკლორი

არის ცნობილი გამოთქმა: თუ თბილისს იცნობ, მაშინ საქართველოც შევისწავლიაო. თბილისი ნამდვილად არის საქართველოს სული და გული. ვინ არ მოუხიბლავს თბილისის მშვენიერებას, ამიტომ ამბობდა ჩვენი ქალაქის დიდი მოტრფიალე გრიგოლ ორბელიანი: „კაცს ყველგან შეუძლია იყოს, თუნდ იაპონიაში, თუნდ შვეიცარიაში, თუნდ ინგლისში, მაგრამ ცხოვრებით კი მარტო თბილისში უნდა იცხოვროსო“. თბილისს ყოველთვის ჰქონდა საკუთარი ცხოვრება, საკუთარი ყოფა, ადათი და ეს აძლევდა მას განსაკუთრებულ მიმზიდველობას. ამასთან არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ თბილისი ერთ-ერთი უძველესი ქალაქია მთელს ქსოველიაში.

თბილისს ჩვენ ათასხუთასი წლის ჰაბტუკს ვეძახით. ეს არის თარიღი თბილისის დედაქალაქად გადაქცევისა. მაგრამ, თბილისის ისტორია უფრო ადრე იწყება. არის მშვენიერი ლეგენდა, რომელიც თბილისის პირველ დასახლებას ფარნაოზ ქართველთა მეფეს უკავშირებს. მეფის მიერ დაჭრილი ირემი თბილისურ წყლებს განუკურნავთ. განცვიფრებულ მეფეს ამ მშვენიერი ადგილების დასახლება განუზრახავს. საინტერესოა, რომ ძველი ქართული მატყანეებიც ფარნაოზთან დაკავშირებით თბილისს ხშირად ახსენებენ, მაგრამ ეს მხოლოდ ზოგადი ხასიათის ცნობებია. თბილისის არქეოლოგიურმა გათხრებმა კიდევ უფრო ნათელი წარმოდგენა მოგვცა ამ საკითხებზე. ირკვევა, რომ თბილისი ჯერ კიდევ ძველი წელთაღრიცხვის მე-3 საუკუნიდან მაინც მჭიდრო დასახლებული ადგილი ყოფილა.

ამგვარად, თბილისის დაარსების საისტორიო ძაფებს უხსოვარ პერიოდში გადავყავართ. გამოჩენილმა მეცნიერებმა და, კერძოდ, თბილისის ისტორიის მკვლევარებმა, კარგა ხანი

ჩვენი დედაქალაქი მსოფლიოს ერთ-ერთ უძველეს ქალაქად აღიარეს.

აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი მხარს უჭერს იმ მოსაზრებას, რომ თბილისი, როგორც სავაჭრო მნიშვნელობის ქალაქი, ან დაბა, არსებობდა ახალი წელთაღრიცხვის დაწყებამდე.

ახალი წელთაღრიცხვით კი სიტყვა „ტფილისი“ საქართველოს მათიანეში პირველად ნახმარია 368 წლებში მომხდარ ამბებთან დაკავშირებით, როცა მოვიდა „სპარსთა მეფისა პიტიახში ტფილისად ქალაქად ციხედ“.

ასე რომ, თბილისის როგორც ქალაქისა და სამეფოსათვის მნიშვნელოვანი პუნქტის აღორძინება ძველი წელთაღრიცხვის მესამე საუკუნის მიწურულსა და ახალი წელთაღრიცხვის პირველი საუკუნის დამდეგს შუაა მომხდარი. ჩვენი წელთაღრიცხვის მესამე და მეოთხე საუკუნეში კი, იგი უკვე სამხედრო და სტრატეგიული მნიშვნელობის „ციხე-ქალაქია“, ხოლო მეხუთე საუკუნეში—საქართველოს სამეფო რეზიდენცია.

ახლად გადგა აქალაქებულ თბილისს, სადაც ამიერიდან უნდა დამკვიდრებულიყო სამეფო სრა-სასახლეები, ცხადია, ახალი მშენებლობა და შესაფერი რეკონსტრუქციაც დასჭირდა.

ასეთი მშენებლობაც დაუწყია მის განმაახლებელსა და აღმზევებლს, სახელგანთქმულ ქართველ მეფეს ვახტანგ გორგასალს. „ვახტანგ მეფე აშენებდა ქალაქსა ტფილისისა, საფუძველი ოდენ დაედვა“,—წერს ვახტანგ გორგასალის მემათიანე ჯუანშერი. ვახტანგ გორგასალს დაწყებული საქმის დასრულება სიცოცხლეში ვერ მოუსწრია, მაგრამ იმავე მემათიანის ცნობით ეს დიდი საქმე მის მემკვიდრეს, დაჩი (იგივე არჩილ) მეფეს დაუმთავრებია. მემათიანე ამის შესახებაც გადმოგვცემს: ამან, დაჩი მეფემან, შემდგომად სიკვდილისა ვახტანგისა... „განასრულნა ზღუდენი ტფილისისანი და ვითა ებრძანა ვახტანგს, იგი შექმნა სახლად სამეფოდ“—ო. ამ წყაროებში, ცხადია, ლაპარაკია არა ქალაქის დაარსებაზე,

არამედ მის რეკონსტრუქციაზე, გამშვენიერებაზე და სამეფო სასახლეების საფუძვლის ჩაყრაზე და მშენებლობაზე.

ამის შემდეგ ბუნებრივია მეორე ძველ მატინანეში („მოქცევაჲ ქართლისა“) ნათქვამი, რომ „ტფილისს კაცნი დასხდებოდეს“ და „მცხეთაჲ ათხელდებოდესო... არმაზი შემცირდებოდეს და კალაჲ (ციხე თბილისისა) განდიდდებოდესო.“

რაკი ქვეყნის უმაღლესი მართვა-გამგეობა თბილისში გადავიდა, იგიც ძლიერდებოდა, იზრდებოდა, მშვენიერდებოდა და როგორც ახალი დედაქალაქი, საქართველოს სხვა ქალაქთა¹ შორის, სახელს იხვეჭდა და ხალხის სიყვარულით იმოსებოდა.

ხალხის სიყვარულით იმოსებოდა აგრეთვე მისი დედაქალაქად გადაქცევი ვახტანგ გორგასალი, რომელსაც ხალხი არა თუ მარტო თბილისის დედაქალაქად გარდაქმნასა და გამშვენიერებას მიაწერს, არამედ მის დაარსებასაც. ამ თემაზე ქართველ ხალხს მშვენიერი ლეგენდაც შეუქმნია. ვითომ ვახტანგ მეფე სანადიროდ წასულიყო ახლანდელ თბილისის მიდამოებში, რომელიც მაშინ გაუვალი და უღრანი ტყე ყოფილა. მისი დავეშილი მიმინო ხოხობს გამოჰკიდებია და ხოხობიანად სადღაც შორს გადაკარგულა. მეფის მხლებლები დაღვენებიან მიმინოს. გზაზე უნახავთ, რომ მიმინოს ხოხობი დაეჭირა, მაგრამ ორივენი იქვე მოჩუხჩუხე, ბუნებრივად ცხელ წყალში ჩავარდნილან და ჩათუთქულან. მეფე და მისი ამაღა ამ სანახაობამ ძლიერ გააკვირვა თურმე. და თანაც მეფეს მოსწონებია ეს ცხელი წყარო და მისი მიდამოები. უბრძანებია იქ ქალაქის გაშენება და ამ ახალგაშენებულ ქალაქსაც „ტფილი“ წყლების გამო „ტფილისი“ ეწოდაო,—გადმოგვცემს „ქართლის ცხოვრება“ ხალხის მიერ შექმნილ ამ ლეგენდას.

როგორც ჩანს, თბილისის აღზევებასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული სახელი ვახტანგ მეფისა, რომელიც მტრებთან ბრძოლაში გამარჯვებისა და უძლველობის გამო ქართველმა ხალხმა უმშვენიერესი ლექსებით შეამკო. ამ ციკლი-

¹ მცხეთა, უფლისციხე, რუსთავი, ურბნისი, სარკინე, სამშვილდე, ხუნანი, ქუთაისი, შორაპანი, ფოთი, არქეოპოლისი (ნაქალაქევი) (ოდრზე, ვგრისი) (იგივე ბედია), ზორნაბუჯი (ჭერეთი) და სხვ. იმდროისათვის ცნობილი ქალაქები იყვნენ.



დან ერთი ჩვენამდე მოღწეული ლექსი დღესაც ამშვენებს ხალხურ სიმღერების ძვირფას მემკვიდრეობას:

ვახტანგ მეფე ღმერთს უყვარდა,
 ციდან ჩამოესმა რეკა;
 ფალბუზზე ფეხი შედგა,
 დიდმა მთებმა შექმნეს ღრეკა...
 ოსეთი გადაიარა,
 ჩერქეზებიც გადარეკა... და სხვ.

ხევსურეთში დღემდე შემონახულა ერთი მეტად საინტერესო ნაწყვეტი ვახტანგ მეფის შესახებ. ამ ნაწყვეტში მალა მთებში გაწვრთნილი მოშიარე მხედარი ვახტანგ გორგასალის გმირულ პორტრეტს ამგვარად გვიხატავს:

პირდაპირ შამავხედვედი
 ციხის გაღანის პირსაო;
 ნეფე ყოფილას გორგასლამ,
 მშვილდ უჭეხებავ გმირსაო...

პროფ. აკაკი შანიძე სამართლიანად ფიქრობს, რომ ეს ნაწყვეტი უძველესი ლექსის ნაშთად უნდა ჩაითვალოს და ქართული ლექსის მეტრიკის ისტორიისათვის ძვირფასი მონაპოვარი².

მას შემდეგ 15 საუკუნე გავიდა. ქართველ ხალხს ყურადღებიდან არ გამოჩენია არც ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი თავისი დედაქალაქის თავგადასავლიდან, რომ იგი თავისი მხატვრული სიტყვით არ აესახა. სწორედ, დედაქალაქად ქცევის მომენტიდან თბილისი ხდება მარადიულ თემად ქართული ხალხური პოეზიისა. მიზეზები ხალხის ამგვარი სიყვარულისა და ყურადღებისა თბილისისადმი თვით ამ ქალაქის მნიშვნელობაში უნდა ვეძიოთ.

² აკ. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია (ხევსურული), გვ. 79.

თბილისის ამ მნიშვნელობას უსვამს ხაზს თავის ერთ სპეციალურ ნაშრომში აკადემიკოსი სიმონ ჯანაშია. მისი აზრით, თბილისის გადღეაქალაქების შემდგომი ისტორია განსაკუთრებით მდიდარი და რთულია. ქალაქის მნიშვნელობა ყველა იმ გარეშე ძალის უდიდეს ყურადღებას იქცევდა, რომელთაც საქართველოს დამონება ეწადათ. თუ აგრესორი საკმაოდ ძლიერი იყო, იგი ცდილობდა თბილისში დამკვიდრებულიყო და ქალაქი გაეხადა მთავარ საყრდენ პუნქტად საქართველოში, თუ მას საამისო ძალები არ მოეპოვებოდა, მიზნად ისახავდა მის სრულ მოსპობას.

მაგრამ მრავალტანჯული, მრავალჯერ დანგრეული ქალაქი ფენიქსივით ცოცხლდებოდა. ამაში გამოჩნდა თბილისის, როგორც საქართველოს ორგანული კულტურულ-ეკონომიური ცენტრის, მნიშვნელობა. ტყუილად კი არ უწოდებდა თბილისს ქართველგ ხალხი „ქალაქს“; ეს მისთვის ყველაზე დიდი, მნიშვნელოვანი და ტიპიური ქალაქი იყო.

მართლაც, თბილისს საქართველოს სინამდვილეში მეორე საკუთარ სახელად „ქალაქი“ ჰქვია. ყოველი ქართველი კაცი, ვინც გინდა ყოფილიყო ის—გლეხი, აზნაური, თავადი, მხედარი თუ სასულიერო პირი, როცა მას თბილისის ხსენება სჭიროდა, მხოლოდ სიტყვა „ქალაქი“ კმაროდა მისთვის. ის თუ თბილისში მიდიოდა, იტყოდა „ქალაქს მივდივარ“, ან „ქალაქიდან მოვდივარ“, ან „ქალაქს უნდა წავიდეო“. ამ „ქალაქად“ ყველგან თბილისი იგულისხმებოდა. ქართველისათვის თბილისი, მართლაც, რაღაც ტიპიური და განსაკუთრებული იყო. იგი საქართველოს სხვა ქალაქებს—თელავს, სიღნაღს, მცხეთას, გორს, ქუთაისს, ახალციხეს, ბათუმს და სხვებს—ნამდვილ საკუთარ სახელს ეძახის, მისთვის ესენიც ყველა ქალაქია, მაგრამ არა რაიმე განსაკუთრებული და უჩვეულო, რომ რომელიმე მათგანის ხსენება მხოლოდ სიტყვა „ქალაქის“ აღნიშვნით კმარა. არა, ამ შემთხვევაში პრიმატი მხოლოდ თბილისს ეკუთვნის. რომელიმე კუთხის ქართველმა თუ გითხრათ: ქალაქს მივდივარ, ან ეს კაცი ქალაქელიაო, ეს იმას უდრის, რომ ის თბილისს მიდის, ეს კაცი თბილისელია (ან თბილელი, როგორც მაშინ იტყოდნენ). ამასვე

უსვამს ხაზს პოეტი და მკვლევარი ი. გრიშაშვილი თავის წიგნში „ძველი თბილისის ლიტერატურული ბოჰემა“. ამის დამადასტურებელია ილია ჭავჭავაძის „ივერიის“ შემდეგი სიტყვებიც „ისტორიულმა დიდებამ თბილისს სახელი იმდენად გაუთქვა, რომ იგი დღეს ყოველი ქართველის თვალში მარტო ქალაქია—უხსენებლადაც ადვილსაგრძნობელი და საცნაური. ქუთაისიც ქალაქია, უფრო ძველიცა ვიდრე თბილისი, მაგრამ ქართველი რომ იტყვის: „ქალაქს მივდივარ“, მხოლოდ თბილისს გულისხმობს³. ქართველი ხალხის ამ ჩვეულებას განსაკუთრებული ყურადღებით აღნიშნავდა აგრეთვე ცნობილი კავკასიოლოგი ვეიდენბაუმიც⁴. ასე იყო წარსულში, ასეა დღესაც.

ყველაფერი ეს ამ 15 საუკუნის მანძილზე შემუშავდა და განმტკიცდა ერის შეგნებაში. „ხალხმა თბილისი დიდი სიყვარულით შემოსა. თბილისის მაგარ კედლებთან არა ერთხელ ჰპოვა საიმედო დაცვა ხალხის თავისუფლებამ, რომელსაც ხელჰყოფდნენ უცხოელი დამპყრობნი და შინაური მოძალადენი“ (ს. ჯანაშია).

ისტორია მიგვითითებს, რომ ამ დაცვაში განუსაზღვრელი და უმაგალითო იყო სისხლისღვრა ქართველი ხალხისა ხშირად უთანასწორო ბრძოლებშიც. მაგრამ განუსაზღვრელი იყო მისი სიხარულიც, როცა მისგან საუკუნეობით დაცული, მისი საყვარელი ქალაქი, მარად მასვე ეკუთვნოდა. მისთვის იგი ყველაფრით შემკული და უძველესი იყო. მტერზე გამარჯვების ყოველ მომენტში ის აღფრთოვანებული უმღეროდა თავის დედაქალაქს:

თბილისო, დედაქალაქო,
შემკულო ყოვლისფრითაო...
უძველეს ყოვლის სოფლისა,
წელობით დიდის ხნითაო..

³ „ივერია“, 1900, №207.

⁴ Путеводитель по Кавказу, 1888, стр. 304.

აქედან აშკარად ჩანს, რომ ხალხმა იცოდა მისი დედაქალაქის უძველესობა, გრძნობდა, რომ ის „უძველეს ყოვლისა სოფლისა“ იყო, მისთვის მარად ახალი, მრავალჯერ განახლებული, მრავალჯერ მტრისაგან დანგრეული და ფერფლად ქცეული, მაგრამ ხალხის ნებითა და სიმტკიცით კვლავ ფენიქსებრ აღდგენილი, და გაცოცხლებული. ხალხის წარმოდგენით, „მას სხვა ქალაქი არა სჯობს“, სხვები უღირსად აქებენ რომელიმე სხვა ქალაქს, თორემ თბილისო, მიმართავს ის თავის დედაქალაქს, „შენს მსგავსსა რასა ჰპოვებენ, რათა აქვთ ენათნებისაო“, და იქვე მკაფიოდ გამოთქვამს თავის შეხედულებას თბილისზე:

მას სხვა ქალაქი არა სჯობს
ეს ცნობილია ხომ დღესა!
ნიჰებით უნაკლულიო
ის შეუქმნია მისს სვესა...

გარდა ამისა თბილისი შესანიშნავია ხალხისათვის და ღირსი მისი პოეზიისა მისი შესანიშნავი ბუნებით. ამ ბუნებაში მოცემული საოცრებით, მიწის წიაღიდან ამომქუხარე თავისთავად, ბუნებრივად, ცხელი წყაროებით, რომელნიც „სნეულთ ჰკურნავს“ და ჯანმრთელს „ამშვენებენ“, აპაეროვნებს.

აბანოს მსგავსი რა არის,
არ მოიძვეს არსადა,
ბუნებით თბილი წყალი ჩქეფს
სნეულთ მკურნალი არადა....

ხალხური მთქმელები დედაქალაქის ამგვარ შემკობაში, დახატვასა და დახასიათებაში განუწყვეტლივ ეჯიბრებიან ერთიმეორეს.

ნეტა ქება როგორ ითქმის
ამ თბილის ქალაქისაო,

იმისი აბანოები
ფასია ხმელეთისაო....

მღერიან. ერთნი, ხოლო მეორენი დაამატებენ:

ძირიდან აშენებული
აუზებია ქვისაო,
მალლიდან ამოჭედილი
წითელ იავუნდისაო...
ვინც შევა, აგრე გახდების,
როგორც თოვლია მთისაო,
ქალი და რძალი გამოდის,
ვით რო ვარსკვლავი ცისაო.

ზოგიერთი თბილისის ბუნებას გაუტაცნია, მას უმღერის
და ახასიათებს, თავისი დიდი ხნის დაკვირვებითა და გამო-
ცდილებით ირწმუნება, რომ თბილისში

ზამთარი იცის ბროლისა,
ზაფხული—ზურმუხტისაო...

სხვა მთქმელები ქალაქის მოწყობილობას აგვიწერენ, მის
სიმდიდრესა და ცხოვრების ზოგიერთ სახეებს, რომლებიც კი
მათთვის საგულისხმო გამხდარა. მაგალითად: ქალაქს

გარს ახვევია ბაღები
ჩარხი უბრუნამს წყლისაო...

ან კიდევ:

დუქნები ბევრი დამართეს
სასხდომი ვაჭრებისაო,
ქვეშ ქუჩები დაატანეს
სარბენი არი გზისაო...

სხვა შემთხვევაში ხაზს უსვამენ, რომ ქალაქში:

ხოის ლაინი ბევრია
და ფარჩა ბეზირგნისაო.
საყდარიც ბევრი ააგეს
ამ თეთრი ქვიტკირისაო...

და ისიც იციან, რომ:

ხაზინაები აწყვია
მოჭრილი თამარისაო....,

რომლის პატრონად და ღირსეულ გამგებელად უკანასკნელი
მთქმელის გულდაწყვეტილი ცნობით

ერეკლე ბატონი იჯდა,
ბადალი ხმელეთისაო...

ამგვარად, მთელი ეს ხალხური ილიადა თბილისის გარ-
შემო, მის სამღერლად, შესამკობად, სახოტბოდ და აღსაწერად
მიმზიდველი ბუნებისა და მშვენიერებისა, შექმნილია ყამთა
ვითარების გრძელ მანძილზე. ამის დამადასტურებელია ლექსის
მრავალი ვარიანტი და ფაქტურა, მასში შემოტანილი ინვენ-
ტარი, დასახელებული ფაქტები და პიროვნებანი, მისი მოკლე
და ვრცელი ვერსიები და სხვა, რომელთა ნიმუშებიც კი დღე-
ვანდლამდე მოღწეულა ბედნიერი ხელის კეთილგარჯილობის
შედეგად.

ქართველ ხალხს თავის პოეზიაში ასახული აქვს თავისი
საყვარელი დედაქალაქის როგორც აღზევება, ისე მისი და-
ცემის ხანაც. ამ მხრით ჩვენს დრომდე მოღწეულია ხალხური
ეპოსის სანიმუშო ნაწყვეტები.

ქართულ ეპოსს ვერ შემოუნახავს, ანდა ჯერჯერობით
მიკვლეული არ არის, ჯერ კიდევ ახალგაზრდა დედაქალაქის
აოხრება, გაძარცვა და დანგრევა 627 წელს ბიზანტიის კეისარ
ჰერაკლესაგან. ბიზანტიელებისა და ველური ხაზარებისაგან
შემდგარმა კეისრის ჯარმა, ერთი უძველესი მატთანის ცნობით,
უთვალავი განძეულობა გაზიდა თბილისიდან, ამ „გასათუთე-
ბულ, სავაჰრო დიდებულ ქალაქიდან“. ამასვე ადასტურებს

სომეხი ისტორიკოსი კალათ-კატვაწი, რომელიც გადმოგვცემს, რომ ხაზართა მეომარნი თბილისის დარბევის შემდეგ ისე გად-
დიდრდნენ, რომ ხმარობდნენ მხოლოდ ვერცხლის ფიალებსა
და დოსტაქნებს, ოქროთი დაფერილებსო.

არც არაბობის პერიოდიდან გვაქვს რაიმე ხელშესა-
ხები ნიმუში ხალხური შემოქმედებისა. არ შეიძლებოდა ამ
ხანგრძლივი ძნელბედობის პერიოდში ხალხს თავისი განწყო-
ბილება არ გამოეხატა, თავისი გულისტკივილი და თანაგრ-
ძნობა არ გაემჟღავნებია ვერაგი მტრის ტყვეობაში მყოფ დე-
დაქალაქისადმი, იმ ქალაქისადმი, რომლის შესახებ თვით
არაბი სოვდაგარი, იბნ-ხიუკალი, მეათე საუკუნის მიწურულში
წერდა: „თბილისი ნაყოფიერი ქალაქია, გამაგრებული, მდი-
დარი იაფფასიანი სანოვაგით; თავისი კეთილდღეობით იგი
სხვა მდიდარ სახელმწიფოებს აღემატება... ეს ქალაქი წარ-
მოადგენს,—დასძენს იგი,—თვალსაჩინო ოლქს, რომელსაც
მტერი ყოველი მხრიდან ბლომად არტყია“. დასასრულ, მის
ყურადღებას იპყრობს ქალაქის კეთილმოწყობა და აბანოები,
რომელთა შესახებ ის კვლავ დასძენს თავის აღწერილობას, რომ
„ტფილისში არის აბანოები, იმის მსგავსი, როგორც ტივერი-
დაშია. ამ აბანოების წყალი უცეცხლოდ დუღსო“⁵.

ამ სტრიქონებიდან მკითხველი ხედავს, რომ საქართველოს
დედაქალაქი მეათე საუკუნეში ნაყოფიერი, მდიდარი,
კეთილმოწყობილი და გამაგრებული ქალაქი ყოფილა, ხედავს,
რომ იგი ზოგიერთ მდიდრად მიჩნეულ მოსახლვრე და მეზო-
ბელ სახელმწიფოებზე აღმატებულიც ყოფილა, რომ ასეთი
ქალაქი და მისი ქვეყანა არაბი სოვდაგარის აბულკასიმ იბნ-ხიუ-
კალისათვის ერთ-ერთ მოსახლვრე „თვალსაჩინო ოლქს“ წარ-
მოადგენს.

თბილისის ეს ტყვეობა და „თვალსაჩინო ოლქობა“ დიდ-
ხანს გაგრძელდა, ვიდრე, მეორე დიდი და უძლეველი მეფე,
დავით აღმაშენებელი არ გაათავისუფლებდა მას 1122 წელს
დიდი ბრძოლების შედეგად და სამეფო ტახტს ქუთაისიდან
აქ არ გადმოიტანდა.

⁵ ნ. პ. ოლიექტოვი, გ. ნათაძე, ძველი თბილისი, გვ. 1.

ეს ტრიუმფალური გამარჯვება ქართველ ხალხს არ შეიძლებოდა არ აესახა თავის მდიდარ პოეზიაში მრავალი სხვადასხვა სახის ჟანრითა და შემოქმედების ნიმუშებით. განა ხალხმა არ უმღერა:

სიქველეს, სიფრიადესა,
დავითის აღმაშენთასა,
მტკიცესა მკლავსა განმგესა
წყობასა სპარაზენთასა...
ხილთა, გზათა და ზღუდეთა,
ხანავად კვლავ საყენთასა?!

ასე უმღერა ხალხმა დედაქალაქის კვლავ დაბრუნებას. მაგრამ, ცხადია, ამ სიმღერებიდან ცოტა-ლა შეგვრჩა. ამ შემთხვევისათვის კი ეს ცოტაც დიდად მისაჩნევია. ამ მცირე ნაწყვეტებში დავითის ძლევამოსილებასა და თბილისის განთავისუფლებას და მის კვლავ ქართველთა მიერ დაუფლებას ხალხი ასეთ ფორმებში გადმოგვცემს:

ძლევამოსილმან მეფემან
არლა ჰყო ხანთა ზმულობა,
მოვიდა თბილისს, მოიცვა,
რაზმთა ჰყო გარმოდგმულობა.
შელეწა კარნი, შემუსრა,
ციხის მცველთ ჰმატა წყლულობა,
აილო ციხე, თურქთა ჰყო
დაკრულთა გამოსხმულობა...

შემდეგ ნაწყვეტებში მოთხრობილია, თუ როგორი დაკვრითი წესით გაანადგურა და ამოხოცა თურქთა რაზმები დავითის ლაშქარმა, თუ ვით გასწმინდეს ქალაქი ისე, რომ „თურქთა სახელი იქ აღარ იხსენიებოდა“, „დასცეს“ მათი მიზგითები და „ეკლესიები შეამკეს“, იხარებდა და იშვებდა ქალაქი, სადაც „ერთსა მსგეჟსსა დაუცალად“ ყოველ საყდარში ზარი იკვროდა, რომ ქვეყნისათვის ემცნოთ ამგვარი დიდებული დღეები საქართველოს განთავისუფლებისა და მისი დედაქალაქის კვლავ აღდგენისა და განახლებისა.

ამის შემდეგ თბილისს აოხრება და ძნელბედობა კარგა ხანს არ განუცდია. იგი დარჩა აღზევების ხანაში, როგორც უფროსი და თავიქალაქი ფეოდალურ-მონარქიული ძლიერი ქვეყნისა, როგორც საქართველო იყო ამ საუკუნეთა (11—13) მანძილზე.

ხალხმა დაიმახსოვრა, სიყვარულით შეამკო და მარად უტკნობი სიმღერებით უკვდავყო დავით აღმაშენებლის ღირსეული მემკვიდრე, მისი შვილიშვილის შვილი თამარ მეფე, რომელსაც ხალხი „მშვენიერებით მოსილ, ამომავალ მზის დარსა და ქართველის დედას“ ეძახის და რომელმაც მისი „მხარის დამამშვენ“ დავით სოსლანზე:

დიდუბეში იქორწილა,
სადაც რომ საყდარი არი.
ნადიმობა გაუმართა
მოიწვია თავის ჯარი...
ქვრივ-ობლებსა უწყალობა:
ოქრო, ვერცხლი დიდი ძალი...

წყალობის ამგვარი სიუხვე ხალხისათვის მოსალოდნელი უნდა ყოფილიყო, რადგან მის რწმენაში დიდი ხნიდან განმტკიცდა ის აზრი, რომ დავითის მიერ განახლებულ და თამარის მიერ გამდიდრებულ აყვავებულ ქალაქში:

ხაზინაები აწყვია
მოჭრილი თამარისაო...

როგორც ვიცით მე-13 საუკუნიდან მოყოლებული მე-18 საუკუნის მიწურულამდე თბილისმა კვლავ მრავალი კატასტროფა განიცადა. ხვარაზმელები, მონღოლ-თათრები, თემურლენგი, თურქმანები, სპარსელები, თურქები განუწყვეტლივ ეცემოდნენ საქართველოს და ყოველთვის მთავარი იერიშე თბილისზე მიჰქონდათ.

ერთ ასეთ შემოსევას და განსაკუთრებით თურქმანთა ურდოების შემოჭრას უნდა აღნიშნავდეს ხალხური ლექსის დღემდე შემორჩენილი ნაწყვეტი:

ორშაბათ დილას გათენდა
ავი დილა, ავი დარი,—
ყმაწვილების კალოს ლეწავს
თურქმანის ცხენის ნალი.

ცნობილია, რომ თურქმანთა შემოკრა მეთხუთმეტე საუ-
კუნის პირველ ნახევარში მოხდა, ხოლო „ყმაწვილების კალოს
ლეწვა“ გადმოცემით სხვადასხვა დროსაც მიეწერება.

მემატიანეთა ცნობით, ყველა თავდამსხმელზე „უღვთო და
ულმობელი“, დაუნდობელი და ვერაგი იყო თემურ-ლენგი,
რომელმაც „შვიდგზის იავარჰყო საქართველო ბოროტმან და
ღვთის მიერ რისხვეულმან“. იგი არც ჩვილ ყრმებს ინდობდა
თურმე. არსებობს ზეპირგადმოცემა: თემურმა თბილისის ერთ-
ერთი აზნაურის დროს შეაგროვებინა მცხოვრებთა ბავშვები,
შეიკრიბა დააყრევინა, ზედ კვერი გაამართვინა და ისე ალე-
წვინა ვით ძნა კალოზე. იმ ადგილს, სადაც ამგვარი კალო გაი-
ლეწა, ხალხმა „კალოუბანი“ უწოდა და შემდეგ, მშვიდობიან
დროში, ეგრეთწოდებული კალოუბნის ტაძარი ააგო ამ უბე-
ღურების მოსაგონრად.

K 81.525

ამგვარ „უღვთობას“ შაჰაბაზსაც მიაწერენ და კიდევ
სხვებსაც, მაგრამ მისი სინამდვილე მატიანეს დოკუმენტურად
ჯერ არ დაუდასტურებია, მაგრამ რაღაც ამის მსგავს მოვლენას
რომ ადგილი ჰქონია, ამას ხალხი ადასტურებს თავის უკვდავ
ეპოსში, რის ერთი ნიმუშიც ზევით ვნახეთ, ნაწყვეტის სახით
მოყვანილი, რადგან მას თავისი მთლიანობით ჩვენამდე ვერ
მოუღწევია. საგულისხმოა ისიც, რომ ამ ნაწყვეტისათვის, ალ-
ბათ, შემდეგ პერიოდში, ხალხს კვლავ მიუცია გაგრძელება,
სადაც გადმოცემულია ერეკლე II ბრძოლები სხვადასხვა თავ-
დამსხმელებთან, ლექსის ფაქტურის მიხედვით უფრო ალა-
მაჰმად-ხანთან.

ბუნებრივად არის ამგვარი შემთხვევა, რაც ხალხური
ეპოსისათვის დამახასიათებელია. ერეკლე II, როგორც უახ-
ლოესი წარსულის ერთი სახელგანთქმული ისტორიული გმირი,
დიდი სტრატეგი და პოლიტიკოსი მეფე, ხალხის ხსოვნაში
უფრო ნათლად დარჩა, ვიდრე შორეული საუკუნეების ამგვა-



რი, და თუ გნებავთ, კიდევ უფრო დიდი გმირი და გენიალური სტრატეგები და პოლიტიკური მოღვაწენი.

დროს თავისი გაჰქონდა და დიდი ეპოსის დიდი ქმნილებანი თანდათან იმსხვრეოდა, იშლებოდა, ნაწყვეტ-ნაწყვეტ გადადიოდა თაობიდან თაობაში, შიგადაშიგ ბევრი ახალი, საგნისათვის უცხო შტრიხიც ემატებოდა და, ამგვარად, ამა თუ იმ დიდ ისტორიულ მოვლენასა თუ პიროვნებაზე სხვადასხვა აზრისა და სახის გამომხატველი ვარიანტები ჩნდებოდა.

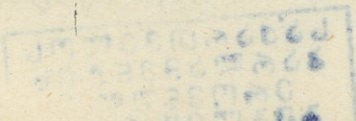
ერთ ამგვარ ვარიანტად უნდა მივიჩნიოთ, მართალია, ისიც ერეკლეს სახელით დამთავრებული, მაგრამ უდავოდ წინა ეპოქის მოვლენათა გადმომცემი პატარა ნაწყვეტი ხევსურული ლექსისა:

ამბავ მოვიდა ბარადა,
ჯარ მოდის თათრებისაო...
კაცი მალალა ბატონმა,
თავი დამჭირდა ყმისაო,
ხევსურებ ჩამამივიდნენ
თორ ქალაქ წამერთმისაო...

ხევსურები, მართლაც, ერთბაშად აღგნენ და ისე სწრაფად გაემართნენ, რომ „ერთმანეთს არ უცდისაო“, — ამბობს მთქმელი და ქალაქიც, რა თქმა უნდა, არ „წართმეულა“ — დაცული იქნა, და დიდი ზეიმით აღფრთოვანებულემა:

ჭეხით მიართვეს სალამი
ერეკლეს, მეფის შვილსაო.

ამდენი შემოსევის, ნგრევის, მცხოვრებთა აწიოკებისა და ჟღეტის, გაძარცვისა და ხანძრების მიუხედავად თბილისი მიწასთან არასოდეს გასწორებულა, თუმცა მისმა მტრებმა ეს მრავალჯერ განიზრახეს. უეჭველია, რომ იმდროინდელს საზოგადოებრივ ურთიერთობაში იყო ისეთი მიზეზები და სასიცოცხლო ძალთა იმგვარი წყობა, რომ თბილისის როგორც მცირე აზიის მეტად მნიშვნელოვან სავაჭრო და სატრანზიტო გზებ-



ზე მდებარე ქალაქის, სიცოცხლე, მისი ძლიერება და აქტი-
ვობა საჭირო იყო.

მე-13 საუკუნის ვენეციელი მოგზაური მარკო პოლო, რომელსაც თავისი სამსახურებრივი მოვალეობის გამო საშუა-
ლება ჰქონდა მოეგლო სპარსეთი, სათათრეთი, ჩინეთი, ინდო-
ჩინეთი, ზონდის არქეპელაგი და პირადად ხლებოდა მონღოლ-
თა დიდ ყაენს, ყუბლაის, საქართველოს შესახებ წერს, რომ
„ამ ქვეყანაში არის საუცხოვო ქალაქი, სახელად თბილისი,
მას გარს არტყია გარეუბნები და მრავალი ციხე სიმაგრეო“...
მცხოვრები ემორჩილებიან თათართა დიდ ხანსო.

ამ პერიოდში მომხდარი დიდი ქარტახილების გადმო-
ცემად უნდა მივიჩნიოთ ქართულ ებოსში შემონახული ერთი
ძველი მესტირული ლექსი, სადაც ნათქვამია:

...დაჯდა ამერეთს მეფელა
მონღოლთ სარდალი ნონია,
არავის არად არ აგდებს
ყველა თავისი ჰგონია,
ავისხით თოფი, აბჯარი
გამოუცხადეთ ომია...
დავეციტ მონგოლთ ლაშქარსა
ზურგს ავადინეთ ბოლია...

თუმცა, როგორც აღვნიშნეთ, მონღოლ-თათართა გან-
დევნის შემდეგაც არ შეუსვენია ქართველ ხალხსა და მის
დედაქალაქს. იგი რამდენიმეჯერ იქნა გაძარცულ-აკლევული
და მთლიანად გადაბუგულიც, მაგრამ, გასაკვირველად ქვე-
ყნისა, 1475 წელს, 12 ივლისს, როცა ის ვენეციელ დიპლომატ
ამბროჯიო კონტარინს დაუთვალა იერებია, კვლავ აღდგენილი
ყოფილა და „საკმაოდ კარგი ციხეცა ჰქონია“.

მე-17 საუკუნის რუსი მოგზაური ვასილ გაგარა კი, რომელმაც იერუსალიმში მოგზაურობისას თბილისში გაიარა
დაახლოებით 1634—1637 წლებში, გადმოგვცემს: „ტფილის-
ში 4 ციხე-სიმაგრეა, ორ-ორი ყოველ ნაპირზე, ხოლო შუაში
მდინარე ჩაუდის... სიმაგრეები ზედ ნაპირზეა, მათში ფარული

გზით გაყვანილია წყალი... ამ სიმაგრეების აღება ნაღმით შეუძლებელია. სიმაგრეს, რომელიც გორაზეა, გარს არტყია ბუნებრივი თხრილი... ამ თხრილის სიღრმე 7 საყენი იქნება. იქ გამოდის ცხელი წყაროები, ასეთი წყაროები აქ ღმერთს 60-ზე მეტი გაუჩენია. ამ წყაროებზე აღმართულია მშვენიერი შენობები და წყაროებში ბანაობენ... ამ ციხე-სიმაგრეების მახლობლად, მდინარე მტკვრის მხრიდან, არის სიმაგრე მიწის ქვეშ... ზემოთ, იქითკენ, საიდანაც მტკვარი მოდის, ტფილისიდან 12—15 ვერსზე არსებობს მონასტერი... ამ მონასტერში არის დიდი, საუცხოვო ტაძარი, აგებული სხვადასხვა ფერის ასპიდის ქვისაგან. მე არასოდეს არ მინახავს ასეთი თვალწარმტაცი საეკლესიო შენობა“.

აქ აღწერილი ადგილები დღევანდელი მკითხველისათვისაც ნათელია და ადვილმისახვედრი. აღწერაში ნახსენები „დიდი საუცხოვო ტაძარი“ თბილისიდან 15 ვერსზე დაშორებით — მცხეთის სვეტიცხოველია, ხოლო მიწის ქვეშ — მტკვრის ნაპირას „სიმონ მეფის შვილის“ მიერ აგებული სიმაგრე ის სასახლეა, სადაც, შემდეგ, მეფე ვახტანგ მეხუთემ, შაჰნავაზად წოდებულმა, ფრანგი მოგზაური ჟან შარდენი მიიღო.

ამ მოგზაურმა დაწვრილებით აღწერა შაჰნავაზის დროინდელი თბილისი და მისი სასახლეები, განსაკუთრებით კი შაჰნავაზის დიდი კომფორტაბელური სასახლე, რომელიც შემდეგ ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევისას, სრულიად დაინგრა და იავარიქმნა.

ვახტანგ მეექვსის მეფობის ხანაში თბილისმა კვლავ იწყო აღორძინება, მოშენება, კულტურული ცხოვრება, გაჩნდა პირველი სტამბა და პირველი ნაბეჭდი წიგნები. 1712 წელს პირველად შეეხო რუსთველის გენიალურ ქმნილებას სტამბის მანქანა; ლითონისაგან ჩამოსხმულ ქართული ანბანის ლიტერებისაგან შემდგარი გამართული სტრიქონები პირველად აღიბეჭდა კაბადონებზე. დაიწყო ახალი და მეტად სახარბიელო ვითარება, რაც ვახტანგ მეფეს უფლებას აძლევდა ეთქვა:

მე უმცირესმან, ძმათაგან,
ვახტანგმან სახელდებულად,

ვკმენ ოთხ წელ მცხეთა, ურბნისი,
სადგურ-კამარა გებულად,
ტფილისს სიონი ხელახლა
შევძიერწე ქანდაკებულად...

სტამბა მოვიღე ვლახეთით,
ვამრავლე წიგნთა მელანი,
ქციის რუ ხუნანს წავიღე,
გალმითად მოვრწყე ველანი,
მაშავრის რუ ხომ ტბას შევერთე,
შიგ თევზი ჩავსხი ყველანი...

„სამართლის წიგნი“ დავსწერე,
მსაჯულს არ უნდა ცილობა,
„ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნობა,
სხვა წერილით არ ვსთქვა ცილობა...⁶

მაგრამ საქართველოს შინაუბრა აშლილობამ, რომელსაც დევით გურამიშვილი „ქართლის ჳირსა“ ეძახდა, და გარეშე ძალის უხეშად ჩარევამ, თბილისის კვლავ გაჩანაგებამ და 1723 წლის ივნისში თურქთა ჯარის მიერ თბილისის დაკავებამ, შეცნიერი და პოეტი მეფე კვლავ გოდებას მისცა:

ბოლოს, მიმიღო სოფელმან
სიმდიდრე, მეფეთ-შვილობა,—

ამის შემდეგ მეოთხედი საუკუნე დასჭირდა თბილისის კვლავ აღდგენას და განახლებას, თურქთა, სპარსთა და მათგან წათამამებულ სხვა ონავართაგან მიყენებული ჳრილობის მოშუშებას და ნორმალურ ცხოვრებაში შესვლასა და დამშვიდებას.

ამ დიდი საქმისა და მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობის მოვლენების მოწესრიგება წილად ხვდა პოეტ მეფეს, თე-

⁶ როგორც ელ. მეტრეველმა გამოარკვია, ვახტანგის ეს ეპიტაფია გივი თუმანიშვილს ეკუთვნის.

იმურაზ მეორესა და მის პირმშოს — პატარა კახს, შემდეგ სანგლოვან მეფე ერეკლე II უძლეველად და ქართველ ჰერკულესად წოდებულს.

ერეკლე მეფის დიდმა საქმეებმა, მისმა გმირულმა ბრძოლებმა და მტერზე ზედისზედ გამარჯვებებმა, ქართულ ხალხურ ეპოსში დიდი ადგილი დაიკავა. აგრეთვე დიდი ადგილი აქვს დათმობილი ამ პერიოდის ხალხურ პოეზიაში ქალაქ თბილისის დაცვას, მის მშენებლობასა და კეთილმოწყობას.

ერეკლე არ იყო უმტერო, გარეშე მტერთან ერთად მას ბევრი შინაური მტერიც ჰყავდა, მაგრამ ერეკლეს მარჯვე მკლავი, შორს მჭვრეტელი თვალი, გაფაციცებული სმენა და გაწრთვნილი მუდმივი ჯარი, ყველას საკადრის პასუხს აძლევდა.

ერთი ასეთი შინაური მტერი, მაგრამ გარეშე ძალზე დაყრდნობილი იყო ქართლის ტახტის მაძიებელი აბდულა-ბეგი, გამაჰმადიანებული შვილი იესე მეფისა (1724—1727), ვახტანგ მეექვსის ძმისა, რომელიც აგრეთვე გამაჰმადიანებული იყო იმამყულიხანის სახელწოდებით.

შემთხვევა ასეთი იყო: 1747 წელს, ქართლის მეფე თეიმურაზ II ირანის მფლობელმა ნადირ-შაჰმა თავისთან მიიწვია. თეიმურაზი ჯერ კიდევ ყაზვინამდე არ იყო მიღწეული, რომ ნადირ-შაჰი მოკლულ იქნა მისივე ძმისწულის, ტახტის მაძიებელ ადილშას მიერ. ეს ადილშა, უკვე ირანის შაჰად ქცეული, თეიმურაზის ნამდვილი სიძე იყო.

თეიმურაზს ამ ახალ შაჰთან ხანგრძლივად მოუხდა ყოფნა. ეს პერიოდი იხელთა ზემოხსენებულმა აბდულა-ბეგმა და თავისი ძმის, აგრეთვე მაჰმადიან უსეინ-ბეგის დახმარებით თბილისის მოადგა. მისი დაპყრობისა და ქართლში გამეფების მიზნით. პატარა კახი, მართალია, მაშინ კახეთის მეფედ ითვლებოდა მხოლოდ, მაგრამ მამას ღროებით თბილისში ჰყავდა დატოვებული ქართლის გამგებლად.

ერეკლე თავისებური სიმედგრით ეკვეთა რენეგატ აბდულ-ბეგს და საქართველოს ფარგლებიდან განდევნა, ხალხმა ამ აბდულა-ბეგს დაცინვით პამპაულა ან აბდულა დაარქვა და

აქ მოყვანილი შემთხვევისათვის მოხდენილი სატირული შა-
ირები შექმნა, რომელთაგან რამდენიმე ვარიანტის ჩვენება
შეიძლება; პირველი ვარიანტი ამგვარად იწყება:

პამპაულე შეიკაზმა
თოფითა და ჯინჯილითა,—
უნდა ქალაქსა მივადგე,
ამოვხოცო შიმშილითა...

მეორე ვარიანტში კი, პირდაპირ დასახელებულია ამ გა-
დაგვარებულისა და ერის მოღალატის ვინაობა; იქ ნათქვამია:

აბდაულა შეიკაზმა
თოფითა და ჯინჯილითა:

„ჩავალ თბილისს, შემოვდგები,
შევაჭირებ შიმშილითა“...

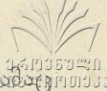
შემდეგ მცირე განსხვავებით, მაგრამ სხვა დამატებითი
ფაქტების აღნიშვნით გრძელდება:—

ეს რომ ერეკლემ გაიგო
გადაბრუნდა სიცილითა.
„მეფე ერეკლე მოგიკვდეს,
ვერ გაგხეთქო სირბილითა...“
კოჯორი გაგარბენინო,
მონასტერიც ტირილითო!

სხვა ვარიანტი კი დაუმატებს:

ზარბაზნები დაადევნა,
თხებივით დაილალო,
შარშან შემძვრალნი ჩირგვებში
დღესაც არ გამომძვრალანო...

არსებობს კიდევ სხვადასხვა ვერსიები, სადაც ყველგან
ერეკლე იმარჯვებს და სირცხვილეული აბდულა უგზო-
უკვლოდ მიიმალება ისე, რომ სხვა ღროს არც კი გამოჩენი-



ლა; მაგრამ როგორც ეტყობა, ამ ერთმა მისმა გამოჩენამაც საკმაო შთაბეჭდილება დატოვა, რომ მის გარშემო ამდენი სხვადასხვა სახის ვარიანტის, წყობისა და მოცულობის შაი-რები შეთხზულა და კიდევ ვინ უწყს თუ რამდენი ჩვენამდე ვერ მოღწეულა¹.

ერეკლე II მეფობის (1744—1798) მთელ მანძილზე აღდგენილ და გამდიდრებულ თბილისს, რომელსაც ასე დიდი ამბით აღწერდნენ მე-18 საუკუნის მოგზაურები და გეოგრაფები: მაგალითად, ჩვენი სახელოვანი მეცნიერი ვახუშტი ბაგრატიონი, რუსეთის სამეცნიერო აკადემიის წევრი იოან გიულდენშტედტი და ნაწილობრივ აჰავე საუკუნის დამდეგს ტფილისში შემოსული ფრანგი მოგზაურე ჟოზეფ ტურნეფორა, კიდევ ერთი უკანასკნელი ტრაგედია მოელოდა თურმე.

ეს ტრაგედიაც არ დაყოვნდა. 1783 წლის, ე. წ. გეორგიევსკის ტრაქტატის შედეგად, ჩრდილოეთის გზის (დარიალის ხეობით) გახსნისა და რუსეთთან მეგობრული კავშირის დამყარების გამო გაღიზიანებული „ირანის ლომი“ დორბლსა ჰყრიდა. იმდროინდელმა ირანის მფლობელმა, გაბატონებულმა საჭურისმა ალა-მაჰმად-ხანმა, ჯალათობითა და მძვინვარებით განთქმულმა, თბილისს დიდი უბედურება დაატეხა თავს.

ეს ხოჯა-ხანად წოდებული შაჰი, ან როგორც ქართველი ხალხი ეძახდა ყენი 1795 წელს, სექტემბრის თვეში, 30000 კაცისაგან შემდგარი ლაშქრით, გამოემართა თბილისის ასაკლებად, რაც ხალხურ მთქმელს ასე აქვს გადმოცემული:

ატირდა ცა და ქვეყანა,
მისთვის არ მოდის დარია,
ხოჯა-ხანი წამოვიდა,
თეირნით მომავალია,
ამდენი ჯარი მოუდის,
არ გადასწვდება თვალია...

¹ წინამდებარე კრებულში ჩვენ მხოლოდ რამდენიმე ვარიანტს ვებე-ღავთ.

ხალხურ ეპოსში დედაქალაქის ამ დიდმა ტრაგედიამ და
მომწონს მოხუცი მეფე ერეკლეს მთელი მისი მეფობის მანძილ-
ზე მხოლოდ ერთხელ და ისიც უკანასკნელმა დამარცხებამ,
ქართველ ხალხში დიდი სულიერი ტრაგიზმი და მწვავე განც-
დები წარმოშვა. ამ უთანასწორო ბრძოლასა და მისგან მიყენე-
ბულ ზიანს დედაქალაქისა და მისი მოსახლეობისადმი, ქარ-
თულ ფოლკლორში, როგორც პოეტურ, ისე პროზაულ ვერ-
სიებში, თვალსაჩინო ადგილი უკავია.

ჩვენი ქალაქის წახდენა
უსამართლობის ბრალია.
ერეკლე წინ მიუძღოდა
როგორც ირემი ხარია...

მაგრამ მაინც ვერას გახდა მცირერიცხოვანი რაზმებით
მტრის ურიცხვ ურდოებთან. ერეკლემ ვერ მოასწრო მტრის
ელვისებურ თავდასხმას მომზადებული დახვედროდა. ერთი
ხალხური ლექსის მიხედვით ამას უსაყვედურებს ერეკლეს
ერთ-ერთი მისი შვილიშვილი, რომელიც როგორც ამას ქვევი-
თაც დავინახავთ, ქართველთა რაზმის ერთ განაყოფს მეთა-
ურობდა. იგი მიმართავს სახელოვან პაპას:

შენ, პაპაჩემო, ერეკლე,
ვერ მოვიფიქრე მალია,
არ გვყავს თუში, ხევსური,
არცა კახელი ჯარია...

ხალხის ამ ზოგიერთი გადმოცემის შესამოწმებლად ან,
უკეთ, ზურგის გასამაგრებლად, დოკუმენტური მასალაც უნდა
მოვიშველიოთ. ამ მხრივ ყველაზე სანდოდ უნდა მივიჩნიოთ
ამ დიდი ბრძოლების პირადი დამსწრისა და ნაწილობრივ
მონაწილის, თემურაზ ბატონიშვილის, ერეკლეს შვილიშვილის
შემდეგი გადმოცემა:

„ერეკლეს საომარი საშუალებანი იმ ხანად მეტად სამ-
წუხარო მდგომარეობაში იყო,—წერს თემურაზი,—მან ძლივს

შეაგროვა 2700 კაცამდის, რასაც უნდა მიემატოს მაშინ შემთხვევით ტფილისში მყოფ სოლომონ II-ის, იმერთა მეფის, 2000 მეომარი“...

ერეკლემ გაიგო თუ არა აღა-მაჰმად-ხანის გამოლაშქრება თბილისისაკენ, გახიზნა „დედოფალი, მთელი სამეფო კარი, აგრეთვე მცხოვრებთა დიდი უმრავლესობა არაგვის ხეობაში, მთიულეთში, ხოლო საკუთარი ოჯახის წევრებიდან თავისთან დაიტოვა შვილი ვახტანგი, შვილიშვილები: დავითი და იოანე“...

პირველი შეტაკება ყეენის ჯარის ნაწილებთან 10 სექტემბერს, ორშაბათ დილით მომხდარა დავით ბატონიშვილის მცირე რაზმით. თეიმურაზის ცნობით, ამ ოპერაციაში მონაწილეობდნენ: იმერეთის ჯარების სარდალი ზურაბ წერეთელი, ოთარ ამილახვარი, ივანე ბაგრატიონ-მუხრან-ბატონი და ზაქარია ანდრონიკაშვილი. შებრძოლება კრწანისის ველზე მომხდარა, რომელიც სპარსელების დამარცხებითა და უკუგდებით დამთავრებულა.

საინტერესოა მეტად ამ შებრძოლებაში მონაწილეობა ვინმე სახალხო მომღერლისა და მოშიაჩის მაჩაბლისა, რომლის შესახებ მოთხრობილია: „კვალად მცხოვრებთა-გან ტფილისისათა გამორჩეულ იქმნეს კაცნი მამაცნი და მარჯვენი, რომელთაცა აღირჩიეს წინამძღვრად თავისად ვინმე მსახიობი (რომელსაც საზანდრად უხმობდნენ). ესე იყო ერთი წარჩინებულთა ძე. საკრავთა და მსახიობთაგან მეფისათა, მუზიკი და კომენდიანტი. და ესე იყო უფროსი მსახიობთა შორის და ცნობილი იყო სამეფოსა სახლსა შინა. ესე იყო გვარეულობითა და სარწმუნეობითაც ქართველი, რომელსაც სახელსდებენ მაჩაბელად, ესე მიუძღვა გუნდსა მას ტფილისელთასა მტერთა ზედა და ეპყრა ხელთა მისთა ბარბითი, ე. ი. დაირა და უკრავდა მასზედა შადიანსა, ე. ი. ხმასა მას, რომელსაცა ლხინსა შინა დაუკვრენ, ჯამსა შინა უმეტეს სიხარულისასა, ვინაიდან ხმა ესე განამხიარულებს მსმენელთა, ხოლო მებრძოლნი ესე იყვნენ მკვირცხლნი და მიმართეს ქვევითად და ჰბრძოდეს მტერთა ფიცხლად და შეერთდა გუნდიცა ესე გუნდსა მას ფშავხევსურთა, არაგველთა და ქიზიყელთასა. და ჰყვეს მათ

ატაკა მტერთა მიმართ, და მიიწიენეს ვიდრე დროშებამდე ალა-მაჰმად-ხანისა. მისტაცნეს დროშანი რაოდენნიმე მხედრობათა ალა-მაჰმად-ხანისათა და მრავალნი სპარსთაგანი მოსწყვიტნეს წინაშე მისსა. იხილა რა ალა-მაჰმად-ხანმა სიმხნე ესე ვითარი ქართველთა მხედრობისა, განუკვირდა ფრიად და იტყოდა: „სიყრმით-გან ჩემით, ვიდრე აქამომდე დამიყოფიეს ბრძოლასა შინა და არ-სადა მიხილავს მე წინა-აღმდეგნი, ვითარ ესე კაცნი ჩემდა მომართ ჰყოფენ ბრძოლასა“⁸....

ამ სასურველი ეპიზოდით უნდა იყოს გამოწვეული ხალხური პოეტის ის სიხარული, სადაც აღნიშნულია, რომ ქართველებმა ვითომ ალა-მაჰმად-ხანს გაუგზავნეს ბამბა, ტარი და შეუთვალეს:

„დაჯექ ყეენო, დაართე,
შაიქნები ჩვენი რძალი!“-ო.

ისედაც საჭურის ხოჯა-ხანისათვის, რომელიც თავიდანვე იყო გაბოროტებული ქართველების მისდამი უხეში დამოკიდებულებით, ცხადია, ეს პასქვილური ეპიგრამა კიდევ უფრო აღმგზნები და გამაბოროტებელი იქნებოდა. ხალხური მეღეჭსეც გადმოგვცემს:

ეს რომ ყეენმა შაიტყო,
ჯარსა დაატანა ძალი,
ადგა, ქვემოთ წამოვიდა,—

და იმგვარი მრისხანებით, შეუპოვრად და გამანადგურებელი ცეცხლით, რომ:

სოლოლაკზედ რომ გადმოდგა,
ქალაქს აეშალა კვალი-ო.

⁸ „ალა-მაჰმად-ხანის მიერ შეპყრობა ტფილისისა“, დავით ჩუბინაშვილის ქართული ქრესტომატია, წ. I, გვ. 179, ს-პეტერბურღს, 1863.

ზოლო სხვა მთქმელი თავის პოემაში ამ ეპიზოდს კიდევ უფრო
აზვიადებს და დაამატებს:

ეგეთი ამბავი მოხდა,
დედამ შვილი ვერა ნახა,
შეწუხებულ ავადმყოფსა,
უწყლოდ უშრებოდა ხახა...

შაგრამ ხოჯა-ხანის ვერაგობისა და შეუბრალებლობის კულმი-
ნაციური წერტილი იყო მაშინ, როცა ხალხის წარმოდგენით:

ყმაწვილების კალო ლეწა,
პოროველა შემოსძახა...

თუმცა არც მათ დადგომია ქართველ მეომართაგან კარგი
დღე. იმავე მელექსის გადმოცემით, მარტო

ორმოცდაათი თათარი
ერთ ადგილას დაიმარხა...

ზოლო დანარჩენებს, ალბათ, ხოჯა-ხანის ბრძანებით,

რკინის ურმები შააბა,
ავლაბრისკენ გაუძახა.
ავლაბრის ხიდზედ რო შედგა,
მაშინ მტკვარში ჩაუძახა...

მემატიანის გადმოცემით, მეორე დღეს, 11 სექტემბერს,
ზრძოლამ უფრო ფართო ხასიათი მიიღო. ჯარს თვითონ ერეკლე
გაუძღვა წინ, გაჰყო რა იგი ხუთ რაზმად. პირველი რაზმი,
რომლის პოზიცია იცავდა სეიდაბადსა და სოლოლაკს, თავის
შვილიშვილს, ტახტის მემკვიდრე დავითს ჩააბარა 7 ზარბაზ-
ნისაგან შემდგარი არტილერიით; მეორე, მეწინავე რაზმის
უფროსად მეორე შვილიშვილი იოანე (ჩვენი ცნობილი მწე-
რალი და მეცნიერი, „კალმასობის“ ავტორი) დააყენა; მესამეს

ივანე ბაგრატიონ-მუხრან-ბატონი დაუნიშნა ხელმძღვანელად მეოთხეს თავისი ძე ვახტანგი, ხოლო მეხუთეს—ოთარ ამილახვარი, იმერლების ჯარს სარდლობდა ზურაბ წერეთელი.

ალა-მაჰმად-ხანმაც, შეამჩნია თუ არა ქართველთა ლაშქრის გადაჯგუფება, თვითონაც მიმართა ამ წესებს და 14 მოხერხებული და ქართველების პოზიციებთან შედარებით ხელსაყრელი უპირატესობის მქონე პუნქტი დაიჭირა. ბრძოლა დაიწყო 11 სექტემბრის დილის 6 საათზე. პირველ ხანებში ბრძოლა, როგორც აღვნიშნეთ, ქართველების სასარგებლოდ წარიმართა. მაგრამ მტრის გამოუღეველ და ურიცხვ რეზერვებს ერეკლეს განკარგულებაში მყოფმა რაზმებმა ვერ გაუძლეს. კინაღამ ერეკლეც არ ჩაუვარდა მტერს, რომ იოანე „საოცარი სიმამაცით“ არ მიშველებოდა თავის სახელოვან პაპას.

„ტფილისში შემოსვლისთანავე ალა-მაჰმად-ხანი, პირველყოვლისა, მეფის პალატებისაკენ გაეშურა. ყურადღებით დაათვალიერა მთელი შენობა, მეფის სალარო, აირჩია თავისთვის რაც მოეწონა, დანარჩენი თავის მეომრებს დაუთმო“.

ალექსანდრე ორბელიანის ცნობით, ერეკლეს სასახლეს განუცვიფრებია ალა-მაჰმად-ხანი, რომელსაც წამოუძახნია თურმე: „მთელი სპარსეთის ხელმწიფე ვარ და ასეთი სასახლე მეც არა მაქვსო“⁹.

სხვა წყაროების ცნობით, იმ ხანების თბილისში კიდევ სხვა ძვირფასად ნაგები და მორთული სასახლეები ყოფილა, რომელთა შორის თავისი ნაგებობითა და სიმდიდრით გამოირჩეოდნენ: მეფე იესეს (ვახტანგ VI ძმა) სასახლე—სეიდაბადში, მეფის-ძე სიმონის სასახლე, მემკვიდრის,—დავით გიორგიძის სასახლე, დარეჯან დედოფლის სასახლე, სამეგრელოსა და გურიის მთავრებისა და სხვა იმ დროს გამოჩენილ ქართველ ფეოდალთა (ერისთავთა, მუხრანბატონთა, ორბელიანთა, ამილახვართა და სხვ.) სასახლეები.

ყველა ესენი გაძარცულ და აოხრებულ იქნა ალა-მაჰმად-ხანისა და მიწი ჯარების მიერ, რომელთაც სრული უფლება მიეცათ—„გაეძარცვათ და დაეწვათ ეკლესიები, სასახლეები

⁹ „მთაბე“, 1895, № 8.

და კერძო სახლები. გაეწყვიტათ ან ტყვედ წაეყვანათ როგორც სქესის მცხოვრებნი, როგორც დიდები, ისე ბავშვები. მცხოვრებთაგან ბევრი თავიანთ სახლებში გამაგრდნენ, გამართეს ბარიკადები ქუჩებში და მათი ხელით უამრავი სპარსი გამოეხალმა სიცოცხლეს“.

ალა-მაჰმად-ხანმა,—გადმოგვცემს მეფის-ძე თეიმურაზი,—მოინახულა მეფის აბანოც. მოეწონა ძლიერ, განსაკუთრებით მისი მარმარილოს ქვის შენობები. მას ბევრი რამ გაეგონათბილისის მინერალური წყლების სამკურნალო თვისებათა შესახებ. კიდევაც რამდენჯერმე მიიღო აბაზანა, მაგრამ რაკი სნეულებისაგან (საჭურისი იყო—ს. ც.) ვერ განიკურნა, განრისხდა და ბრძანა დაენგრიათ და მიწასთან გაესწორებიათ აბანოები. განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ირანის მპყრობელმა ერეკლეს იარაღის საწარმოებს, საარტილერიო საწყობებს, ზარბაზნების ჩამომსხმელ ქარხნებს და სხვა, რომელნიც სულ მთლიანად თავის ბანაკში გადაატანია, ხოლო შენობები დაანგრევია და სპეციალისტები დაატყვევა“¹⁰.

ასე უწყალოდ და უღმობლად დაანგრის და ააოხრეს ერთხელ კიდევ ირანელმა დამპყრობლებმა ერეკლე II დროინდელი ჩვენი დედაქალაქი, რომლის დაწვრილებითი აღწერილობა მშვენივრად აქვთ მოცემული გამოჩენილ ქართველ ისტორიკოსებს: ვახუშტი ბაგრატიონსა (საქართველოს გეოგრაფია) და პლატონ იოსელიანს (Описание древностей города Тифлиса).

ამგვარი გამარჯვების მიუხედავად, დამპყრობლები მაინც იძულებულნი გახდნენ თბილისი სამი კვირის შემდეგ დაეტოვებიათ. ერეკლე კვლავ შემობრუნდა ქალაქში, კვლავ იწყოთბილისმა ჭრილობების მოშუშება და მოშენება და იგი „ქართლ-კახეთის სამეფოს უკანასკნელ დღეებამდე (1801) მისი სატახტო ქალაქი იყო“.

ამ კვლავ შემობრუნებისა და აღდგენის გამოძახილია, უეჭველად, ამ ამბებისადმი მიძღვნილი ხალხური პოეზიის

¹⁰ Из записок царевича Теимураза. Взятие Тифлиса Ага-Магамет-Ханом в 1795 году-თბილისი, 1895 წ., აგრეთვე, კრებული „ძველი თბილისი“-ნ. პოლიექტოვისა და გ. ნათაძის მიერ შედგენილი, 1930 წ.

შემდეგი სტროფები, სადაც გამოხატულია ერეკლეს ურთიერთობა რუსეთთან. მაგალითად, მოქმელი გადმოგვცემს: ერეკლემ:

დაჯდა და წიგნი დასწერა:
—ჰჩვეოდა კალმის ჭერაო,—
ეს რუს ხელმწიფეს მიმირთვით,
მან გადიკითხოს ყველაო...

ხალხის წარმოდგენით, ერეკლესაგან მირთმეული ეს წერილი:

გადიკითხა რუს ხელმწიფემ,
მუხლზე დაიკრა ხელია;
„ვაი შენ ტიფლის ქალაქო,
რა ძნელი საქმე ჰქენია;
ხაზინაები, დაჰკარგე
და ოქროები ბევრია...

ლექსის სხვა ადგილიდან ჩანს, რომ რუს ხელმწიფეს „თავდამსხმელის საწინააღმდეგოდ, როგორც მეგობარსა და საქართველოსთან ხელშეკრულებაში მყოფს, სათანადო ზომებიც მიუღია:

ზოგი ბოლოზე წავიდეთ
დავიმონათ მტერია,
ზოგი დარბანზე¹¹ გავიდეს
ორად გავაწყოთ გემია,
ხოჯა-ხანი დავიჭიროთ,
ძალლივით მოვჭრათ ყელია.

მიღებულ იქნა თუ არა მართლა ამგვარი ზომები, ამაზე თითქოს მიგვითითებს ერთი საგულისხმო საბუთი. 1795 წლის 16 სექტემბრის თარიღით ელჩი გარსევან ჭავჭავაძე რუსეთიდან სწერდა ერეკლეს: „ახალციხის ფაშას მხარის ამ-

¹¹ ე. ი. დარუბანდით—ს. ც.

ლის მიზეზს ნუ მისცემთ. თქვენ ეს ჯარი ხელმწიფემ მაჰმად-ხანზე მოგაშველათ. ოსმალთ ხომ არ ეშლებიან. ეს არ უნდა ფაშამ იწყინოს და თქვენი მეგობრობა მოშალოს“¹²... მალე კი, როგორც ცნობილია რუსეთთან საქართველოს შეერთების შემდეგ, თბილისი „საქართველოს უზენაესი მთავრობის“ ადმინისტრაციული ცენტრი ხდება. ამ ახალ მთავრობას სათავეში ჰყავს „საქართველოს გამგე“ და რუსეთის სამხედრო და სამოქალაქო ხელისუფლების უმაღლესი წარმომადგენელი საქართველოსა და ჩრდილოეთ-კავკასიაში— „მთავარსარდალი“. თბილისის ადმინისტრაციულ ოლქს მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის მანძილზე თანდათან შეუერთეს მთელი ამიერკავკასია, აგრეთვე ჩრდილოკავკასია.

ამგვარად, 1840-იანი წლებიდან მოყოლებული, მთელი მეცხრამეტე საუკუნის მანძილზე თბილისი ამიერ და მთელი კავკასიის ქალაქთა მეთაური და მხარის მთავარი ადმინისტრაციული ცენტრია, მაგრამ იგი ქართველი ხალხისათვის ისევ საკუთარ დედაქალაქად და ტიპიურ ქალაქად დარჩა.. „ქალაქს“ მაინც მხოლოდ თბილისს ეძახდნენ, ე. ი. როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, სიტყვა „ქალაქი“ ქართველის წარმოდგენაში უდრის მხოლოდ თბილისს, რომელსაც უახლეს ქართულ ფოლკლორშიც არანაკლები ადგილი უჭირავს.

ხალხი სწუხს, რომ „ქალაქში ხორველა გაჩნდა“ და იმდენი ხალხი, დაიხოცა, რომ

ანგარიში ვეღარ ქნესა;
თათრისა მეედანწედა
ჭერეხივით დაჰყარესა...
ამისთანა სატკივარი
არ უნახავს პაპა-ჩვენსაო...

ჩვენ არ ვიცით, თუ რომელ „ხოლერობაზეა“ აქ სჯა; 1770 წლებში მომხდარ ჭირზე, რომელმაც თითქმის გაანახევრა თბილისის მოსახლეობა, თუ 1781 წლის ჭირიანობაზე, ან

¹² საისტორიო მთაბზე, 1925, I, გვ. 233.

კიდევ მე-19 საუკუნეში ორჯერ მომხდარ ხორველობაზე ყველა ამ უბედურმა შემთხვევამ საკმაო ზიანი მიაყენა ქალაქის როგორც მშრომელ მოსახლეობას, აგრეთვე ვაჭართა და საზოგადოების სხვა მაღალ ფენებს. ხალხურ პოეზიაში ხაზგასმულია ის გარემოება, რომ ვაჭართა და სხვა მაღალი ფენების გაჟღეტაზე მაინცადამაინც არ სწუხან ხალხური მთქმელნი. ისინი, ირონიითა და დაცინვით აღწერენ მათს დახოცვასა და დამარხვას. მაგალითად, გეურქ-ალამ რომ შეიტყო „ქალაქში ხორველის მოსვლა“, შეშინებული და დაბნეული:

გულზედ იცემს თავის ხელსა:
„ეს რა საქმე მომხდენია,
ვაი, დედიჩემის ღმერთსა!..“

რის შემდეგ მოშაირე დაატანს:

რალათ უნდა ქარვასლაი
სულ ოხრათაც დაურჩესა.

ამას მოსდევს მთელი თავგადასავალი და კომიკური მდგომარეობა გეურქასი, რომელიც ცდილობს „ხორველას“ დაემალოს მიწის ქვეშ, საცა მთელ თავის სარჩო-საბადებელს ჩაიტანს. მაგრამ რა! ხოლერა იქაც მიაგნებს და რამდენიმე ხნის შემდეგ ეს ჩვენი გახიზნული გეურქალა:

ლამის სუნით აყროლდესა,
ახლოს ვინლა მიეკარა,
ფეხთა ღვლეჭა ჩააბესა,
საფლავიც კი არ აღირსეს
ერთს ხევში გადააგდესა...¹³

ხალხს არ მოსწონს მეტეხის ციხე ეს მე-13 საუკუნის ცნობილი ისტორიული ძეგლი, რომლის სიმაგრისა და ბრწყინ-

¹³ ხალხური ლექსები ქალაქში ხოლერის გაჩენაზე რამდენიმე ვარიანტითაა ცნობილი, წინამდებარე კრებულში მხოლოდ ორ ვარიანტსა ვებუცდავთ.

ვალებისათვის წარსულში მას უმღერია. მე-19 საუკუნემ ის საპყრობილედ აქცია, საცა ვინ მოსთვლის რამდენი კაცი, თავისუფლებისათვის მებრძოლი დაღუპულა. მეტად დამახასიათებელია და მოხდენილი ხალხური პოეტის სიტყვები:

მეტეხის ციხევე ქალაქში,
ნაშენო ლურჯი ქვისაო,
გაბია რკინის კარები,
უტეხი ფოლადისაო...
ნეტავი მტკვარი აღიდდეს,
გამოგითხრიდეს ძირსაო,
გამოვიდოდა ტუსადი
ნამყოფი დიდი ხნისაო...

მაგრამ საქართველოში საბჭოთა წყობილების დამყარების შემდეგ, როცა გამარჯვებულმა მშრომელებმა სრულიად გარდაქმნეს თავიანთი ცხოვრება და კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით სოციალიზმის მშენებლობას შეუდგნენ, მეტეხის ციხე საჭირო აღარ შეიქნა. იგი, როგორც ერთი უძველესი ძეგლი თბილისის მატერიალური კულტურისა, ერთდროს, ხელოვნების მუზეუმად იქნა გადაკეთებული. არც ეს მომენტი გამოჩენია ხალხურ პოეზიას. ხალხმა ამ უმნიშვნელოვანეს მომენტზე სიმღერები შექმნა, სადაც ნათქვამია:

მეტეხო, შენი სახელი
ქრუანტელს მგვრიდა ტანშია,
საშინელ შეხედულებით
თეთრს გამირევდა თმაშია...
მაგრამ დღეს ხედავთ ჯეეღნო!
მეტეხი მუზეუმია,—
აღარ ატირებს არავის
უწყინარი და ჩუმია...

საგულისხმო ფაქტია მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ ხალხურ პოეზიაში პერიოდული პრესის მნიშვნელო-

ბის თემატიკის შექრაც. მოქმედებმა იციან, რომ ქალაქში (ე. ი. თბილისში) არის რედაქციები და მათი რედაქტორები; იციან, რომ ისინი ყოველდღიურად თუ ყოველკვირეულად ბეჭდავენ და ხალხს უგზავნიან გაზეთებს და ჟურნალებს, რომელთაც ახალ-ახალი სიტყვა, იდეა, საბრძოლო ამოცანები და საჭირო დარიგებანი შეაქვთ მშრომელ მასებში. ხალხის წარმოდგენით, ეს „ქალაქის რედაქტორები“ იმდენად განათლებული და ნასწავლი ადამიანებია, რომ მათ ბევრი რამ დაეჯერებათ, რომ ასინი, ე. ი.

ქალაქის რედაქტორები
ვარსკვლავებს სთვლიან ცაზედა;
სტამბაში ბეჭდვენ გაზეთებს,
გზავნიან ქვეყანაზედა:
პირველ გვირჩევენ კეთილსა,
და გვარაგებენ ჭკვაზედა
მდიდარი ჭკუით იციან,
რაც გარდაგზვდება თავზედა.
გაზეთში ბევრი ჰწერია
დარიგებაი ჩვენზედა...

„ქალაქის რედაქტორების“ და პერიოდული პრესის მნიშვნელობის თავისებური დახასიათების შემდეგ მოქმედი მიმართავს იმავე რედაქტორებსა და ქალაქში მცხოვრებ სხვა განათლებულ პირთ, რომ მათი ყველაზე დიდი გაჭირვებაა ის, რომ თუმცა შრომა გააძლიერეს, უფრო მეტი ინტენსივობითა და ხერხით:

ერთ კომლი სამას დღიურს ხნავს
მაინც კი ვჩივით გეშინაო;
ამგვარ ყოფაში გახლავართ,
გონიარნო და ჭკვიანნო...

დიდმა ოქტომბრის რევოლუციამ ძირფესვიანად შეცვალა ჩვენი ქვეყნის ვითარება ყოველ დარგში. საქართველოში

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ მისი დედაქალაქის ცხოვრებაში სრულიად ახალი ერა დაიწყო. მან ზღაპრული სისწრაფით განიცადა ზრდა და განვითარება. საქართველოს მშრომელების მიერ წარმოებულმა ინტენსიურმა მუშაობამ სავსებით შეცვალა ჩვენე დედაქალაქის ძველი სახე.

დედაქალაქის ეს სწრაფი ზრდა, მისი რეკონსტრუქცია და გამშვენიერება როგორ არ უნდა შეენიშნა ყოველ ზაფხულს თრიალეთის საძოვრებზე მიმავალ ფშაველ მეცხვარეს, რომელიც თბილისის ცხოვრებაში მომხდარ ამ დიდ ცვლილებას ასე გადმოგვცემს:

ცხვარი გავლალე თრიალეთს,
მიველ თბილისის კარსაო,
გზებ ველარ ვიცან იმისი,
სხვა მხრივ მივრეკდი ცხვარსაო.

შემდეგ, მეცხვარე თავისებურად ჩამოთვლის რაც საკუთარ თვალთ ნახა და შეამჩნია განახლებულ დედაქალაქში და თავის მეზობლებს უამბობს დინჯად, რომ ახლა ქალაქში:

თითო აგეთი სახლი დგა,
მტერს თავზე დასცემს ზარსაო...
ქუჩები გაუწევიათ—
აატარებენ ცხვარსაო...
შიგ და შიგ ბაღი დაურგავთ,
აამებს გულს და თვალსაო...

ქალაქის ამბების ამგვარად მოყოლისა და მხატვრულად გადმოცემის შემდეგ მთქმელი დასკვნის:

კვლავც გაუმარჯვდეს, ქალაქო,
შენს ამშენებელს ძალსაო.

ხალხი აღფრთოვანებული შესცქერის თავისი დედაქალაქის ამგვარ წინსვლას, ზრდასა და გამდიდრება-განვითარებას. ჩერაც კი ყველას ახსოვს, რომ წარსულში, რუსეთის მეფის თვითმპყრობელობის დროს, ქალაქი მეფის მოხელეებს, მსხვილ მემამულე-კაპიტალისტებსა და ვაჭარ-სპეკულანტებს ეკუთვნოდა; მშრომელ მოსახლეობას მასში, მის სიმდიდრესა და კეთილმოწყობაში წილს არავინ უდებდა; წესიერ თავშესაფარსაც კი არ აძლევდნენ იმ მშრომელთ, რომელთა მარჯვენა ქმნიდა ქალაქში არსებულ სიმდიდრეს, რომელთა მარჯვენა იცავდა მას მუდმივად გარშემორტყმული მტრებისაგან. დღეს თბილისი მთლიანად გამარჯვებულ მშრომელთა განკარგულებაშია; ისინი აშენებენ, ანახლებენ და კიდევაც დამღერიან თავის დედაქალაქს სიხარულითა და გრძნობით საცხენი და ამ სიმღერაში არც წარსულს ივიწყებენ:

ჩვენო თბილისო, მეფის დროს
დიდად ტანჯულო მხარეო.
ბევრი ვაების მნახველო,
ეხლა-ღა გაიხარეო.

ახლა კი, როცა თბილისის გარდაქმნისა და აყვავების გეგმა ხორციელდება სახალხო მთქმელს არ შეუძლია კვლავ არ ამღერდეს:

რად არ გიმღერო, თბილისო,
შენ ჩვენო დედა-ქალაქო,

მან იცის, რომ ქალაქის ამ „ანაზღად აყვავებას“ და დიდ შემოქმედებით მუშაობას კომუნისტური პარტიის სახით ღირსეული ხელმძღვანელი ჰყავს, რომ ახალ თბილისს ახალი აღმაშენებელი მოევლინა, რომელსაც სახალხო პოეტი თავისებური თბილგრძნობიერი პოეზიით ამკობს.

შორეული სოფლებიდან თავის დედაქალაქში გამართულ
ოლიმპიადებზე მონაწილეობისათვის ჩამოსულ თვითშემოქმე-
დებითი წრეების მეჩონგურეებს ჯერ კიდევ ახსოვთ, რომ
თავიანთი ჩონგურის ლარებს აწყობდნენ „ქონის პატრუქზე“.

ერთმანეთს ვერა ვხედავდით,— მიმართავს ის თავის ჩონ-
გურს,—

მე შენ, და შენ მეო.
ეხლა დავძახოთ სიმღერა
განათლებაზეო,
კოხტად აგაწყობ, ჩონგურო
ელექტრონებზეო!..

ამავე დროს, მეჩონგურემ კარგად იცის საქართველოს
კ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის 1934 წლის 20 აგვისტოს
დადგენილება „უღიადესი პოეტის“ შოთა რუსთველის „უკვ-
დავი ქმნილების“—„ვეფხისტყაოსნის“ დაწერიდან 750 წლის-
თავის საზეიმოდ გადახდის შესახებ, რამაც შოთა რუსთაველის
სახელობის ლიტერატურული ლაშქრობა გამოიწვია. სოფლელ
მეჩონგურეში ეს მომენტი იმდენად აღტყინების გამომწვევია,
რომ მას არ ძალუძს თბილისის შემკობასთან ერთად არ ახ-
სენოს:

ქალაქში რომ ლაშქრობაა
შოთას სახელზეო,
მისთვის ვამბობ, ამოვიდა
მთვარის ადგილ-მზეო.

თბილისის სხვა ხალხურ მეხოტბეს უღიდეს სიამოვნებასა
და აღტაცებას ჰგვრის, რომ უკვდავი რუსთველის სამშობლოს

უკვდავმა და მთელი ქართველი ხალხისათვის საყვარელმა დედაქალაქმა „გულზე დაიდგა“ მონუმენტი რუსთაველისა. ამ მონუმენტით შთაგონებული ის დამახასიათებელი პათოსით მიმართავს მშობლიურ გენიას:

ქალაქმა გულზე დაიდგა
შენი დიდების ძეგლიო,
ზევიდან დასცქერ ქალაქსა,
ხარ უკვდავების ნერგიო.

კარგა ხანია მას შემდეგ, რაც განახლების უშრეტმა ნიაღვარმა გაამთლიანა სოფელსა და ქალაქს შუა წინათ არსებული ჩატეხილი ხიდი და ერთიან-მთლიანი მტკიცე ნიადაგი შეიქმნა.

ეხლა ვხარობ გატანჯული მოჯამაგირეო.
უფლება გვაქვს, ჩვენც გადმოვდგეთ იმ ტრიბუნაზეო
რა ძვირფასი არის, ძმებო, დღევანდელი დღეო...

ეს ძვირფასი და ნათელი დღეები ლამის უნდა დაჩრდილულიყო ფაშისტ დამპყრობთა ვერაგული ხელით. უღმობელი ომის მრისხანებამ ჩვენი დედაქალაქიც შეაჭირვა, თემურ-ლენგისა და ხოჯა-ხანისგან მიყენებულ შეჭირვებათა გამქარვებელი თბილისი, თოქოს კიდევ რაღაც უარესის მოლოდინის განცდაში იყო, მაგრამ იგი დაიცვა საბჭოთა ხალხის გაუტეხელმა ნებამ. თბილისი გადაურჩა ამ მძიმე განსაცდელს.

ამის შემდეგ ქართველ ხალხურ მომდერალს სრული უფლება ჰქონდა ემახარობლა თავის საყვარელი დედაქალაქისათვის:

სასიხარულო ამბავი—
გულში სიამით მივლისო:
ჭირიმე, შენი ჭირიმე,
გმირების დედავ, თბილისო!

ზემოთ გავიხსენეთ გრ. ორბელიანის სიტყვები, რომ თბილისის გარეშე მას ცხოვრება ვერ წარმოედგინა. ასე ფიქრობდნენ სხვა ქართველი პოეტებიც წარსულში. ასეა დღესაც. რომელ ქართველ პოეტს არ უმღერია თბილისისათვის, მისი მომხიბლავი დილისათვის, მისი გაზაფხულისა და შემოდგომისათვის, მისი გვირული წარსულისა და ბედნიერი აწყყოსათვის, და ვინ არ უმღერის დღეს მის კიდევ უფრო ბრწყინვალე დიად მომავალს! ამაზე ამბობს ქართველი ხალხი:

კიდევ ბევრია საშენი
არა გვაქვს დამთავრებული-ო.

ქართველი მშრომელი ხალხის შემეცნებაში კარგახანია ღრმად განმტკიცდა, რომ კომუნისტური პარტია და საბჭოთა მთავრობა დაუცხრომელ ბრძოლას ეწევიან ჩვენი დედაქალაქის გამშვენიერებისათვის, რომ თანმიმდევრად სრულდება და გვირგვინდება მათი დიდი ხნის ნატვრა და სურვილი, რასაც ის თავის პოეზიაში ასახავს.

ერთ-ერთ ახალ სიძღერაში დიდი ექსპრესიითა და მხატვრული სიძლიერით გადმოცემულია დედაქალაქის აღმავლობა და აყვავება:

რა ლამაზი ხარ, თბილისო,
მორთული ოქროს დილითა,
შენ, განაპირა ქუჩებო,
შუქსა რო აფრქვევ პირითა...

ხალხის სიხარული და აღფრთოვანება უნაპირობა, როცა ხედავს თავისი საკუთარი მარჯვენით აგებული ქალაქი ყოველდღიურად მშვენიდება და იზრდება; საქართველოს კომუნისტური პარტიის მიერ ქართველი არქიტექტორების წინაშე სერიოზული ამოცანაა დასახული—ქალაქის მთელი უბნებისა და რაიონების არქიტექტურულად გარდაქმნისა, რამაც კიდევ უფრო უნდა დაამშვენოს ჩვენი ქალაქი.

ხალხური მთქმელები და მომღერლები ხედავენ რა დედაქალაქის ამ დიად პერსპექტივათა განხორციელების ფაქტებს ამაღლებულად განიცდიან მას. ამ დიდ განცდებს ისინი უბრალოდ, მაგრამ მიმზიდველ მხატვრულ ფორმებში გადმოგვცემენ:

შენი სიტურფე მიხარის,
გული ამევსო ლხინითა,
ვარდის ბუჩქების სიკრელით,
ნაძვის ხეების ჩრდილითა.
მტკვრის პირას თლილო, კედლო,
ნაგებო ცემენტ-კირითა,
უზარმაზარო შენობავ,
თერთმეტსართულო ძირითა;
დიდო საბჭოთა სასახლევე,
ფერად მორთულო ლილითა...

ამ მარტივად, მაგრამ მოხდენილად და გულწრფელად ნათქვამი სიმღერებიდან აშკარად ჩანს, რომ ქართველი მშრომელი ხალხის შემეცნებაში კარგახანია ღრმად განმტკიცდა, თუ როგორ დაუცხრომელ ბრძოლასა და შრომას ეწევიან დედაქალაქის გამშენიერებისათვის ჩვენი ხელმძღვანელები; ხალხის ეს დიდი სურვილი და მოთხოვნა თანამიმდევრულად გვირგვინდება. ამ პროცესებს ისინი კანონზომიერად ასახავენ თავიანთს ბოეზიაში.

ეს სიმღერები გადმოგვცემენ დღევანდელი თბილისის სახეს, მის წიაღში გაშლილ იმ დიდსა და ინტენსიურ აღმშენებლობით მუშაობას, რომელსაც სახალხო მთქმელი სამართლიანად მიაწერს ახალ ეპოქას.

კომუნისტური პარტია, ქართველი ხალხი და მისი მთავრობა დაუცხრომლად მიიღტვის იქითკენ, რომ საქართველოს დედაქალაქი, რომელსაც აქვს ასეთი მდიდარი წარსული, შესანიშნავი აწმყო, საბჭოთა კავშირის ერთ-ერთი საუკეთესო ქალაქი გახდეს.

ათეული წლების მანძილზე გაშლილი დიდი აღმშენებლობითი მუშაობა თანდათანობით ცვლის და ამშენიერებს ჩვენი

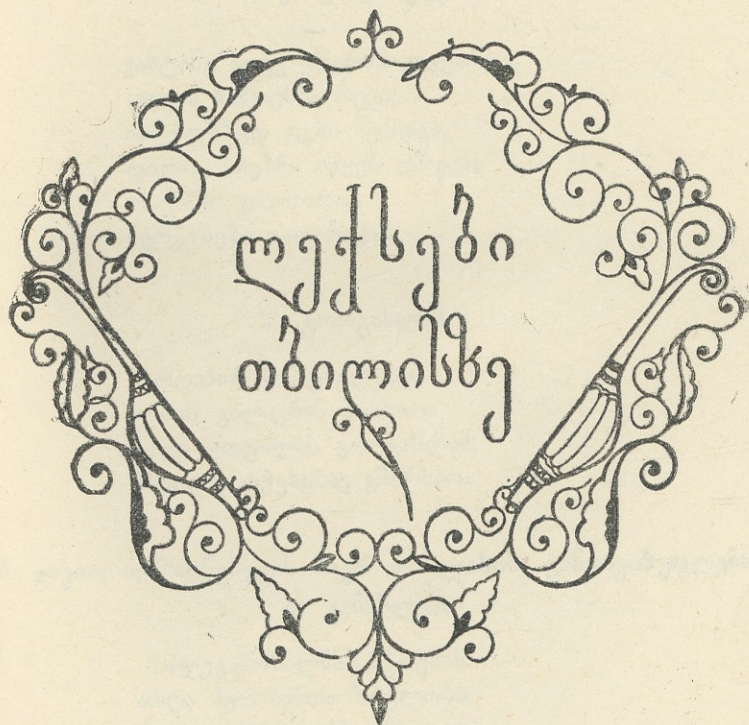
დედაქალაქის სახეს, რაც თანმიმდევრულად არის ასახული
ხალხურ პოეზიაში. მშენებლობის ამგვარი ტემპებით აღფრთო-
ვანებული სახალხო მთქმელი მოხდენილად ამბობს:

განზე გასწიეს ქუჩები—
ნეტავ რა მშვენიერია!
ახლად ნაშენი ბაღები
ედემ-წალკოტის ფერია.
მთლად გააშენეს მიდამო,
ოთხკუთხივ მთა და ველია-ო.

ხალხურმა მოღვექსემ კარგად იცის, რომ კომუნისტური
პარტია დიდის მონდომებით უწევდა და უწევს დახმარებას
ქალაქ თბილისის კეთილმოწყობას. ამგვარი ზრუნვის შედე-
გად დღეს საქართველოს დედაქალაქი მთელ საბჭოთა კავ-
შირში გამოირჩევა თავისი მოცულობით, კეთილმოწყობილ-
ობით და ეკონომიური მნიშვნელობით, ხოლო ერთი უმშვენიე-
რესთაგანი თავისი მდებარეობით:

ქალსა ჰგავს სადედოფლოსა,
ოქროსფრად შემკობილია,
ლამის წამოდგეს—იმღეროს,
მკვდრეთით ბარათაშვილია...

ასე აქებს და აღიდებს, უმღერის და უჭკნობი შარავან-
დედით რთავს ხალხი თავის ძველთაძველს, მაგრამ მარად
ახალსა და სიცოცხლით სავსე თავის დედაქალაქს.



1. ვახტანგ მეფე...

ვახტანგ მეფე ღმერთს უყვარდა,
ციდან ჩამოესმა რეკა;
იალბუზზედ ფეხი შესდგა,
დიდმა მთებმა იწყეს დრეკა;
ოსეთში გადაიარა,
ჩერქეზები გადარეკა...

2. გორგასლამ

პირდაპირ შამაფხედევდი
ციხის გალავნის პირსაო.
ნეფე ყოფილას გორგასლამ,
მშვილდ უჭეხება გმირსაო.

3. ღაფთ ალმაშენებლის მიერ თბილისის განთავისუფლება და განახლება

ძლევამოსილმან მეფემან
არღა ჰყო ხანთა ზმულობა,
მოვიდა ტფილისს, მოიცვა,
ჰყო რაზმთა გარმოდგმულობა,
შელეწა კარნი, შემუსრა,
ციხის მცველთ ჰმატა წყლულობა,
აღიღო ციხე, თურქთა ჰყო
დაკრულთა გამოსხმულობა.

ნოსწყვიტნა მათნი კრებულნი,
 რაცა მუნ იპოვებოდეს,
 მძორთა მათზედა ფრინველნი
 და მხეცნი მრავლად ძღებოდეს,
 განსწმინდნა, თურქთა სახელი
 მუნ არღა იხსენებოდეს,
 დიდხანს იმათგან პერობილნი
 აღგილნი განათლდებოდეს.

დასცა მიზგითნი, საცეცხლე,
 სადა ვით იპოვებოდა,
 ეკლესიანი შეამკო,
 ძველ შენნი განახლდებოდა,
 სამღვდლო დასი ქალაქსა
 დიდებად იარებოდა,
 წმინდანი აიაზმანი
 ყოვლს კიდეს ეპკურებოდა.

თვისსა ძალის მომცემელსა
 მეფე მადლსა შესწირვიდა,
 აღავლენდა მადლობასა,
 მოუკლებლად ცრემლსა ღვრიდა,
 ერთსა მსგეფსსა დაუცალად
 ყოვლს საყდარსა ზარსა ჰკვრიდა...

4. ნეტა ქება როგორ ითქმის...

ნეტა ქება როგორ ითქმის
 ამ თბილისს ქალაქისაო,
 იმისი აბანოები
 ფასია ხმელეთისაო.
 ოთახები ააშენეს
 ნათელი არის ქვისაო,
 ფანჯარები დაატანეს
 საყურებელი მზისაო,
 შიგ წყარო ამოიყვანეს
 ის არის კრამიტისაო,

ქალაქის ხალხი გამოდის
როგორც ფურცელი ხისაო,
ქალი და რძალი ლამაზი
როგორც ვარსკვლავი ცისაო.

5. ნეტა რა არის მისთანა

ნეტა რა არის მისთანა,
ამომავალი მზისთანა,
გაღმა-გამოდმა ქალაქი,
შუაზე მეიდნისთანა,
წყალში რო ფეხი უდგია,
იმ ოქროს ჩარდახისთანა,
კაცის ხელითა ნაშენი
საყდარი გელათისთანა,
დედის ძუძუთი ნაზარდი
ქეთევან დედოფლისთანა.

6. თბილისო, დედაქალაქო

თბილისო, დედაქალაქო,
შემკულო ყოვლის ფრითაო,
გარემო ბაღი, ბაღჩანი,
აღმატებულის მთითაო,
უძველეს ყოვლის სოფლისა,
წელობით დიდის ხნითაო.
ვის ძალუძს ღირსად შეგამკოს
გამომეტყველის თქმითაო.
სხვანი, სხვა ალაგს აქებენ,
უღირს არიან ქებისა,
შენს მსგავსსა რასა ჰპოებენ
რათა აქვსთ ენა თნებისა.
შენსა არ ჰყოფენ ხსენებას
უსმენნი ჩემის ცნებისა

ვის არ უყვარხარ, გიწუნებს
 იგიმცა დაიმხევისა...
 გარემო შენსა გივიან
 ბაღნი, მინდორნი და ველნი,
 ზაფხულით მუნ მოილტვიან
 ქალნი, ჭაბუკნი, მსცოველნი.
 მუტრიბთა, ჩანგთა და ბარბითთ
 ხმიანობისა მპოველნი,
 რა სიამოვნით სტკბებიან
 მუნ მსმენნი კაცნი ყოველნი.
 პირველ მეფეთა სამყოფი
 იყო სადგურად ხომ ესა?
 შემდეგ ამისა მთავრობამ,
 მმართველობა აქ აწესა,
 მას სხვა ქალაქი არა სჯობს
 არის ცნობილი ეს დღესა,
 ნიჭებით უნაკლულოი
 ის შეუქმნია მისს სვესა.
 მტკვარი მოუღის უმანკო
 სნეულთა სამკურნალები,
 ზაფხული მისსა გარემო
 ხშირად ყრილობენ ქალები,
 ჩაის სმით, სამხრის შექცევით,
 მათს მსჭვრეტელთ ასდით ალები;
 ზედ სმიან წითელ ღვინოსა
 სიტკბოთი არა მთვრალები.
 აბანოს მსგავსი რა არის
 არ მოიძვევის არსადა,
 ბუნებით თბილი წყალი სჩქევს
 სნეულთ მკურნალი არადა
 მუნ მოილტვიან ქალ-ყმანი
 საბანად, სასუფთავადა;
 გამოვლენ ელვა ჰკრთებიან,
 ამშვენებს თმანი ტანსადა.
 ზოგს სხვა ქვეყანა უქია,

მაგრამ თბილისზე არს შორი,
უსაფუძვლოდა არ ვცხედობ
და არცა არის რა ჭორი
არა ვმლიქვნელობ ენითა—
არსად არ არის მის სწორი,
ლაღვით ქვა მკრიბეთ, თუ ვცრუი.
მრავლად მაყარეთ ქვა ყორი...

7. ამბავ მოვიდა ბარადა

ამბავ მოვიდა ბარადა.
ჯარ მოდის თათრებისაო,
კაცი მალალა ბატონმა,
თავი დამჭირდა ყმისაო,
ხევსურებ ჩამომივიდან
თორ ქალაქ წამერთმისაო.
სანეს შეყრილან ხევსურნი
ნარჩევნი თემ-თემისაო,
დასვეს ბელლის კარს ქადაგი,
ლადის გუდანის ჯვრისაო,
ადგეს, წავიდეს ხევსურნი,
ერთმანეთს არ უცდისაო,
არავგზე ჩამააწყვიან
ჯარ თეთრი ხირიმისაო
ჩავიდეს ქუდსახდელსა,
ელვა დგას ჩაჩქნებისაო.
ჭეხით მოართვეს სალამი
ერეკლეს, მეფის შვილსაო,
ერეკლემ ჰკითხა მშვიდობა,
მზე ეფინება პირსაო.
გახკვირდა კაცთ თავადები,
ერთ ხევსურ კარგად ცდისაო,
ეგ ნათელიძე იქნების,
ერეკლე იცინისაო.

ღეემზადენით, ხევსურნი

ჩაჩქნებ დაიდგით თავზედა,
თათრების მოლოდინით გვოქვ,
გან ვსხედვართ ლუდის სმაზედა,
გავგვიძველ, ნეფე ერეკლევი,
წავდგათ კრწანისის გზაზედა.

8. ჰამპაული შეიკაზმა...

ჰამპაული შეიკაზმა
თოფითა და ჯინჯილითა,
უნდა ქალაქსა მივადგე,
ამოვხოცო შიმშილითა,
ეს რომ ერეკლემ გაიგო,
გადაბრუნდა სიცილითა...
ზარბაზნები დაადევნა,
თხებივით დაილაღო,
შარშან შემძვრალნი ჩირგვებში
დღესაც არ გამომძვრალანო.

9. აბდულას ყარაულები

აბდულას ყარაულები
ქალაქის ხიდზე მდგარაო;
მანდით აყრილა აბდული,
დილომჩი გადმომდგარაო.
ერეკლეს კაცსა ულაღავს:
„ერეკლევი, ჩემო ნაღაო,
გამამილაღე სურსათი,
ჩემი ქალაქის დაღაო!“
ეგ რომ ერეკლემ გაიგო,
სიცილით გამაძღარაო:
„რა ქნა მა წითელ მელამა?
ტყავი შინ მამიტანაო!“...

10. აბდაულა და ერეკლე

აბდაულა შეიკაზმა
 თოფითა და ჯინჯილითა:
 „ჩავალ თბილისს, შემოვდგები,
 შევაჭირვებ შიმშილითა,
 ისე გავუხდი საქმესა,
 სულ იწოდნენ სირცხვილითა...
 ეს რომ ერეკლემ შეიტყო
 გადაბრუნდა სიცილითა,
 „მეფე ერეკლე მოგიკვდეს,
 ვერ გაგხეთქო სირბილითა,
 კოჯორი გაგარბენინო;
 მონასტერი ტირილითა!“

11. ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევაზე

ეს რა საქმე დაგვემართა
 ალა-მაღმეტ ხანისაგან,
 მაცხოვარო, დაგვიფარე
 ზოგნი დატყვევებისაგან.
 არჩივა ყორღანაშვილმა,
 გაუგზავნა ბამბა, ტარი:
 „დაჯექ ყეენო, დაართე,
 შაიქნები ჩვენი რძალი!“
 ეს რომ ყეენმა შაიტყო,
 ჯარსა დაატანა ძალი,
 ადგა, ქვემოთ წამოვიდა,
 ის ურჯულო არაბელი,
 სოლოლაკზედ რომ გადმოგდა,
 ქალაქს აეშალა კვალი.
 ბევრი მოკვდა არაბისა,
 იტყოდა ღელვით მტკვარი
 რაკი აღარ იქნებოდა,—

ჩაჩქნებ დაიდგით თავზედა,
თათრების მოლოდინით გვოქვ,
გან ესხედვართ ლუდის სმაზედა,
გაგვიძველ, ნეფე ერეკლევე,
წავდგათ კრწანისის გზაზედა.

8. ჰამპაული შეიკაზმა...

ჰამპაული შეიკაზმა
თოფითა და ჟინჯილითა,
უნდა ქალაქსა მივადგე,
ამოვხოცო შიმშილითა,
ეს რომ ერეკლემ გაიგო,
გადაბრუნდა სიცილითა...
ზარბაზნები დაადევნა,
თხებივით დაილალო,
შარშან შემძვრალნი ჩირგვებში
დღესაც არ გამოძვრალანო.

9. აბდულას ყარაულები

აბდულას ყარაულები.
ქალაქის ხიდზე მდგარაო;
მანდით აყრილა აბდული,
დიდომჩი ვადმომდგარაო.
ერეკლეს კაცსა ულაღავს:
„ერეკლევე, ჩემო ნალო,
გამამილალე სურსათი,
ჩემი ქალაქის დალო!“
ეგ რომ ერეკლემ გაიგო,
სიცილით გამაძღარაო:
„რა ქნა მა წითელ მეღამა?
ტყავი შინ მამიტანაო!“...

10. აბდაულა და ერეკლე

აბდაულა შეიკაზმა
 თოფითა და ჯინჯილითა:
 „ჩავალ თბილისს, შემოვდგები,
 შევაჭირვებ შიმშილითა,
 ისე გავუხდი საქმესა,
 სულ იწოდნენ სირცხვილითა...
 ეს რომ ერეკლემ შეიტყო
 გადაბრუნდა სიცილითა,
 „მეფე ერეკლე მოგიკვდეს,
 ვერ გაგხეთქო სირბილითა,
 კოჯორი გაგარბენინო;
 მონასტერი ტირილითა!“

11. აღა-მაჰმად-ხანის შემოსევაზე

ეს რა საქმე დაგვემართა
 აღა-მალმეტ ხანისაგან,
 მაცხოვარო, დაგვიფარე
 ზოგნი დატყვევებისაგან.
 არჩივა ყორღანაშვილმა,
 გაუგზავნა ბამბა, ტარი:
 „დაჯექ ყეენო, დაართე,
 შაიქნები ჩვენი რძალი!“
 ეს რომ ყეენმა შაიტყო,
 ჯარსა დაატანა ძალი,
 აღგა, ქვემოთ წამოვიდა,
 ის ურჯულო არაბელი,
 სოლოლაკზედ რომ გადმოგდა,
 ქალაქს აეშალა კვალი.
 ბევრი მოკვდა არაბისა,
 იტყოდა ღელვით მტკვარი
 რაკი აღარ იქნებოდა,—

მორიდება კარგი არი:
ბატონი ცხენზე შებძანდა,
აირბინა ანანური,
„სად მიხვალ ჩვენო ბატონო,
ქალაქი გაქვს სანანური!“
თათრები ქალაქს ჩავიდნენ,
შიგ დაუკრეს სალამური,
ტურფები ბევრი წაასხეს,
ბებრებია დადალული.

12. სოჯა-ხანის შემოსვლაზე

ნეტარ ქება როგორ ითქმის
ამ თბილის ქალაქისაო,
ზამთარი არის ბროლისაო,
ზაფხული ზურმუხტისაო,
გარს ახვევია ბაღები,
ჩარხი უბრუნამს წყლისაო,
შიგ წისქვილები უბრუნამს
გარსშემოვლილი წყლისაო,
ქალაქში აბანოები,
ბადალი ხმელეთისაო,
ძირიდან აშენებული
აუზებია ქვისაო,
მალლიდან ამოქედილი
წითელ იაგუნდისაო,
გვერდიდამ ფანჯარაები
სანათურია მზისაო,
ვინც შავა, აგრე გახდების,
როგორც თოვლია მთისაო.
ქალი და რძალი გამოდის,
ვით რო ყვავილი ხისაო.

ღუქნები ბევრი დამართეს¹⁴,
 სასხდომი ბაყლებისაო¹⁵,
 ქვეშ ქუჩები დაატანეს,
 სარბენი არი გზისაო,
 წინ ნათხარი ორმოები,
 ნაგები სარდაფისაო,
 ხოის ლაინი ბევრია
 და ფარჩა ბეზირგნისაო.
 საყდარიც ბევრი ააგეს
 ამ თეთრი ქვითკირისაო,
 ხატი და ჯვარი შიგ არის,
 სალოცავია ხეთისაო,
 ბერი და ღვდელი ამთენი,
 როგორც რო წვიმა წყლისაო.
 ხაზინაები აწყვია
 მოჭრილი თამარისაო
 ერეკლე ბატონი იჯდა,
 ბადალი ხმელეთისაო.
 ასტირდა ცა და ქვეყანა,
 მისთვის არ მოდის დარია,
 ხოჯა-ხანი წამოვიდა,
 თეირნით მომავალია,
 ამდენი ჯარი მოუდის,
 არ გადასწვდება თვალია,
 შიგ და შიგ სარდლები მიჰცა,
 მან კი აართო მხარია.
 შუშის ხან წიგნი დასწერა,
 ერეკლეს გაუგზავნია,
 თავადები დაერჩივნენ,
 ერთად მოაბან მხარია,
 საყდრიდამ გამაიყვანეს
 ის დიდი ძველი ჯვარია.

¹⁴ ქულბაქი ბევრი დამართეს.

¹⁵ ვაჭრებისაო.

ზოგი მოუკლავს ტყვიასა,
 ზოგ მიწას შაუჯამია.
 „ურჯულოს ხელში რუ ჩაგვეყრი,
 ისევ შენ მოგვიხმარია“.—
 ერეკლეს წინ გამოუძღვენ,
 ვითომ ირემი ხარია,
 ასე მოჰქონდა ლაპლაპი,
 ვით საომარი ხმალია.

დუშეთში რომ შემოვიდა,
 ცხენს მოაგოგებს ნელაო,
 დაჯდა და წიგნი დასწერა:
 —ჰჩვეოდა კალმის ჰერაო,—
 ეს რუს ხელმწიფეს მიმირთვით,
 მან გადიკიბხოს ყველაო:

„ხოჯა-ხანი წამოვიდა,
 ქალაქი შეამტვერაო,
 მე აქედამ მომიქცია,
 ისევ მიშველე შენაო“.
 გადიკიბხა რუს ხელმწიფემ,
 მუხლზე დაიკრა ხელია:

„ვაი შენ ტიფლის ქალაქო,
 რა ძნელი საქმე ჰქენია,
 ხაზინაები დაკარგე
 და ოქროები ბევრია.
 ზოგი ბოლოზე წავიდეთ,
 დავიმონათ მტერია,
 ზოგი დარბანზე გავიდეთ,
 ორად გავაწყოთ გემია,
 ხოჯა-ხანი დავიჭიროთ,
 ძალღივით მოვჭრათ ყელია,
 ქალაქი დავიმორჩილოთ,
 სულ საქართველო ჩვენია“.

ეს ამისი გამომთქმელი
 სიტყვების ჩამომთვლელია,

ყველანი ერთად დაგლოცოთ,
რაც ქვეყანაზე მღვდელია,
მისი მაღლი შეგეწიოთ,
მცხეთას რო ხატი სვენია.

13. ეენი რომ მოგვესია

ეენი რო მოგვესია,
ისიც ღმერთმა მოგვანახა,
წამოვიდა თეირნიდან,
ზღვა გემებით გადმოლახა,
თბილისშიგან ჩამოვიდა,
ნაომარი ვერა ნახა,
ეგეთი დროება მოხდა,
დედამ შვილი ვერა ნახა,
შეწუხებულს ავანტყოფსა,
უწყლოდ უშრებოდა ხახა.
ყმაწვილების კალო ლეწა,
ჰოროველა შემოსძახა,
ორმოცდაათი თათარი
ერთ ადგილას დაიმარხა.
რკინის ურმები შააბა,
ავლაბრისკენ გაუძახა.
ავლაბრის ხიდზე რო შედგა,
მაშინ მტკვარში ჩაუძახა...

14. ატირდა ცა და ქვეყანა

(ვარიანტი)

ატირდა ცა და ქვეყანა,
მიტომ არ მოდის დარია.
წამოსულა ხოჯა-ხანი,

თერგიდგან¹⁶ მომავალია.
 იმტონი ჯარი მოუდის
 არ გადუწვდება თვალია.
 „შუში-ხან, წიგნი დასწერა,
 ერეკლეს გაუგზავნია“.
 ერეკლემ შემოუტივა:
 „აკი წაგიწყდა ხმალია,
 ზედ კლდეზედ ციხე მიდგია,
 ზედ აქვს მაგარი კარია,
 შიგნით მიბრუნამს ქარხანა,
 გარს შემამივლის წყალია,
 მოხვალ, ისრევ გაგაბრუნებ,
 როგორც ნადირმა ცხვარია“.
 ადგა და ზეით წავიდა,
 იქ აღარ ჰქონდა ძალია.
 სარდლებსა ეხვეწებოდა;
 ნახოთ ერეკლე ხანია,
 დილით ქალაქი ავიკლოთ,
 სულ საქართველოს თვალია,
 ივანე ბატონიშვილი
 ჭკუიანი და ჩქარია,
 თავსა დაიდგა ჩაჩქანი,
 წელს შემოირტყა ხმალია:
 „შენ, პაპა ჩემო, ერეკლე,
 ვერ მოვიფიქრე მალაია,
 არა გვყავს თუში, ხევსური,
 არცა კახელი ჯარია...
 ჩვენი ქალაქის წახდენა
 უსამართლობის ბრალია“...
 ერეკლე წინ წამოუძღვა,
 როგორც ირემი ხარია...
 მაშინა ბრძანა ერეკლემ:
 სიბერე ვაჟ რა ძნელია,
 დუშეთს მაინც წამიყვანეთ,

მამგვარეთ ჩემი ცხენია.
 ჯილავდრად გამოუმძღვარეს
 ფარსადან მაჩაბელია...
 ღუშეთის ტახტზე აბრძანდა,
 წიგნი იქ დაუწერია,
 რუსთ ხელმწიფეს გაუგზავნა:
 „შენ მაინც მამეშველია“.
 დაფიქრდა რუსთა ხელმწიფე,
 მუხლზე დაიკრა ხელია,
 ვაიმე, თბილის ქალაქო,
 საქმე მოგსვლია ძნელია,
 ხაზინა ბევრი დაჰკარგე
 და მანეთებიც კრელია.
 ღენერლები დამიძახეთ,
 ჯარი შეჰყარონ ბევრია...

15. თურქქმანი თბილისში

ორშაბათ დილას გათენდა
 ავი დილა, ავი დარი,—
 ყმაწვილების კალოს ლეწავს
 თურქქმანის ცხენის ნალი.
 ერეკლე გამაქცეულა,
 მუხლებს აღარა აქვ ჯანი.
 შამეყრების რუსები, სამის ბატონისა ჯარი.
 —„რამ გამაგაქცივ, ერეკლე,
 რამად დაგატანა ძალი?
 —„რასა მკითხევდით, რუსებო?
 მტერმა მამტაცისა კარი.
 შამავიდა თურქქმანი,
 ქალაქს გაადინა ალი.
 მიუბრუნდათ, გავაქციათ,
 ამავეგდათ მაგის ჯაერი!“
 არ დაიჯერეს რუსებმა: ,

„ჩვენი უფრო დიდი ჯარი,—
თურქქმანმან უნდა ხიას
ქალაქის პირ ალაზანი“.

16. ქალაქის არევა

ღმერთო, რა დიდი ბრალია
არევა ქალაქისაო,
დალევა ბაგრატიონთა,
ჩარჩევა მასკვლავისაო,
მეფის ერეკლეს სიკვდილი,
დაქცევა ხმელეთისაო!..

17. თბილისის გაოსრებაზე

ვის გახსოვთ ქალაქი, ყოვლით ქებული,
მას შიგ მცხოვრებნი, კეკლუც-ნაზნი განმშვენიებული,
აწ მიდით, ნახეთ, როგორ არის აოხრებული,
მისნი მშვენიერ ქალ-ვაჟ-კაცი დატყვევებული!
მიკვირს, ბატონი, თუ რას ფიქრობს მოთმინებული.

ვაი ქალაქი რა მწუხარეთ სატირელია,
რამდენის წლისა აღშენებული, ძველის ძველია,
ის როგორ ადვილ გასამეჭად დასაწველია!
რად არა გვყვანდათ თავის გვარად ლაშქარ მცველია,
რომ მტრის მოსვლაზედ ყოფილიყვნენ პასუხისმგებელი..
მიკვირს, ბატონი, თუ რას ფიქრობს მოთმინებული..

ეს რა გარდაგვხდა ძნელი საქმე, ეშმაკ-ქაჯური,
სახლებიც დასწვეს სუყველასი მიწურ-გაჯური,
ჯავრი ჩაგვყვება ერანისა მეტად განჯური,
მტერი მოგვარეს არა-კაცი, ხოჯა საჭური.
მიკვირს, ბატონი, თუ რას ფიქრობს მოთმინებული...

მისი ლაშქარი სანახავად იყო ძნელია,
სიმრავლისაგან სულ აღივსო მინდორ-ველია,
მრავლად გვეჩვენენ, ვით ჭაობში ლერწამ-ლელია.
ამ მიზეზითა არ ვიყავით მომზადებული.
მიკვირს, ბატონი, თუ რას ფიქრობს მოთმინებული.

ჩვენ წასახდენლად ღმერთმან მოგვცა ურგები გვარნი.
სულ შეაძრწუნა უომროთა მათნი მნახველნი,
არ ვისლა შეგვრჩა სალოცავი ხატნი და ჯვარნი,
ჩვენის ცოდვითა სულ შეიქმნენ ცეცხლში დამწვარნი,
რაც თვალმან ნახოს შეიქმნება განცვიფრებული.
მიკვირს, ბატონი, თუ რას ფიქრობს მოთმინებული...

მაგრამა, ვგონებ, ღვთით გაოხრდეს თაჰრან-ქირმანი,
ქართლზედ მოეკრას თავრიზ, ხოი, შაქი, შირვანი.
ყენს მიუხტენენ, გაუოხრონ რჯული-იმანი,
ომი აჰკიდონ, ზედ მიჰფინონ ცეცხლის წვიმანი.
დრო-ჟამმა უყოს მაგიერი ფას-ღირებული.
მიკვირს, ბატონი, თუ რას ფიქრობს მოთმინებული?!

18. ვერ გაიგეთა ქართველნი

ვერ გაიგეთა ქართველნი
შეგეხსნათ რკინის კარიო,
მზე ჩავვივიდა უკულმა,
ჩავარდა შუა ზღვაშიო
მთვარე დაბნელდა გაშავდა,
აღარ გვინათებს ცაშიო...
ატირდნენ წვრილნი ვარსკვლავნი,
ცამაც დაშალა ნამიო:
აღარ გვეყავს ნეფე ერეკლე,
არც იმიქ ნომარო,
არ გვიფრიალებს დროშები,
არცა სჭეხს ზარბაზანიო.

— ერეკლეს სიკვდილ ვინა სთქვა,
 გაუხმეს ეხის ტარია,
 არ მოკვდა ღმერთთან წავიდა
 ძმას არის განაყარია,
 შვილებს დაუგდო ბეგთარი,
 ფხა-სისხლიანი ხმალია:
 — სანამდე ვიყავ, ცხენს ვიჯე,
 მივძრენ და მოვძრენ ზღვანია,
 ახლა თქვენ გაიმაგროდით
 ქალაქის მეიდანია
 — მცხეთას რომ ვერცხლის კუბო დგა,
 უნთია კელებტარია,
 შიგა წევს ნეფე ერეკლე,
 ბაგრატიონთა გვარია,
 ატირდა ერეკლეს ცოლი,
 იმერელთ ნეფის ქალია:
 — ეს ჩემნი თვალნი რასა ჰგვან, —
 მოღრუბლულნია ცანიო,
 მალი-მალ ისე დასწვიმენ,
 როგორც ნიღვარ-წყალნიო;
 ეს ჩემი გული რასა ჰგავ,
 ცხენთა ნაგალი ნალია,
 ვერ გაიგეთა, ქართველნო,
 შეგეხსნათ რკინის კარია,
 იმისა სანეფოზედა
 იცილებიან სხვანია,
 ვაჟიმც მქნა, ქალი არ ვიყო
 თავზე არ მესხან თმანია,
 ტანზე ჩამაცვა ბეგთარი
 საჭირო საომარია,
 მაშინ ის გაიგებოდა
 ვისიც გასჭრიდა ხმალია
 რა მალე ვინადირებდი
 შორით გეჭირა თვალთა!

19. არაგველი შეთვლა ერეკლესადმი

ვაი და ვალალი, ვალალო!...
 აგრე იარე მცხეთამდინ,
 მცხეთას კი გაგივაკდება
 ვაი და ვალალი ვალალო
 წიგნი კი არ დასველო
 ბატონი გაგიჯავრდება
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 ყველი და პური თან მივაქვს,
 წყალიც არ შემოგაკლდება,
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 სავარცხელი უბეში გაქვს,
 წვერიც არ დაგიხავსდება,
 ვაი და ვალალი, ვალალო
 ბატონის კარზედ რომ მიხვალ,
 ნაზირი კარზე დაგხვდება,
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 წვერზე ხელი ჩამოისვი,
 გულზე კარგად დაგადგება,
 ვაი და. ვალალი, ვალალო...
 ნაზირი შენ კარგად გიცნობს,
 დარბაზში ის შეგიძღვება
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 ჯოხი შინ არ შეიტანო,
 დიდი სირცხვილი იქნება
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 ბატონი რომ დაინახო
 მოახსენე გამარჯვება
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 მიდი და მუხლზე აკოცე,
 ბატონი გაგიღიმდება,
 ვაი და ვალალი, ვალალო...

არ იცი მეფის ღიმილი,
 ხალხში როგორ დაფასდება.
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 თქმის წინ კი არ ჩაახველო
 ბატონს როდი იამება
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 მოახსენე შენებურად,
 რაც რომ ჩვენგან გებარება,
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 მოახსენე არაგველთა
 აქეთ მეფევე შენთან ვედრება,
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 სიბერემ არ შეგაშინოს,
 არ იყოს ქვეყნის ყვედრება,
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 თუში, ფშავი და ხევსური
 სულ შენ თავს შემოგვევლება
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 შევარდნებსავით დავესხათ,
 ხოჯაა, შეგვიშინდება,
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 თუ ჩვენზედ ღმერთი მწყურალია,
 თათრობა გადმოვარდება,
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 თუ შენი კარგი ქალაქი
 ურჯულოსგან აოხრდება
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 მაშინვე ჩვენკენ მოგვმართე,
 მთის ხალხი გაგიმაგრდება,
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 თუში, ფშავი და არაგვი
 შენ სულ თავს შემოგვევლება
 ვაი და ვალალი, ვალალო...
 სანამ ცოცხალი იქნები
 არაგვი გემსახურება

ვაი და ვალალი, ვალალო...
შენ შემდეგ საქართველოში
ვნახოთ ვინ გაირაკლდება
ვაი და ვალალი, ვალალო...

20. ქალაქში ხორველა გაჩნდა

ქალაქში ხორველა გაჩნდა,
იორზე მუსრი ძროხისა,
ან ჭირი საქონს დამილევს,
ან ხორველადი ცოლ-შვილსა...

21. ხორველობა ქალაქში

ჩვენი ცოდვით მოგვეწია
შუა მარიობისთვისა...
პირველად რუსეთს გაგზავნეს,
რუსის ჯარში შეუშვესა...
მემრე წიგნი გაუგზავნეს
ნიკოლაოზ ხელმწიფესა:::
„ქართლის ცოდო მოგვეწია,
ჯარები სულ დაგვიწყდესა“.
ნიკოლოზი ხელმწიფეი
ტახტზედ იჯდეს წამოხტესა...
„ჩემი ჯარი წამოვიდეს,
ქალაქი იქვე დარჩესა“.
წიგნი ჩადეს ფოსტაშია,
დაბეჭდეს და დალუქესა,
მინამ ფოჩტა მოვიდოდა,
მას ხორველა დაარქვესა...
ქალაქს წიგნი მოუწერეს,
ამ ქალაქის ქეთხუდებსა:
„ყველანი დეეშურენით
სარჩოსა და ხაზინასა...
მოგვეცემა ღვთის წყალობა,

ფაფხური აქვთ ზოგ-ზოგებსა,
ველარც არა ივაჭრეს რა,
ველარც არა გაყიდესა.
ხუთშაბათ დილა გათენდა.
ჩვენ ქალაქსაც მოადგესა,
თათრის მეიდანს მოვიდნენ,
ბარგი სულ იქა ყარესა.
სამ წილათ დადგა ხორველა,
სამათ ანგარიში ქნესა:
ერთსა ერგო ქაშუეთი,
ხვეის პირი ჩაუბესა,
მეორესა — ავლაბარი,
ხიდის ყური ჩაუბესა,
მესამესა — განჯისკარი,
აბანოებ ჩაუბესა;
შემოფარგლეს გარს ქალაქი,
კაცი აღარ გაუშვესა...
ეს გეურქ-ალამ შეიტყო,
გულზედ იცემს თავის ხელსა:
„ეს რა საქმე მომხდენია,
ვაი დედიჩემის ღმერთსა“.
რალათ უნდა ქარვასლაი,
სულ ოხრათაც დაურჩესა.
„წავიდე და გავიხიზნო,
ხორველა რას მომაგნებსა,
ამდენსა სარჩოს ჩავიტან,
რაც წელიწადს მომინდესა“...
დაბლა ჩავიდა სარდაფში,
მაგრა ადებს კარებს ძელსა...
უბედური გეურქ-ალა
შიშისაგან გახეთქესა:
„ნეტავ ეს ჩემი ქარვასლა
ახლა ვის უნდა დარჩესა,
მინამ ჩემი სინსილა არს,
ხომ ვერავინ წამართმევსა,

ოდეს სინსილა გაწყდება,
 ეჩმიაწინს შესწირდესა“...
 სანამ ეს სიტყვა გათავდა,
 მისი სულიც ამოხდესა...
 ქალაქს მელიქ სოლომანსა
 ბიჭად ვერვინ აჯობებსა, —
 „წამოდით, ვნახოთ გეურქა,
 ცოცხალია თუ მოკლესა“...
 ასეთია გეურქ-აღა,
 ლამის სულით აყოლდესა.
 ახლოს ვინღა მიეკარა,
 ფეხთა ღვლეჭი ჩააბესა,
 საფლავიც კი არ აღირსეს,
 ერთს ხევში გადააგდესა,
 რაც იქ ქვა და ღორღი იყო,
 სულ ზედ მას მიაყარესა...
 ქალაქს მთავარმართებელი
 ფრანგის ლეკრებს იბარებსა...
 ქალაქს სიონ ღვთისმშობელი
 ჩვენის ცოდვით ატირდესა,
 შევიდნენ და მოახსენეს
 ქალაქს მთავარმართებელსა.
 შეუტია მართებელმან,
 მადიანად გაჯავრდესა:
 „ღვთისმშობელს რა აატირებს
 თუ ზეთი არ დაასხესა!“..
 მაშინ ბრძანა მართებელმა:
 დაცლა იყოს ქალაქისა.
 აქეთ-იქით გამორზიან,
 მელის სოროს მიაგნესა.
 მაგრამ მღვდელი რო მივიდა,
 ფეხებზედ წაავლებს ხელსა,
 იმას ხორველა ეგონა,
 ფიცხლავ სული ამოსძვრესა.
 ერთ დღეს გაცივდა ქალაქი,

ძალდი შიგნით აღარ ჰყეფსა,
ზოგი კაცი ხარებს აბამს,
აპეურს ველარ უჭერსა,
ზოგი კაცი ცხენზე ჯდება,
საბელს ველარ აიკეცსა,
ზოგი კაცი ისრე გარბის,
ცოლშვილს თავსა ანებებსა...
ზოგიერთი ქეთხუდები
ქირაობენ ხომ დროშკებსა;
„ჩვენი მკვდარი დავმარხოთ და-
ვილა ეძებს უცხოებსა“.
ქედროშკები ამბობენ:
„დღეს ჩვენი ვართ განსაცდელსა“.
გაიტანეს ქეთხუდება,
ავლაბრის ხიდ ქვეშ ყარესა,
ზოგი წიხლსაც მიაზელდა
და ნიშნსაც კი მიუგებსა:
„აცა, შვილო, ქეთხუდებო,
აგრე გირჩევნიათ თქვენცა,
მთელებსაც აღარ გვაძლევდით,
მოგვიყრიდით ნამტვრევებსა“...

22. ხორველამ სთქვა

ხორველამ სთქვა: საცა წაველ,
მსხალი მოვჭამე მალათში,
ახლა იქიდან გიახელ,
ჩამოველ თბილის ქალაქში,
შავხედე გეურქ-აღასა,
მალლა ბრძანდება ჩარდახში,
ცეცხლივით შემოუბრინე,
შიგ ჩამოვაგდე სარდაფში,
სუღარა ველარ მოასწრეს,
შიგ შაახვიეს ფარდაგში.

23. არსენას ლექსი

(ნაწყვეტი)

წამოიყვანეს ქალაქში,
 თვალიდგანა ღვრიდა ცრემლსა.
 მთელი ქალაქის ბიჭები
 მტრედის გუნდივით დასდევსა...
 არსენს ხელები შეუხსნეს,
 ფეხში ბორკილი მისცესა,
 იმ ნარიყალა ციხეში
 ის არსენა შეაგდესა...
 მაშინა თქვა არსენამა:
 „ვაი დედი ჩემის ღმერთსა!
 მე რომ ამ ციხეში მოვკვდე,
 ბიჭობას ვინ დამიგდებსა?“
 იმ აფიცრებს შეეხვეწა:
 „იმ თქვენი დედამის მზესა,
 აბანოში ნაჩვევი ვარ,
 ტანზე ჭუჭყი მაწუხებდა,
 წამოიყვანეთ აბანოში,
 მისი დარდი არ გამყვესა“.
 წაიყვანეს აბანოში,
 ყარაულები მისდევსა:
 ერთი საწყალი მანეთი
 არსენს ჯიბეში უდევსა.
 ამოიღებს, გადაუგდებს
 დასაქმდეს და სირაჯებსა:
 „ეგობრათ
 „სააა ოტკა ჩამოასხით,
 მისვით მშიერ სალდათებსა“.
 დახედეთ, ის მიკიტნები
 ეგობრათაც გაუჩნდესა...
 სალდათებს ოტკა ჰგონიათ,
 ჩუმად რომი დაუსხესა...
 აბანოს კარზე მივიდა,
 შევიდა და შეაღებსა,

უკან მიკიტანი მისდევს,
 ჯიბეში ქლიბს ჩაუღებსა...
 ორი კვირა თონეთს იყო,
 ქეიფებსაც ბევრსა სწევსა...
 მეორე კვირა გათავდა,
 ქალაქსკენ გამოსწევსა.
 მთელი ქალაქის ბიჭები
 მტრედის გუნდივითა სდევსა...
 საცა მივა მიკიტნებთან,
 ყველგან დაუქნევენ ხელსა.
 ამოიღებს იმ ფულებსა
 აძლევს ტოლ-ამხანაგებსა:
 „შესანდობელი დალიეთ,
 როდეს არსენა მოკვდესა“...

24. მეტეხის საუდრის კედელზე

მეფემ, ირაკლიმ, ეს ციხე
 მტერსა წაართო ძალადო,
 აიღო ჯვარი ქრისტესი,
 წინ მიიმძღვარა ფარადო,
 დაიხსნა ეკლესიანი,
 ახლა აქვს საუდრის კარადო,
 ხელმწიფეს ღვთის მოყვარესა
 ასე სჭირს ამა გვარადო.

25. მეტეხის ციხეა...

ქალაქს მეტეხის ციხეო,
 ნაგებო ლურჯი ქვისაო,
 გარს გალავანი გავლია,
 სიმაგრე დაღესტნისაო,
 რკინის გაბია კარები,
 პრიალა ფოლადისაო;
 გარს მორე შამოჯიდგება

აღღვებული წყლისაო,
გამოგიტხრიდა ლიბოსა,
გამოგირღვევდა ძირსაო,
გაიქცევინ ტუსაღნი,
ნამყოფი დიდის ხნისაო.
გიორგი შავარდაშვილო,
არწივო მაღალ მთისაო,
ერწოს მოგივა უწყება,
ბრძანება ქალაქისაო:

„რად არ ჩამოხვალ, გიორგი,
ხანი ქონდ ჩამოსვლისაო?“

ჩამოიყვანეს გიორგი,
სახე ჩამოყვა მზისაო.
ბორკილებ გამოიტანეს,
დამღონებ ტუსაღისაო.
ხელი კრეს, შიგნით შეაგდეს,
დაუდგნენ შტიკებითაო.
გარს ტუსაღნ მოეხვივიან,
ნამყოფნი დიდის ხნისაო.

—„დაჯექ, გიორგი, გვიამბე
ამბავი ქვეყნებისაო,
ჩვენა აქა ვართ ტუსაღად,
ღლე გვაქვის უბედურიო“,
დაჯდა გიორგიმ, უამბო
ამბავებ ქვეყნებისაო:

—„მე ქალაქსა ვარ ტუსაღად,
დამყრელი ობლებისაო“.
გარეთაც გამოიყვანეს,
შუქ დაანახვეს მზისაო.
შექეჩეს სათრიალეთოდ,
ხმა კივილ გამოდისაო.
მუხლებზე ხელი დაიკრა,
ვაპ, დედა გიორგისაო.
ვინა დავაბრალ, გივარგი,
დახოცვა თათრებისაო?

ე მაგის გამლექსებელი,
შირაქის ვულში ზისაო.
ჩარგალელ ყაყოჩაია,
მათრახის ტარებს სთლისაო.

26. მეტეხი მუხეუქია

მეტეხო, შენი სახელი
ჟრუანტელს მგვრიდა ტანშია,
საშინელ შეხედულებით
თეთრს გამირევდი თმაშია.
ვინ იცის როდის აშენდი,
ვინ ზიდა ქვა და ტალახი,
ვინ შოიყვანეს ჯიელი
დედას მოსტაცეს ძალათი.
რამ აგაშენა აგეთი
ცივი და მიუკარია,
რამდენი გამაასვენეს
ვაჟკაცი შენგან მკვდარია.
მეც შენთან ვიყავ, მეტეხო,
ვიგემე ცივი კედელი,
ვაგინე ამშენებელი
იმისი რკინის მჭედელი.
ვაჟკაცი ილუპებოდნენ,
დედებს ჩაეცვათ შავები,
მეტეხო, ცივო მეტეხო,
ნეტავი რას მედავები.
შენ მოჰკალ გმირი, ვაჟკაცი,
ჩვენი ლადო კეცხოველი,
დაიზუზუნა ტყვიამა
იცინოდა ურცხვი მკვლელი.
გმირი გმირად დაილუპა,
გმირისავე აქვს სახელი,
ბევრი მიაშბეს ასეთი —
თავათც ვყოფილვარ მნახველი.

მაგრამ დღეს ხედავთ ჯიეღო?!
 მეტეხი მუზეუმია,
 აღარ ატირებს არავის
 უწყინარი და ჩუმი.
 როგორ არა ვთქვა მე ჩემი
 სიხარული და შექება,
 როცა ამ მოხუც გულშია
 ცხოველი ცეცხლი მენტება.
 რას მოვესწარი მოხუცი,
 ციხეს არა აქვს ძალია,
 სუყველას შრომა იტაცებს
 იმისთვის არა სცალია.
 ღმერთმა დასწყევლოს ძველი დრო,
 ახალსა ვენაცვალები,
 ციხე რომ მუზეუმია
 მტერს უბრმავდება თვალები.
 მეტეხის ციხევ, მაგარო,
 რისთვის გამხდარხარ ჩუმი,
 უწინ მტირალი იყავი,
 ეხლა ხარ მუზეუმია.

27. შენ ჩემო დიდო იმედო...

შენ ჩემო დიდო იმედო,
 კოშკო ნაგებო კირითა,
 კახეთს მოჭრილო ისარო
 ქალაქს ნაღებო ინითა!
 წითელო მოვის პერანგო
 შვიდგან შეკრულო დილითა,
 ცავ, წმინდათ, ვარსკვლავიანო,
 მზევ, დაფენილო დილითა,
 უკვდავებისა წყარო
 ნადენო ოქროს მილითა,
 შენთანამც ყოფნით გამაძლო,
 შენთანამც წოლა-ძილითა.

28. მთა გაშრა, ქვიშა გამოჩნდა

მთა გაშრა, ქვიშა გამოჩნდა,
 ეხლა ველობის ხანია,
 ემზადებ სათრიალეთოდ
 ღვდლიანთ მამუკას ცხვარია.
 გამოჰყვებოდა ნამგალა
 ჩიტაურისა ცხვარია.
 ქალაქის ხიდზე ჩამოდგებ
 ცის არ გადასწვდებ ნამია;
 ქალაქის ხიდზე გადიოდ
 გუგუნით ფშავლის ცხვარია...

29. ქალაქის რედაქტორები¹⁷

ქალაქის რედაქტორები
 ვარსკვლავებს სთვლიან ცაზედა,
 სტამბაში ბეჭდენ გაზეთებს,
 გზავნიან ქვეყანაზედა,
 პირველ გვირჩევენ კეთილსა,
 ჩვენც გვარიგებენ ჭკვაზედა,
 მდიდარის ჭკუით იციან,
 რაც გარდახვდება თავზედა.
 გაზეთში ბევრი წერია
 დარიგებაი ჩვენზედა:
 კარგია, კეთილი ყოფა,
 ბევრი გქონდეთ ტანსაცმელი
 მაინც სულ მცირეთ კვირაში,
 უნდა გქონდეთ სამი ხელი,
 უმჯობესია კაცთათვინ,
 ტანი მოისვენებს თქვენი.
 მათს კეთილშობილებას
 გვაქვს პატივი მოვახსენი —

¹⁷ ხალხური ლექსი მე-19 საუკუნის ამბებს ეხება.

ჭეშმარიტად, ჩვენც ხომ გვინდა,
 ტანსაცმელი გვჭონდეს ბევრი.
 ყოველიფრივ სრული გახლდეთ,
 ქვევრებითაც ღვინო ბევრი,
 უღვინოთ პურსა არ ვსჭამდეთ,
 დილით გვჭონდეს ჩაი ცხელი,
 სამ დღეში ერთხელ აბანო,
 ეკიპაჟიც გახლდეთ ჩვენი,
 გაუქრობელი სანთელი,
 ნათლად გახლდეთ თვალი ჩვენი,
 ძილისთვის მოსასვენებლად,
 დივნებიცა იყოს ჩვენი,
 ატაჟიანი სასახლე,
 მას ბალკონი ჰჭონდეს გძელი,
 დროსა და დროს ბოლთა დავერათ,
 ჩექმა ჭრაჭუნობდეს ჩვენი.
 მაგრამ უნდა მოგახსენოთ,
 სიღარიბე გახლამთ ძნელი,
 ამტენი სიღარიბისგან
 ვერსათ მიგვიწვდება ხელი,
 სამ ხელს კვირაში ვინ მოგვცემს
 როცა ერთიც არ გვაქვს წელში.
 მოგახსენოთ, შეგვიწყნარეთ,
 გლეხი კაცი რო ვართ ცეცხლში,
 ბოლომდინაც საჩივარი
 ახლა მოგახსენოთ თქვენცა.
 ღამესა და დღეს ვასწორებთ,
 ძლივ ვაცხოვრებთ თავსა ჩვენსა,
 ხუთის წლისა ბავშვებს ვსტანჯამოთ,
 იმას ვამუშავებთ ჩვენცა.
 მამულებს ძალა წაერთო,
 ისიც აღარ გვაძლევს ხელსა.
 ღმერთია უსრულებელი,
 მოკლედ მოგახსენებ შენცა,
 უწინდელთ მოგახსენებენ,

ჰკვათამყოფელთა თქვიანო,
 უწინ ასეთი დრო გახლდათ:
 დღეს სამი კვალი ხნიანო,
 სამის კვალის მოსავალი,
 შვიდ წელ ვერ შეჰამიანო;
 ეხლა კომლი სამოც დღეს ვხნავთ,
 მაინც კი ვჩივით გვშიანო,
 ამგვარ ყოფაში გახლავართ,
 გონიარნო და ჰკვიანო.
 ამგვარ ყოფაში გახლავართ,
 მოგახსენებთ ჰკუა-გრძელთა,
 ყოველს სწავლაში ნასწავლნო,
 კეთილად გვარიგებთ თქვენცა.
 თქვენი გაზეთები მოსდის
 უეზდის ნაჩალნიკსა ჩვენსა;
 რიგდება ყოველ სოფელში,
 მრავალჯერ მივიღებთ ჩვენცა;
 ვკითხულობთ და ყურადღებით,
 გონებაში ვცვივით ჩვენცა,
 დედის მუცლით რა გამოგვყვა?
 რაც ვისწავლეთ, — თქვენგან ჩვენცა.
 ამ სიტყვისთვის არ შეგვრისხავთ,
 იმედი გვაქვს თქვენგან ჩვენცა.

30. დან-დანი შვილო

დან-დანი შვილო, დან-დანი,
 დედას ოქროს შანდამი.
 იცი, თუ შენ ვის მიგცემ, —
 ქალაქის ბატონის შვილს მიგცემ;
 ერთ ლიტრიან ჯაჭვს მოგცემ,
 ჩარექიან ქამარს მოგცემ;
 ჩარექიან გულისაბამს მოგცემ;
 ვერაზე წყლის-წისქვილს მოგცემ;
 ორთაქალაში ბაღს მოგცემ;

კრწანისში ვენახს მოგცემ;
 მალანის¹⁸ აბანოს მოგცემ;
 თამროს მოახლედ მოგცემ;
 შაქროსაც ბიჭადა მოგცემ;
 დან-დანს კეკელოჯან,
 შენ, ჯანი, კეკელოჯან!

31. ბიჭო, ვინ წახვალ ქალაქში

—ბიჭო, ვინ წახვალ ქალაქში,
 ძმაი ვის ყავა ავადა?
 თუ წახვალ, თან გამიყოლე
 ქალაქის სანახავადა.
 გატარებ თიანეთშია,
 გზას გაქნეინებ შარადა,
 მიმამქვის ბარგის ურემი,
 ზედ მიდგას ბამბის კალათა,
 მინდა გავგზავნო რუსეთში,
 მოსკოვში დასართავადა.

32. დახასიათებანი

ბაზრობა ქალაქური,
 შეშა დიღმური,
 ჭურჭელი მცხეთური,
 საგოდრე ძეგვეური:
 ლობიო სასხორული,
 ერბო მაღალი წინარეხული,
 კირი კავთისხევეური,
 ჭილობი იღლური,
 წყარო ჩივამიანთ-უბნური,
 ძაღლი გომური,
 ლოდნარი ნიაბაური,

შამალი ჩოჩური,
კუდაზნაურა მეტეხური,
ძილი ხანდაკური,
ხველა სასირული,
თბილი წყარო დოული,
პატარძალი გრაკალელი,
ჯოჯო უფლისციხური,
არშიყოლა გორული,
ქალი და რძალი ხიდისთაური,
ღვინო ატენური,
სეტყვა ხოვლური,
ყბედა ახალქალაქური.

33. გამარჯობა, ჩემო ტფილის ქალაქო

გამარჯობა, ჩემო ტფილის-ქალაქო
დაკარგული შენი შვილი მოვედი¹⁹
საქართველოს მიწა-წყალო, ალაგო,
თორმეტი წლის უნახავი მოვედი.

მთაო წმინდავ, მამა-დავითისაო,
შენ, დარაჯო ქალაქ ტფილისისაო,
წმინდა მიწავ, უკვდავ მწერლებისაო,
მათ საფლავზედ სალოცავად მოვედი.

დიდო ციხევ, ძველო ნარიყალაო,
საქართველოს ძველო მკვიდრო ძალო,
პოლშის ციხემ შენი შვილი მმალაო,
სისხლ-გამშრალი საჩივლელად მოვედი.

დიდო ზარო, ჩვენო სიონისაო,
ნატრული ვარ შენ დიდებულ ხმისაო,
ჩვენო მტკვარო, ძმაო რიონისაო
ნაწამები საბანაოდ მოვედი.

¹⁹ პოეტი და აშული ვთიმ-გურჯი მეფის მთავრობამ გადაასახლა.

ჩემო ძმებო ჰაოს-ქართლოსისაო,
გატანჯულსა მიცნობთ დიდი ხნისაო!
გაყიდული ორპირ მეგობრისაო, —
გამარჯობათ! ეთიმ-გურჯი მოვედი.

34. მეტიური

სათიოზე ტივი შევკარ,
ტივი არის ნაძვის ხისა,
ორთაყვირები მოვასხი,
მოსასმელი არის წყლისა.

ჩემო ტივო მაშინ გაქებ,
რომ ქალაქში ჩასულიყო,
თავს მუშტარი დაგხვეოდეს
სხვაზე მეტად გასულიყო...

35. მუხამბაზი²⁰

ჩვენო ტფილის ქალაქო, ველარ გხედავ სვიანსა,
ველარ გხედავ მხიარულს მოცინარს, ეშხიანსა,
შენში ვხედავ მრავალსა კაცსა აუგიანსა,
სინიდის გაყიდულსა ბოროტსა ავ ზნიანსა,
რალა ეთქმის ამ დროში კაცსა ნამუსიანსა.

ჩვენთვის დამეც დღე იყო ყველას გული ხარობდა,
როგორც მოწმენდილ ცაზედ მზესავითა დარობდა,
ერთი მეორესათვის სიკეთესა ჩქარობდა,
შაქრიანის ენითა ყველა სიტყვას ხმარობდა,
ეხლა ცდილობს ყოველი ერთმანეთის ზიანსა.

სწორე გზას მიმავალი შუა გზაზედ დამდგარა,
წინ წყალსა უკან ხმელსა, ვერაფრითა ამცდარა,
ცხვრების მწყემსი ბატონი მგელი-ტურა გამხდარა,

²⁰ მუხამბაზი ასახავს მე-19 საუკუნის თბილისს. ლექსი გამოთქმულია

ბოროტის ხე ჰყვავდება სიკეთისა გამხმარა
საითაჲცა გაივლი ხედები გზას ეკლიანსა.

აღარა აქვს გარჩევა უფროს-უნცროსობასა,
არც ერთობას — სიმტკიცე, არც სურვილი ძმობასა.
ყველა მიზნებს ბოროტსა ცუდსა მამებზრობასა,
ყველა თავის ნებასა მისდევს, თავის გრძნობასა,
მხეცივითა ხალხს ხოცვენ ნაშენ ადამიანსა.

ნუთუ, ჩვენო ტფილისო, კიდევ გნახავ მხიარულს?
ხალხში ძმობას სიკეთეს და ჭეშმარიტს სიყვარულს,
ყვავის ნაცვლად მომღერალს, იადონსა და ბულბულს,
თუ ცოცხალი არ ვიყო, აგრძნობინეთ ამ ჩემს სულს,
ახსენებდეთ გიგიშვილს წასულს და შავგზიანსა.

36. ახალი თბილისი

ცხვარი გავლალე თრიალეთს,
მიველ თბილისის კარსაო,
გზებ ველარ ვიცან იმისი,
სხვა მხრივ მივრეკდი ცხვარსაო.
გამოუცვლია ქალაქი
მთავრობას პირმზე დარსაო:
თითო აგეთი სახლი დგა,
მტერს თავზე დასცემს ზარსაო.
ველარ გავიგენ გზა-კვალი,
პირ-პირ შევყევი მტკვარსაო,
ქუჩები გაუწევიათ —
აატარებენ ცხვარსაო,
შიგდაშიგ ბალი დაურგავთ,
ამებს გულს და თვალსაო...
კვლავც გაუმარჯვდეს, ქალაქო,
შენს ამშენებელს ძალსაო,

37. რად არ გიმღერო, თბილისო...

რად არ გიმღერო, თბილისო,
შენ ჩვენო დედა ქალაქო,
ისე აყვავდი ანაზღად
არ შეიძლება არ გაქო.
ჩვენო თბილისო, მეფის დროს
დიდად ტანჯულო მხარეო.
ბევრი ვაების მნახველო,
ეხლალა გაიხარეო.

38. რუსთაველს

ცამდი გიდიდეს სახელი,
იხაროს მუდამ ჟამსაო,
არ დაგივიწყებს სოფელი
შენ გაქებს მუდამ წამსაო.
რა ძალამ მოგცა აგეთი
ჭკუა, გონება დიდია,
ჩვენი ქვეყნისა ცაზედა
ვარსკვლავად ამობრწყინდია.
შენი სახელი იდიდებს
საბჭოთა ქვეყანაშია,
შენ გენაცვალე, მგოსანო,
სიტყვების გამოთქმაშია.
ქალაქმა გულზე დაიდგა
შენი დიდების ძეგლიო,

ზევიდამ დასცქერ ქალაქსა,
ხარ უკვდავების ნერგო.

39. დაუკარ ჩემო ჩონგურო

დაუკარ ჩემო ჩონგურო,
ტკბილად დაძახეო,
ორთავ ერთად შევაფასოთ
დღევანდელი დღეო.
ვერხვის ძირზე მოჭრილი ხარ
შენ პატარა ხეო,
მე ტყავებში გაზრდილი ვარ,
ნაბდის ძველებზეო.
ჩონგურო, გახსოვს მოგზურზე
ქონის პატრუქზეო,
ერთმანეთს ვერა ვხედავდიო,
მე შენ, და შენ-მეო.
ეხლა დავძახოთ სიმღერა
განათლებლებზეო,
კოხტად აგაწყობ ჩონგურო,
ელექტრონებზეო.
ქალაქში რომ ლაშქრობაა
შოთას სახელზეო,
მისთვის ვამბობ, ამოვიდა
მთვარის ადგილ მზეო.
ეხლა ვხარობ გატანჯული
მოჯამაგირეო,
უფლება გვაქვს, ჩვენც გადმოვდგეთ
იმ ტრიბუნაზეო,
გადავძახოთ, ყველა მშრომელს,
ჩონგურის ხმაზეო,
ჩონგურმაც ჩაიწკრიალოს
თავის მატიმზეო.
დაუკარ ჩემო ჩონგურო,
ტკბილად დაძახეო,

რა ძვირფასი არის, ძმებო,
დღევანდელი დღეო.

40. სიმღერა

რა ღამაში ხარ, თბილისო,
მორთული ოქროს დილითა,
და განაპირა ქუჩებო,
ქებას ვერ ვიტყვი პირითა.
შენი სიტურფე მიხარის,
გული ამევსო ღზინითა,
ეარდის ბუჩქების სიმწვანით,
ნადვის ხეების ჩრდილითა.
მტკვრის პირას თლილო, კედლო,
ნაგებო ცემენტ-კირითა,
უზარმაზარო შენობავ,
თერთმეტ სართულო ძირითა;
საბჭოთა დიდო სასახლევე,
ვერად მორთულო დილითა,
ღამაში ხიდევე, მაგარო,
შეკრულო თუჯით, რკინითა;
ჩელუსკინელთა სახელი,
ხილო, დავარქვეს იმითა,
ახარებს კაცის სიცოცხლეს
ზღვა სიღამაზე იმისა,
ქუჩისა პირებს ამშვენებს
სიმწვანე მაისივითა.

41. სიმღერა თბილისზე

გუშინ მთაწმინდას ვეწვიე,
რაც ვნახე, ადრეც მჯეროდა.
გადაშლილ ბაღსა-ბაღებში
ყვავილნარები ჰშვენოდა.
ბელადის ქანდაკს ბავშვების

გუნდი გარს შემოხვეოდა.
 მათი ლამაზი თამაშით
 მშობლების თვალი სტკბებოდა.
 იქვე მჯდომარე მოხუცი
 მთელ ქალაქს გადასცქეროდა.
 ხელში ფანდური ეჭირა
 და ტკბილის ხმითა მღეროდა:
 ჩემი სამშობლოს მშვენიებავ,
 დედაქალაქო, თბილისო,
 ძველის-ძველო და ახალო,
 ჩვენი საშვილისშვილისო!
 სასიხარულო ამბავი
 გულში სიამით მივლისო:
 მებრძოლნი დაბრუნდებიან
 დამე გამტეხნი ძილისო.
 შენც ხომ დედა ხარ შვილების
 გმირებად გამოზრდილისო.
 მოგივლენ, გაგახარებენ,
 დარდები გადაგივლისო,
 გიყვარს მებრძოლის დანახვა,
 მტერთან ომგადახდილისო,
 ზოგს მკერდზე ჯილდო ექნება,
 ხალხში, პირნათლად ივლისო.
 მზე ამოგორდა ბრწყინვალე
 გამთენებელი დილისო;
 ააღორძინა ქვეყანა,
 მტკვარიც დუღუნით ივლისო,
 ჭირიმე, შენი ჭირიმე,
 გმირების დედავ, თბილისო!

42. თბილისი

„ზელი შევახე, შევალე სტუმარმა შენი კარები,
 გულუხვ მასპინძელ მეზადეს საითლა გაგებარები.
 ბულბულის ენა ავიდგი, მოვმართე გულის სიმები,
 თვალეში ცეცხლი ჩავიდგი ცისკრულად ნაციმციმები.
 ზღვა სიხარული მაჩუქე და მკერდზე დაგეკონები,
 ეს ლექსი გადმოვაშუქე რითმა-იების კონებით.
 სოფელი დავთმე ჭაბუკმა და აქ კი გავხდი შენი ტყვე
 მჩქეფარ ცხოვრების ქარბუქმა დამბანგა, შენ თუ
 შემატყე?

რამდენი გმირის დედა ხარ, შენ, — სათაყვანო აკვანო,
 მგოსანთა აღმაფრენა ხარ, არწივის ბუღისა მგვანო!
 შევიტყბე, შევისისხლხორცე სამშობლოს ძარღვი
 მფეთქავი,
 მასზე ჭიკჭიკობს მერცხლურად სიმღერა ხე-ქვის
 მხეთქავი,
 მთაწმინდის სიომ მომწმინდა ალერსით მკერდი მუშური,
 თავი დაუკარ, ავწიე სალმისთვის ქუდი თუშური.

43. უხსოვარ დროში ნაშენო...

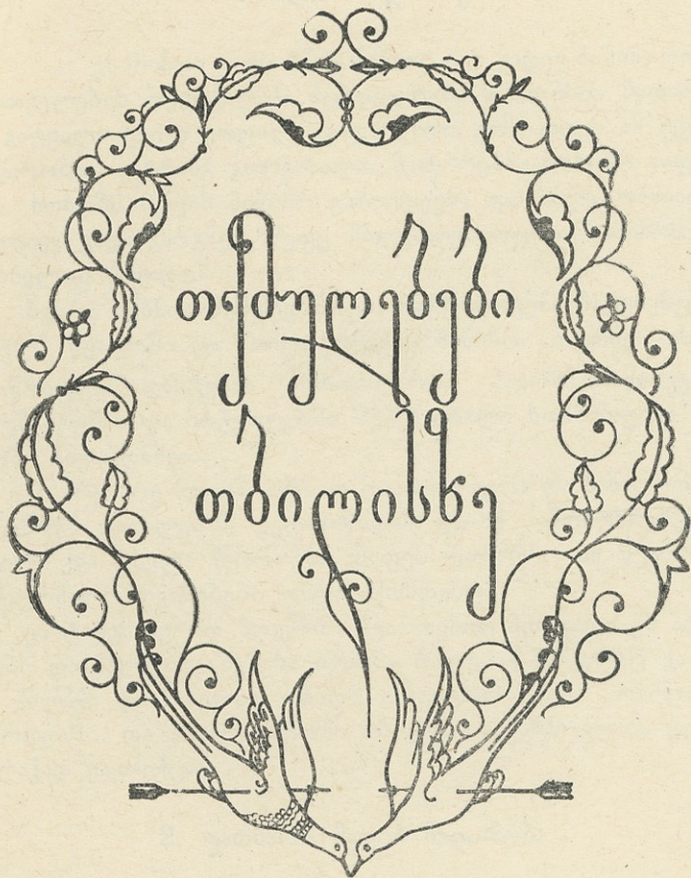
უხსოვარ დროში ნაშენო,
 ქარცეცხლში გატარებულო,
 თბილის-ქალაქო მტერთაგან
 მრავალჯერ ამტვერებულო!
 ვაშენეთ ახალ ნაგებად,
 ისიც, რაც იყო ნგრეული,
 კიდევ ბევრია საშენი,
 არა გვაქვს დამთავრებული.

ვაჭრების და ჩარჩის ბუდე,
 მოხელეთა ძველი კერა,
 მრეწველობის დიდ ქალაქად
 ჩვენმა ნებამ გამოჰკვერა,

ქარხნის დიდმა საყვირებმა
უბან-უბან იწყეს მღერა,
ზოგმა ავტო შეაკეთა,
ზოგმა ჰქსოვა, ზოგმა ჰკერა.

სახლი, ბაღი, ბაღჩა, ქუჩა,
ფართო გზა და ქვაფენილი;
თეატრები, სტადიონი
სულ მზით არის დაფერილი.
ელექტრონის შუქურებით —
ქალაქია დარბენილი,
ვის არ უყვარს? ვის არ მოსწონს,
ახალ სახე გარდაქმნილი.

სრულ ოცდახუთ წელს ფიქრობდა
თბილისის „ღუმა“ დაბდური,
ავლაბრის გზისთვის რა ექნა,
ამ ფიქრში იყო ჩაფლული.
ერთ წელიწადში გავკიდეთ,
გზა ქარაფ კლდეზე გაბმული
ბზინავს ფრიალი აღმართი
ლამაზად გამოკაფული.



თქულები
თბილისზე

1. თბილისის დაარსება

ეს მოხდა დიდი ხნის წინათ, ჯერ კიდევ მაშინ, როცა, ქართველების დედაქალაქი მცხეთა იყო. თბილისის მიდამოები გაუვალი ტყით ყოფილა დაფარული. ერთ დღეს ამ ტყეში ნადირობდა ვახტანგ გორგასალი. მეძებრებმა ხოხობი ააფრინეს. ხოხობს მეფის მიმინო გამოედევნა და მალე ორთავენი სადღაც გადაიკარგნენ. მეფე მხლებლებითურთ მიმინოს საძებნელად წავიდა.

ბევრი ძებნის შემდეგ ნახეს, რომ ორივენი ჩაცვივულან ცხელ წყაროში და ჩათუთქულან. მიმინო თურმე ისეთი სისწრაფით დასცემია ხოხობს, რომ ჰაერში თავი ვეღარ შეუმაგრებია და ბრჭყალებში შეპყრობილი ხოხბითურთ წყაროში ჩავარდნილა.

ეს არემარე მეფემ კარგად დაათვალიერა და ნახა, რომ ამ მშვენიერ ადგილებში დედამიწიდან აქა-იქ ამოჩუხჩუხებდა თბილი და ცხელი წყაროები. მეფეს უთხრეს, ამ წყაროებს სამკურნალო თვისებები უნდა ჰქონდესო.

ვახტანგს მეტად მოეწონა წყაროებით მდიდარი ეს ადგილები და ქალაქის აშენება ბრძანა. მალე აქ მართლაც გაშენდა ქალაქი და სახელად თბილი წყლების გამო „თბილისი“ უწოდეს!!... და მოკლე დროში თბილისი საქართველოს დედაქალაქად გადაიქცა.

2. ფარნაოზ მეფის ნადირობა

არის ერთი თქმულება, რომელსაც თბილისის დაარსება უფრო შორეულ საუკუნეებში გადააქვს:

მეფე თბილისის მიდამოებში ნადირობდა თურმე და ირემს გადაჰყრია. მეფე ფიცხელი მონადირე ყოფილა და მშვილდის

პირველივე გასროლით დაუჭრია ირემი. დაკოდილ ირემს იქვე გამომდინარ გოგირდის წყაროებამდე მიულწევია და ჭრილობა განუბანია. სანამ მღევრები მოაღწევდნენ გოგირდის წყლებმა ირემს მოუშუმეს ნაჭრილობევი. განკურნებულმა ირემმა თავს უშველა. მეფემ ეს სასწაულად მიიჩნია, დაათვალიერა ეს ადგილები, თბილი წყაროები და ბრძანა, რომ ამ მშვენიერ ადგილებში ხალხი დასახლებულიყო. ხოლო თბილი წყლების გამო მას „თბილისი“ უწოდაო.

ხალხის გადმოცემით ეს იყო მეფე ფარნაოზი, რომელმაც ჩვენში მწიგნობრობა შემოიღო.

3. მთაწმინდა

დიდი ხნის წინათ ის სივრცე, ახლა რომ ხმაურიან თბილისს უკავია, სახნავ-სათესი მიწებითა და ასკილის ბუჩქებით ყოფილა დაფარული. მეტეხის მთის ძირში, მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე, პატარა სოფელი მოჩანდა, ხოლო ზევით კი შედარებით გვიან აგებული თბილისის ციხის გოდოლები აღმართულიყო. ერთ-ერთ მათგანზე ნიადაგ გიზგიზებდა სპარსელ ცეცხლთაყვანისმცემელთა ბომონის ალი. სოფელში ქრისტიანები (ქართველები), ებრაელები და სპარსელები ცხოვრობდნენ. სპარსთა შორი გამორჩეულნი იყვნენ ძმანი ხოსრო და სოსი; ძენი სახელოვანის რაყდენისა, სპარსელთა მოგვისა, რომელიც აწამეს ქრისტიანობის აღიარებისათვის. ხოსროსაც, როგორც მემკვიდრეს, მოგვობა ეპყრა და სისასტიკით, ქრისტიანეთა სიძულვილით იყო ცნობილი. მან მალე შეიტყო, რომ მრავალი მისი თანამორწმუნე ქრისტიანობას იღებდა. დიდი ძიების შემდეგ მიაკვლია, რომ ერთი მოხუცი, რომელიც თბილისის მახლობლად გამოქვაბულში იმალებოდა, ცეცხლთაყვანისმცემლებს თავისი მჭერმეტყველებით ხოსროსათვის სიძულველი საწრმუნოებისაკენ (ქრისტიანობისაკენ) მიაქცევდა. რადგან ცხადლივ არ შეეძლო ამ მოხუცის შეპყრობა, მან გადაწყვიტა თავად ქრისტიანეთათვის მოეკვლევინებინა იგი. მის ბნელ განზრახვას თითქოს ხელი ეწყობოდა. მის ძეს ერთი მშვენიერი ქრისტიანი ქალი შეპყვარებოდა და ხოსრომ ყვი

ლა ხერხი იღონა, რომ იგი ეცთუნებინა. როდესაც საწადელს მიადწია და ნორჩ მარიამს უკვე აღარ შეეძლო თავისი შეცოდების დამალვა, მაშინ დაიყოლია, რომ გამოქვაბულში მყოფი მოხუცისათვის დაებრალეებინა სიძვა, თორემ ქალი ჩაქოლვით უნდა დასჯილიყო. თბილისელმა ქრისტიანებმა, როცა შეიტყვეს ამ ქალის დიდი ცოდვა, შეიპყრეს მოხუციც და ორივენი დასასჯელი მოედნისაკენ წაიყვანეს, სადაც ახლა ქაშუეთის წმინდა გიორგის ეკლესია დგას.

მოგვმა, მეფისა და ხალხის თანადასწრებით კვლავ ათქმევინა ქალს მოხუცის სიძვა. ქრისტიანები უკვე ქვებს მიწვდნენ რათა ჩაქოლათ სასიკვდილოდ განწირული — ეს იყო საცოდავი მოხუცი, ფეხშიშველი და დაძონძილი, რომელიც უსიტყვოდ და მშვიდად დაყრდნობოდა მწირის არგანს. უეცრად მან ზეცას მიაპყრო თვალები, თითქოს ხსნას იქიდან ელოდა, შემდეგ მის სახეს ზეცით გარდმოვლენილი მაღლი მოეფინა და ხალხს მორჩილად მიმართა: „ქრისტიანებო! კანონი არავის სჯის მოუთმენლად მით უფრო, როდესაც სიკვდილს განუმზადებენ, მაგრამ რითი უნდა იმართლოს თავი კაცმა, რომელმაც ამ ამბის არაფერი იცის?... დაე თვით ყრმამ, დედმამის გამამყლავნებელმა თქვას თუ ვინ არის მისი ჩასახვის მიზეზი! ზოლო ქალმა ბავშვის ნაცვლად ქვა შობოსო!!“

მოხუცი მიუახლოვდა მარიამს, სამგზის შეეხო არგნით მის მუცელს და უთხრა: „ძეო უთხარ ამ უსამართლო ადამიანებს ვინ არის მამაშენი!“ გაისმა ხმა მუცლიდან: „ჩემი მამა არს მუსა ძე ხოსროსი“ — დიდარს ღმერთი ქრისტიანეთა — იკრიალა ხალხმა, ჩასაქოლად აღმართული ხელი დაუშვა და ყველანი მოწიწებით დაჰყურებდნენ იმ ადგილს, სადაც დიდი სასწაული მოხდა, მაგრამ მოხუცი იქ უკვე აღარ ჩანდა.

ქალმა ბავშვის წილ მართლაც ქვა შობა. მეფემა და ხალხმა, ამ ახალი სასწაულითი განცვიფრებულებმა, გადაწყვიტეს აქ ეკლესია აეშენებინათ და ბალავერში ნაშობი ქვა და რამინაშავეთა ჩასაქოლად მოგროვილი ქვები ჩაატანეს. ამ ტაძარს კი ქვაშვეთი ეწოდა.

ამ ორი სასწაულის ჩამდენი მოხუცი იყო წმინდა დავითი, რომელიც სხვა ქართველ ბერებთან ერთად სირიიდან მო-

ვიდა და ტფილისის ახლო დასახლდა იმ მთაზე, სადაც ახლა მონასტერია, თავის დამფუძნებლის სახელობისა. მთა გაუვალი ასკილის ბუჩქებით იყო შემოსილი. წმინდა დავითმა კლდეზე ბილიკი გაიყვანა, სენაკი აიშენა, წყარო მონახა და ეხლანდელი ეკლესიის საძირკველი ჩაყარა, მაგრამ ზემოთ აღწერილი ამბების შემდეგ მან მიატოვა ეს ადგილი და თბილისელებმა დიდი სინანულით გაიგეს, რომ მათ სანახებს გაეცალა ღვთისმოსავი, მათთვის ღვთის მიერ მოვლენილი კაცი.

წმინდა დავითი განუშორებელ მოწაფე ლუკიანესთან ერთად ყარაიხის უდაბური მთებისაკენ გაეშურა. მან თავისი ნებით გადაწყვიტა სამუდამოდ განშორებოდა კაცთა სამყოფელს, რისთვისაც ხალხმა მის ახალ სამკვიდროს გარეხვა და არქვა, ხოლო თბილისთან მდებარე მთას, სადაც მანამდე მწირობდა დავითი, მთაწმინდა უწოდა.

წმინდა დავითმა და მისმა მოწაფემ ლუკიანემ, ყარაიხის მთებს რომ მიაღწიეს, სწორედ მთებში ჩავარდნილ იმ ადგილას გამოკვეთეს სენაკი, სადაც ახლაც არის გარეჯის უდაბნო. ამ ველურმა და უსიცოცხლო ქვეყანამ, რომელიც მათ მწირობისათვის ამოირჩიეს, სავსებით მოსწყვიტა ისინი კაცთა ნათესავს. ერთ წელზე მეტ ხანს მათი ერთადერთი საკვების ფესვები და გამხმარი ბალახები იყო, ხოლო წყურვილს ქვებში ჩარჩენილი ნაწვიმარი წყლით იკლავდნენ. მაგრამ სიციხეებში არც ასეთი წყალი გააჩნდათ. ღირსს დავითს სიზმარში ანგელოზი გამოეცხადა. და თქმულება მოგვითხრობს, რომ კლდე უჩვენა მათი საცხოვრებლის ახლოს, რომელიც მისცემდა ყოველდღე ორი კაცის სამყოფ წყალს. მეორე დღეს წმინდა განდევილმა მართლაც იპოვა დათქმულ ალაგას სუფთა და ცივი წყარო. ხოლო როდესაც ღვთის კაცებს მთლად გამოელიათ ძალი ხანგრძლივი მუშაკობისა და მარხულობის გამო, სამი ფურ-ირემი, რომელთაც ცურები რძით ჰქონდათ საგსთვითონ მოვიდნენ მათთან. წმ. დავითმა ეს ზეცის ახალ წყალობად მიიჩნია და ლუკიანეს უბრძანა მოეწველა ისინი. ამის შემდეგ ფურ-ირემები აღარ შორდებოდნენ მწირობის სამყოფელს. იმ დროს თურმე გარეჯის უდაბნოში ბუდობდა ერთი არაჩვეულებრივი სიდიდის გველი, რომელიც გარეშემო ყვე-

ლაფერს მუსრს ავლებდა. წმ. დავითმა ზეციური ცეცხლი დაატეხა იმ ურჩხულს და იგი ერთ წამში დაიფერფლა. კახეთში ახლაც უჩვენებენ იმ ადგილს, სადაც ეს სასწაული მოხდა.

ერთი მონადირე, რომელიც ტომით თათარი იყო, ამ უდაბნოში, სწორედ მწირების ადგილსამყოფელთან, კაკაბს წაწყდა. მონადირემ ქორი მიუტია და როდესაც მიჰყვა, საკვირველი სურათი დაინახა. თეთრწვერა მოხუცის ფერხით განაბულიყო კაკაბი. იქვე იყო მისი ქორიც, რომელსაც თავი ჩაეჭინდრა, ფრთები დაეშვა და მტრედვით მორჩილი გამხდარიყო. თბილისში ადრე მომხდარმა სასწაულმა შორს წაიღო წმინდა დავითის სახელი და მონადირემ, როდესაც გაიგო ვისთან იმყოფება, უმაღლესებზე დაეცა და შესთხოვა დავითს, რომ განეკურნა მისი ერთადერთი მძიმედ ავადმყოფი ვაჟი. წმინდა განდევნილმა მშვიდად მიუგო: „თუ ჩემი ღმერთი მართალი და მტკიცე გულით გწამს, მაშინ სახლში როგორც კი დაბრუნდები შეილი ყველა სატკივარისაგან მორჩენილი დაგხვდება“.

თათარი მონადირე უკვე ადრევე ეჭვით უყურებდა თავის რჯულს, სჯეროდა სახარების სიწმინდე და ამ რწმენით დაბრუნდა სახლში. ერთადერთი ვაჟი მართლაც სრულიად განკურნებული დაუხვდა. გახარებულმა მონადირემ მთელი თავისი ოჯახით ქრისტიანობა მიიღო.

როდესაც წმ. დავითი მიიცვალა მაღლიერმა მონადირემ დავითის საცხოვრებელი სენაკი პატარა ეკლესიად აქცია. ეს ეკლესია შემდგომ რამდენჯერმე გაადიდეს და ახლა იგი ყველაზე დიდი ტაძარია დავით გარეჯის უდაბნოში. თბილისელებმა კი თითქოს მიივიწყეს ის ადგილი, სადაც დავითი ცხოვრობდა და მთის ღვარებმა მიწით ამოავსეს კლდეში გამოკვეთილი სენაკი. მხოლოდ რამდენიმე საუკუნის შემდეგ ერთმა ასულმა, სახელად ანამ, თავის მოხუც დედას განუცხადა, რომ მონაზვნობის ძლიერ სურვილს ვგრძნობ და ხალხში ცხოვრება აღარ მინდაო. იგი ყოველდღე მიადგებოდა მთაწმინდას, დიდის გაჭირვებით გააღწევდა ასკილის ბუჩქებში წმ. დავითის სენაკამდე, გაწმენდა, დაასუფთავებდა იქაურობას, ილოცებდა და შემდეგ ბრუნდებოდა სახლში.

ერთხელ მან სიზმარი ნახა, რომ თეთრწვერა მოხუცმა, რომელსაც ხელში არგანი ეჭირა, უთხრა: „ანა მე მიხარის შენი სურვილი, რომ ხალხს მოაგონო ჩემი დავიწყებული სადგური. ხვალ იქ რომ წახვალ, სენაკიდან სამ ნაბიჯზე, ხელმარჯვნივ ქვის ქვეშ ნახავ ცვილის ნაჭერს. უკან დაბრუნებისას მღვდელი შემოგხვდება და მას მიჰყიდე იგი. ხოლო იმ ფუთით, რომელსაც მოგცემენ დაიჭირავე მუშები და ჩემი სენაკისაკენ მიმავალი ბილიკი გააწმენდინე“. ანამ დედას უამბო სიზმარი და დედა-შვილმა ქვის ქვეშ მართლაც იპოვეს ცვილი.

უკან რომ ბრუნდებოდნენ მღვდელი შემოეყარათ. მან ცვილი იყიდა და რა მოისმინა მისი პოვნის ამბავი ორჯერ მეტი გადაიხადა. ანამ მუშები დაიჭირავე და მათ ბილიკს რომ წშენდნენ, უკვირდათ, რა ადვილი იყო მუშაობა და ამბობდნენ: თითქოს ჩვენი ძალ-ღონითა არ კეთდებაო. ამ გზით დიდძალმა ხალხმა დაიწყო დენა სენაკისაკენ სალოცავად, მალე ეკლესიას მრავალი შესაწირავი დაუგროვდა. სამი წლის შემდეგ თომა დიაკვანმა და ანამ კათალიკოზს სთხოვეს, ნება დაგვრთე წმ. დავითის მიერ დაწყებული ეკლესია გავასრულოთ მისი დამფუძნებლის სახელობაზეო, სადაც თომა მღვდლად უნდა ყოფილიყო, ხოლო ანა კი მონაზონი იქნებოდა. მათ ნება დართეს და თბილისელებმა სულ მალე ააგეს ეკლესია. ანამ ეკლესიასთანავე გამართა სახლი, სადაც სიკვდილამდე ცხოვრობდა.

ნელ-ნელა წმ. დავითის ეკლესია და მისი სანახები შენდებოდა და უკეთესდებოდა, და ბოლოსდაბოლოს ის სახე მიიღო ახლა რომ აქვს.

აქეთკენ ყოველ ხუთშაბათობით მოედინებოდა მლოცველები, განსაკუთრებით კი ქალები — ფეხშიშველები, თავსაფრიანები და შესთხოვდნენ შვილიანობას. ისინი ლოცვით მიჰყვებოდნენ მთის ბილიკს, რომელიც გველივით მიიკლაკნება კლდეებში.

ხოლო აღდგომის მეშვიდე კვირის ხუთშაბათს მთელი ქალაქი იქ იხდოდა დიდ ღღესასწაულს — მთაწმინდის მონასტრის საეკლესიო დღეობას.

გადმოგვცემენ აგრეთვე ამბავს, რომელიც ალა-მაჰმად-ხა-

ნის შემოსევას ეხება. მთაწმინდამ კიდევ ერთხელ აჩვენა თურმე სასწაული. მან შეიფარა თბილისელ ლტოლვილთა ერთი ნაწილი და შახის გამხეცებულ მოლაშქრეებს, რომლებმაც ასე სასტიკად ააოხრეს ქალაქი, ვერ შეეებდნათ ამ წმინდა ადგილებში. მთაწმინდის მონასტერში შეხიზნული ლტოლვილები გადაურჩნენ სიკვდილსა და შეურაცხყოფას ალა--მაჰმადხანის ველური ჯარისკაცებისაგან.

4. ძველებური ამბავი დიდუბის ეკლესიაზე

ის ადგილი, სადაც ამჟამად დიდუბის ეკლესია დგას, ორ ძმას ეკუთვნოდა თურმე. ძმებს უკმაყოფილება რამ მოსვლიათ და ერთ დღეს გადაუწყვეტიათ გაყრა და განაწილება საერთო მიწისა. ხალხი გადმოგვცემს, რომ ამ დიდუბის ეკლესიას იმ დროს ყოვლად წმინდა ღვთისმშობლის სახელი ერქვაო.

მოუყრიათ შუა კაცები და დაუწყიათ განაწილება. მაგრამ შუაკაცებს მომეტებული ნაწილი ურგუნებით უფროსი ძმისათვის და ეკლესიაც იმის ნაწილში მოუქცევიათ. ასეთ სამართალს უმცროსი ძმა ძალზე გაუნაწყენებია: — რა უსამართლობაა! დიდი უბეც მაგას არგუნეთ და ეს ეკლესიაცო! წამოუძახნია უმცროსს და ეს სიტყვები არ დაესრულებინა, რომ ამ დროს უქუხნია ეკლესიას და თავით ბოლომდეს გაყრილა. თანაც მოსულა ხმა:

„კრულია ის მოსამართლე
ვინც არ გაარჩევს საქმესა,
მდიდარსა საქმეს გაუწყობს,
ღარიბს მცირესაც ართმევსა“.

აი იმ დღიდან ამ ადგილს „დიდუბე“ დარქმევია და ეკლესიის კედელიც გახეთქილია ისე როგორც ახლა ვხედავთ²¹. ძველი ეკლესია ოთხკუთხიანია, ერთის დაბალი კარებით და წყვილი ფანჯრით. იმის აშენებასაც ყველასაგან დაუვიწყარს

²¹ ე. ი. თქმულების ჩაწერის დროს. იხ. შენიშვნები.

თამარ დედოფალს მიაწერს ჩვენი ხალხი და ზოგიერთი ჩვენი
მეისტორიეც.

ამბობენ რომ თამარ დედოფალმა, როცა მეუღლეობის
გვირგვინი დაიდგა, ქორწილი ამ ეკლესიაში გადაიხადაო. ძველ
ხალხს ახლაც ზეპირად ახსოვს ლექსი ეკლესიაზე და თამარ
დედოფლის ქორწილზე:

საქართველოს დედოფალი
 დედა ქართლისა თამარი
 სიმშვენებით მოსილი
 ამომავალი მზის დარი.
 დავით სოსლანის მეუღლე
 რომელს უმშვენა მან მხარი
 დიდუბეში იქორწილა
 სადაც რომ საყდარი არი.

ნადიმობა გაუმართა
 მოიწვია თავის ჯარი
 ასი სული ცხვარი დაკლა
 და ორასი ნიშა ხარი.

ლურჯი სუფრა გაუშალა
 თითქმის იყო ასი მხარი
 ქვრივ-ობლებსა უწყალობა
 ოქრო-ვერცხლი დიდი ძალი.

დედა ქართლისა თამარი
 ბევრიც ვიტიროთ სად არი
 საქართველოს დაეკარგა
 ოქროს ქსოვილი ქამარი!

სიბრძნე სიუხვით ქებული
 დილის ცისკარი სად არი!
 ის მნათობი ქვეყნიერი
 მკვდარიც ვერ ვჰპოვეთ სად არი!

5. თქმულება კალოუბანზე

თბილისის ერთ ძველ ადგილს კალოუბანს ეძახდნენ, სა-
დაც თურმე მოსავლის საღეწი კალოები ყოფილა გამართულ-
ლი. ამ უბანთანაა დაკავშირებული ერთი ძველი გად-
მოცემა. მრისხანე თემურლენგი რვაგზის შემოესია საქართვე-
ლოს და საბოლოოდ მაინც ვერ დაიმორჩილა თავისუფლების

მოყვარე ქართველი ხალხი. თემურის განსაკუთრებული სი-
სასტიკე თბილისს დაატყდა, რადგან საქართველოს დედაქა-
ლაქი ყოველთვის დიდ წინააღმდეგობას უწევდა ველურ დამ-
პყრობლებს. ერთხელ განრისხებულმა თემურმა ამ კალოებ-
ზე თავი მოუყარა თურმე თბილისელ ბავშვებს და თავისი
ცხენოსანი ჯარით ერთიანად გადათელა ისინი. სწორედ აქ და-
ღუპული ბავშვების სახელზე აუშენებიათ ეკლესია, რომელიც
კალოუბნის სახელწოდებით იყო ცნობილი.

6. შავნაბადა და მწყემსი თათარი

თბილისის მახლობლად, სოღანლუდის ვიწროებს გად-
მოჰყურებს ერთი ტიტველი გორაკი, რომელსაც „შავნაბადას“
ეძახიან თბილისელები. ერთხელ შავნაბადასკენ გამოუვლიათ
მწყემს-თათრებს; რომლებიც თურმე ქალაქში ცხვარს მიერე-
კებოდნენ. ერთ მათგანს სცმია ახალი ქალამნები, სრულიად
უხმარი. ახალი ქალამნების პატრონს ხელი გაუშვევრია შავნა-
ბადას გორაკისაკენ, სადაც წმინდა გიორგის ეკლესია მოს-
ჩანდა და ამხანაგებისათვის სიცილით უთქვამს:

— „თუ ამ შავნაბადას ძალა აქვს ეს ქალამნები წლის
ბოლომდე ასევე გაუცვეთელი მექნება როგორც ახლათ“ მის
ასეთ სიტყვებს ამხანაგებმა სიცილით დასძინეს:

„თუ წმინდა გიორგი მაგოდენა ძალას გამოიჩენს — ვირ-
წმუნებთო“.

— ქალამნების პატრონი, რომელიც გზაში ხშირად იმეო-
რებდა სიცილით თავის თხოვნას, სახლში მისვლისთანავე მძი-
მე ავად გამხდარა და დაკუთრებულა! მის ცოლშვილსა და ერთ
ამხანაგს, რომელიც ამ ამბავს ესწრებოდნენ, ყოველი ღონე უხ-
მარიათ, მაგრამ ფეხზე ვერაფრით ვერ დაუყენებიათ მოლაყ-
ბე თათარი. „იქნება წმინდა გიორგიმ იწყინა შენი სიტყვები
და იმიტომ დაგემართა აგრეთ“ — უთქვამს მის ამხანაგს.

„რას ამბობ, წმინდა გიორგის რა ხელი აქვს ჩემთან! ა!
ქრისტიანებისაა და მე კი მაჰმადიანი ვარ“! უპასუხნია დაკუ-
ტრებულს. „წმინდა გიორგიმ კი არა, ეს ყველა ალბათ ალაჰმა

დამმართა, რადგანაც მე უკვე კარგა ხანია დავივიწყე და ჩვენს სალოცავში აღარ დავდივარო!“...

გავიდა ერთი წელიწადი და დაკუთებული მწყემსი ისევ იყო, ვერაფერი უშველა თურმე თავის სალოცავებმა.

მწყემსი მწარედ დაღონდა, ნაღვლიანად გადახედა ცოლ-შვილს, რომელნიც არანაკლებ იყვნენ დამწუხრებულნი, და შესჩივლა:

— „რალა ვქნა! მაჰმადიცა და ალიაც, როგორც ჩანს, შემომწყრომიან და არას მშველიან! მოდი! ისევ შავნაბადას წმინდა გიორგის შევევედრები და თუ იმას მართლა ძალა აქვს რაიმე და იმან დამაკუტა თვითონვე მომარჩენსო და მაშინ ნამდვილად ვირწმუნებ წმინდა გიორგისაცა და იესო ქრისტესაცო!“

თავის ცოლშვილთან ერთად მწყემსი გულმხურვალედ შევევედრა წმინდა გიორგის: „წმინდა გიორგი! თუ ძალა გაქვს და შენგან ვარ დაკუთებული, განმკურნე! თუ გინდა, რომ ვირწმუნო და თავყანი გცე წრფელი გულითაო!“

მწყემს დაუსრულებია თუ არა ლოცვა, ფეხზე წამომდგარა სრულიად განკურნებული.

მთელი ოჯახი განუცვიფრებია ამ სასწაულს, თავყანი უტყიათ წმინდა გიორგისათვის და მალე მიუღიათ კიდევ ახალი სარწმუნოება. მწყემს, რასაკვირველია, ახალი ქალამნები ახლათვე დარჩენია და წლის თავზე სწორედ ამ გაუცვეთელი ქალამნებით ავიდა თურმე შავნაბადას მთაზე სალოცავად.

7. თქმულება სამას არაგველზე

„ჰეი არაგვო არაგვიანო, გულში ეგ სევდა რად ჩაგწოლია!!
შენს სამას შვილზე ხომ არა დარდობ! — გყავდა და თითქოს არა გყოლია“

კ. ნადირაძე

ეს მოხდა იმ დროს, როცა ქართლში მეფობდა მეფე ერეკლე. სპარსეთის ხელმწიფემ მოსთხოვა მას ეცნო ის მეფეთამეფედ და ხარჯი ეძლია. მეფე ერეკლემ ცივი უარი შეუთვალა. სპარსეთის ხელმწიფემ შეჰკრიბა დიდ-ძალი ჯარი და

სასწრაფოთ მოადგა თბილისსა. მეფე ერეკლემ მხოლოდ მცოდნე რეოდენი ჯარის მოგროვება მოასწრო. სპარსელები ერთი ოცად მეტნი იყვნენ ქართველებზე. ქართველთა ჯარში ერთი ერთი რაზმი, რომელიც შესდგებოდა სამასი ფშავ-ხევსურის და არაგვისპირელი გლეხისაგან.

ომის დაწყების წინ ამ რაზმის მეომართ შეჭვიცეს ერთ-მანეთს: „თუ ბედმა გვიღალატა და ვერ დავსძლიეთ მტრის ძალა, შერცხვენილი იყოს, ვინც ჩვენგანი ცოცხალი თავით შინ დაბრუნდესო; ან გამარჯვება მტერზე ან სიკვდილი ბრძოლის ველზეო“ ეს ვაჟკაცური ფიცი ვაჟკაცურადვე შეასრულეს ჩვენმა რაზმელებმა. როცა რიცხვით მრავალმა სპარსელებმა სძლიეს პატარა ქართველ ჯარს, არც ერთმა რაზმელმა მტერს ზურგი არ უჩვენა, არც ერთი არ შეუშინდა სიკვდილს. ყველანი ებრძოდნენ მტერს უკანასკნელის სისხლის წვეთამდინ. თავისი გმირული სული ყველამ ბრძოლის ველზე დალია, თბილისის ქვემოთ, კრწანისის ველზე. ასეთ გმირობაზე მღერის ხალხური ლექსი:

„ვისაც მოუკლავს, ის მოჰკლავს ნადირსა შავსა ტყისასა
ვინც დახვდა, იგივე დახვდება გულდაგულ რაზმსა მტრისასა!

8. ლეგენდა ნარიყალაზე

ეს ლეგენდა ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევაზე მოგვითხრობს და თბილისის ყველასათვის ცნობილ ციხეს — ნარიყალას უკავშირდება:

მრისხანე ალა-მაჰმად-ხანთან მოიყვანეს მშვენიერა ტყვე-ქალი. მეუღლე ბრძოლის დროს დაედუბა. ძუძუთმწოვარა ბავშვი მტრებმა დედის თვალწინ დაანარცხეს ქვაზე და მოუკლეს. თვით დედა სილამაზემ გადაარჩინა. ეს ქალი საჩუქრად მიჰგვარეს შაჰს. „ჩემთვის საჭირო! არ არის! ვინ არის ამის მყიდველი! — ბრძანა ათვალისწუნებით საჭურისმა შაჰმა. ქალი შეისყიდა ვინმე მდიდარმა ჯაფარ-ბეგმა, მიიყვანა იმ კოშკში, რომელსაც ნარიყალა ეწოდებოდა. ჯაფარ-ბეგმა ქალს უბრძანა, მაჰმადიანობა მიეღო და მისი ხასა გამხდარიყო. ქალმა

არაფერი უპასუხა. ჩაფიქრდა, მერე ჯაფარ-ბეგს ხელის გული გაუსინჯა და უთხრა: ხელის გულის ხაზები მეუბნება, რომ შენ ამაღამ საკუთარი ხანჯლით სიკვდილი გიწერიაო. ქალმა ჯაფარ-ბეგს ხანჯალი მოსთხოვა — შეულოცავ და უვნებელი გახდება, სიკვდილი თავიდან აგცილდებაო (მაჰმადიანებს სწამთ, რომ ქართველმა ქალებმა იარაღის შელოცვა იციან). ჯაფარ-ბეგმა ხანჯალი შემოიხსნა და ქალს გადასცა. ქალმა ჯერ შეულოცა, მერე ხანჯლის წვერი გულზე მიიდო და ჯაფარ-ბეგს უთხრა: ხანჯლის ტარს ხელი დაჰკარი და დარწმუნდები, რომ არ დავიჭრებიო! ჯაფარ-ბეგმა თხოვნა შეუსრულა და... ტყვე-ქალი გულგანგმირული დაეცა ბრძანებლის ფერხთა წინაშე. მტრის ხელში ჩავარდნას და შერცხვენას სიკვდილი არჩია!

9. თავდადებული აშუღი

ერთი თქმულება საიათნოვას სიკვდილს კრწანისის ამბებს უკავშირებს. თურმე საიათნოვას რომ შეუტყვია მოსალოდნელი უბედურება; მძვინვარე ალა-მაჰმად-ხანი შემოსევას აბირებს თბილისშიო, ახპატიდან, სადაც ის ბერად იყო თბილისის ჩამოსულა და თავისი შვილები მოზდოკს გაუგზავნია, რომლის მცირე ქალაქი სავსე ყოფილა ქართველი ძეგბით. თვითონ კი თბილისში დარჩენილა და ბინა ციხის ეკლესიაში დაუდგია. შეიძლებოდა განზრახადაც დარჩა თავის აღმზრდელ თბილისში! რომ თავის საყვარელი მოქალაქენი არ დაეტოვებინა „სასოწარკვეთილ და უნუგეშოთ“!

შვილების დაგზავნა და სპარსელების შემოჭრა ერთი ყოფილა: მეცვენილან ციხის ეკლესიაშიც და ივარ უქმნიათ იქაურობა. ხოლო ვინც რჯულს არ გამოიცვლიდა სჩეხდნენ და აწვალებდნენ.

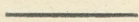
საიათნოვა თურმე ამ დროს ეკლესიაში იყო სხვა მლოცველებთან ერთად! ჰლოცულობდა და ზენაარს ავედრებდა ღვთისმშობლის წილხდომილ ქვეყანას.

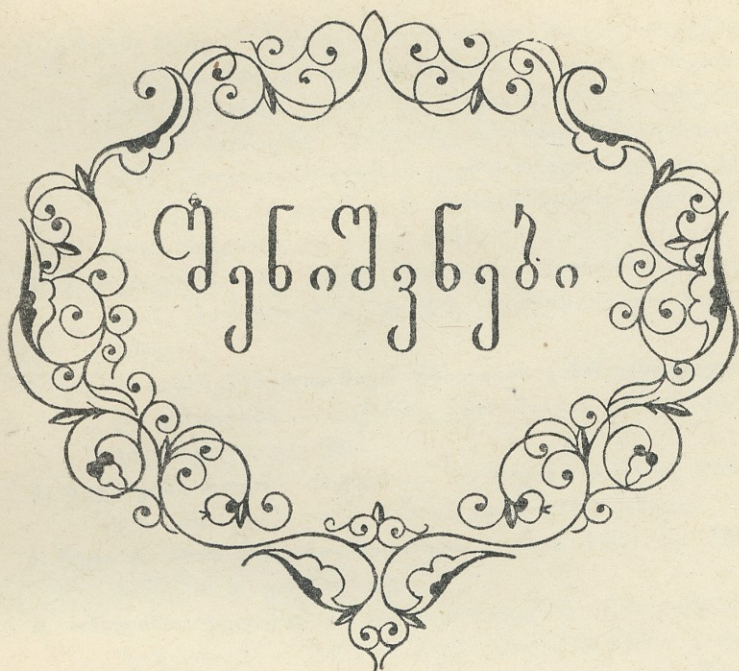
და რადგან მაშინ სპარსელები ეკლესიაში კაცის კვლას
ერიდებოდნენ — შეუძახნიათ: — გამოდი დაგმე შენი რჯუ-
ლიო! საიათნოვა გამოსულა ჯვრით ხელში. დამდგარა კარის
ბჭესთან და უპასუხნია თათრულად შემდეგი ლექსი:

„ჩინ-მანამ ქალისადან,
ეთან-მანამ ისადან“,

— — —
„არ ვულალატებ ჩემსა იესოს,
არ დაუტევებ ტაძარსა წმინდას!“

ამ სიტყვების შემდგომ მოხუცი მტვირთველი ქრისტეს
ჯვრისა, აშული საიათნოვა, მოჰკლეს ურჯულოებმა. ეს მოხ-
და კრწანისის სისხლისმღვრელი ბრძოლის შემდეგ, როდესაც
ქართველმა ვაჟკაცებმა გმირულად შესწირეს თავი სამშობ-
ლოს და მისი დედაქალაქის თბილისის თავისუფლებას!





ლექსები თბილისზე

1. ვახტანგ მეფე — მეტად გავრცელებული ხალხური ლექსი, რომლის ზოგ ვარიანტში თამარი გამოდის გორგასალის ნაცვლად, მაგრამ ეს ლექსი სწორედ ვახტანგ გორგასალისადმი მიძღვნილად უნდა მივიჩნიოთ, ამაზე მიუთითებს ლექსის ყველა რეალია. იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორია, ტ. I, გვ. 109.
2. გორგასლამ — აკ. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია, ტ. I, (ხევსურული), გვ. 79, ჩამწერი გიგია ჭინჭარაული.
3. დავით აღმაშენებლის მიერ თბილისის განთავისუფლება და განახლება — საქართველოს ძველი დროის თავგადასავალი, გვ. 98.
4. ნეტა ქება როგორ ითქმის — ხალხური პოეზია, 1934, გვ. 144, მთქმელი მ. მათიაშვილი, ვარე კახეთი.
5. ნეტა რა არის მისთანა — ხალხური პოეზია, 1934, გვ. 238, ჩამწერი ს. გაჩეჩილაძე.
6. თბილისო, დედაქალაქო — საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი N — 1635. ეს ლექსი მთლიანი სახით მოტანილი აქვს, აგრეთვე, ი. ბალახაშვილს თავის წიგნში, ძველი თბილისი, 1951, გვ. 7—8.
7. ამბავ მოვიდა ბარადა — ს. მაკალათია, ხევსურეთი, 1935, გვ. 43.
8. პამპაული შეიკაზმა — ი. გოგებაშვილის მიერ შედგენილი „დედაენა“, ნაწილი II, 1912, გვ. 234.
9. აბდულას ყარაულები — ა. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია (ხევსურული), ტ. I, 1931, გვ. 21. ჩამწერი თ. რაზიკაშვილი.

10. აბდაულა და ერეკლე — ძველი საქართველო, II, გვ. 239, ჩამწერი ია კარგარეთელი.
11. ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევაზე — პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, წ. I, გვ. 107, ჩამწერი ალ. ჯანდიერი, სოფ. ვაჩნაძიანში.
12. ხოჯა-ხანის შემოსევაზე — პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, წ. I, გვ. 108, ჩამწერი ლ. ჩერქეზიშვილი, 1871, სოფ. ჩაილური. იხ., აგრეთვე, ქართული ქრესტომათია, ნაწილი მეორე, დაბეჭდილი დავით ჩუბინაშვილისაგან, პეტერბურგი, 1863, გვ. 131-2.
13. ყენი რომ მოგვესია — პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, წ. I, გვ. 120, ჩამწერი სიღამონ ერისთავი, სოფ. ველისციხე.
14. ატირდა ცა და ქვეყანა — ეს არის ხალხური ლექსის „ხოჯახანის შემოსვლაზედ“ ვარიანტი და საკმაოდ განსხვავებულიც ამიტომ ეს ლექსიც შევიტანეთ კრებულში. ამ ლექსის შესახებ იხ. პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, წ. I, გვ. 566. ჩამწერი დარ. მამაცაშვილი, ქართლი.
15. თურქმანი თბილისში — აკ. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია (ხევსურული), ტ. I, გვ. 23. ჩამწერი თ. რაზიკაშვილი.
16. ქალაქის არევა — ნაწყვეტი ხევსურული ლექსიდან. იხ. აკ. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია (ხევსურული), ტ. I, გვ. 23. ჩამწერი ბ. ოჩიაური.
17. თბილისის გაოხრებაზედ — ლექსი ეკუთვნის ხალხურ მთქმელს გორელ სტეფანე ფერშანგიშვილს. ყურნ. „კრებული“ № 11-12 (1873 წ.).
18. ვერ გაიგეთა ქართველნი — ხალხური პოეზია, 1934, ქუთაისი, გვ. 271, სოლომონ ცაიშვილი, ერეკლე მეფის გმირული სახე ხალხურ შემოქმედებაში, 1942, გვ. 69-70. არსებობს ამ ლექსის რამდენიმე ვარიანტი. იხ. ა. შანიძე — ქართული ხალხური პოეზია ტ. I, გვ. 23.

19. არაგველთ შეთვლა ერეკლესადმი — სოლომონ ცაიშვილი, ერეკლეს სახე ხალხურ შემოქმედებაში, 1942. გვ. 62—64. ამ ლექსთან დაკავშირებით სოლომონ ცაიშვილი შენიშნავს: „ლექსი თუმცა შეტანილია გიორგი ერისთავის თხზულებათა კრებულში — გამოც. 1884 წ. — მაგრამ ხალხურია, რასაც მოწმობს მისი გავრცელება და თვით ლექსის ფაქტიური მხარე, აგრეთვე ისიც, რომ იგი პირველად გ. ერისთავმა მოათავსა ჟურნალ „ცისკარის“ 1852 წლ. № 10-ში ხელმოუწერლად, ხოლო სათაურადაც „სოფლური სიმღერა“ უწოდა; სქოლიოც ასეთივე აქვს: „არაგველთ შეთვლა მეფე ერეკლესადმი, როდესაც ალა-მაჰმად-ხან შემოადგა ტფილისს, არაგველში ჩააგდეს მოციქული, რომ ვითომ უფრო ჩქარა მივიდოდა და ეს უმღერესო“. იხ. სოლომონ ცაიშვილის შემოთ დასახელებული წიგნი, გვ. 86.
20. ქალაქში ხორველა გაჩნდა — ძველი საქართველო, II, გვ. 337, ჩამწერი ვაჟა-ფშაველა.
21. ხორველობა ქალაქში — არსებობს ამ ლექსის რამდენიმე ვარიანტი. აქ აღებული ერთი ვარიანტი იბეჭდება კოპიურებით, რაც თბილისს ეხება. ეს ლექსი და სხვა მისი ვარიანტები, იხ. პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, წიგნი I, გვ. 219.
22. ხორველამ სთქვა — პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, წიგნი I, გვ. 224, ჩამწერი ა. ნ. ფერაძე, 1871.
23. არსენას ლექსიდან — (ნაწყვეტი), პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, წიგნი I, გვ. 26—31.
24. მეტეხის საყდრის კედელზე — პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, გვ. 285, ჩამწერი პ. უმიკაშვილი. იხ. აგრეთვე მ. ჯანაშვილი, თბილისი, გვ. 165.
25. მეტეხის ციხეო — ს. მაკალათია, თუშური ლექსები, გვ. 46. მოქმელი თებრო იჭირაული, ს. ომალო.
26. მეტეხი მუზეუმი — ნ. კაკუშაძე, თანამედროვე ხალხური პოეზია, გვ. 208, მოქმელი ბ. გოცირიძე.

27. შენ ჩემო დიღო იმედო — ხალხური პოეზია, სახელგამი, 1934, გვ. 13, მთქმელი ბრმა მეჩონგურე სანდრო ბექაური.
28. მთა ვაშრა, ქვიშა გამოჩნდა — საუნჯე ხალხური შემოქმედებისა, III, გვ. 226, ჩამწერი რ. ელანიძე.
29. ქალაქის რედაქტორები — პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, I, გვ. 186, ჩამწერი ნინო ბარათაშვილი, სოფ. მარაბდა.
30. დან-დანი შვილო — ქს. სიხარულიძე, საბავშვო ფოლკლორი, გვ. 36, ჩამწერი ალ. მირაქიშვილი.
31. ბიჭო, ვინ წახვალ ქალაქში — ს. მაკალათია, თუშური ლექსები, გვ. 59, მთქმელი სიღო მოზაიძე, სოფ. დიკლო.
32. დახასიათებანი — საუნჯე ხალხური სიტყვიერებისა, ტ. II, ჩამწერი გიორგი ლეონიძე.
33. გამარჯობა ჩემო ტფილის ქალაქო — თბილისელი პოეტისა და აშუღის იეთიმ გურჯის ლექსი, როცა ის მეფის მთაგრობის გადასახლებიდან დაბრუნდა. იხ. იეთიმ გურჯის ლექსების კრებული და აგრეთვე ი. გრიშაშვილის წიგნი, ძველი თბილისის ლიტერატურული ბოჰემა. გვ. 167, 1928.
34. მეტიფური — ხალხური პოეზია, 1934, გვ. 175.
35. მუხამბაზი — დავით გივიშვილის მიერ შედგენილი წიგნი „ჩვენო ტფილის ქალაქი და სხვ. ლექსები“, ტფილისი, 1910, გვ. 4-5.
36. ახალი თბილისი — ნ. კაკუშაძე, თანამედროვე ხალხური პოეზია, გვ. 112. მთქმელი ვ. ბუჩუკური, ჩამწერი ი. მჭედლიშვილი.
37. რად არ გიმღერო თბილისო — მთქმელი გ. ლაშქარაშვილი, ჩამწერი კაკუშაძე.
38. რუსთაველს — ნ. კაკუშაძე, თანამედროვე ხალხური პოეზია, გვ. 145, მთქმელი გ. ლაშქარაშვილი, ჩამწერი ნ. კაკუშაძე.

39. დაუკარ ჩემო ჩონგურო — ნ. კაკუშაძე, თანამედროვე ხალხური პოეზია, გვ. 188. მთქმელი ბ. გოცირიძე, ჩამწერი ნ. კაკუშაძე.
40. სიმღერა — კრებული, სტალინი ქართულ ხალხურ პოეზიაში.
41. სიმღერა თბილისზე — მთქმელი მუშა-პოეტი გ. ხეჩუაშვილი, 1946 წ. გადაუცია სოლ. ცაიშვილისათვის.
42. თბილისო... „ახალგაზრდა კომუნისტი“ 1957, 17 აგვისტო. მთქმელი ელიზბარ ბაიხოძე. ახმეტის რაიონი, სოფ. ზემო ალვანი.
43. უხსოვარ დროში ნაშენო — ლიტერატურული საქართველო, 1936, № 1.

თქმულებები თბილისზე

1. თბილისის დაარსება. ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ლეგენდა, რომელიც ვახტანგ გორგასალს მიაწერს მცხეთიდან დედაქალაქის თბილისში გადმოტანას. როგორც ცნობილია „ქართლის ცხოვრება“ იძლევა ანალოგიურ ცნობებს. იხ. ამაზე: პროფ. მ. ჯანაშვილი, თბილისი, 1899; დ. გვრიტიშვილი, შ. მესხია, თბილისის ისტორია, 1952, გვ. 24; იაკობ ბალახაშვილი, ძველი თბილისი, 1951, გვ. 5.
2. ფარნაოზ მეფის ნადირობა. ახლოს დგას პირველ ლეგენდასთან, ოღონდ აქ ლაპარაკია თბილისის არა დედაქალაქად გადაქცევაზე, არამედ მის დასახლებაზე, ხოლო მეფედ ამ ლეგენდაში ფარნაოზი გამოდის, რომელიც მეფობდა ძვ. წ. III საუკუნის დასაწყისიდან. ამ თქმულებით თბილისი წინა აზიის ერთ-ერთ უძველეს ქალაქად ჩანს. საინტერესოა, რომ ამ თქმულების ერთგვარ გამოძახილს ვხვდებით „ქართლის ცხოვრების“ იმ ნაწილში, რომელიც ლეონტი მროველს მიეწერება და სადაც ქართლის ძველ მეფეთა ცხოვრებაა მოთხრობილი. ამასთან დაკავშირებით პავლე ინგოროყვა თავის „გიორგი მერჩულეში“ შე-

ნიშნავს, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ეს ადგილები ფოლკლორული წარმოშობისა და, რაც მთავარია, ისინი ძველი ქართული ლექსით, ანუ „წყობილი სიტყვით“ არიან შესრულებულნი (იხ. გიორგი მერჩულე — გვ. 727). „ქართლის ცხოვრების“ ეს ადგილები გარკვეული ინტერესის გამო მოგვაქვს პავლე ინგოროყვაძე მიერ დადგენილი ტექსტის მიხედვით:

პირველი თქმულება:

სიზმარი ფარნავაზისა

- I მაშინ იხილა ფარნავაზ სიზმარი,
რეცა იყო იგი სახლსა შინა უკაცურსა,
და ეგულვებოდა განსვლა,
და ვერ განვიდა;
- II მაშინ შემოვიდა სარკმულსა მისსა შუქი მზისა,
და მოერტყა წელთა მისთა,
და განიზიდნა,
და გამოიყვანა სარკმულსა მას.
- III და ვითარ განვიდა ველად,
იხილა მზე ქუე მდაბლად,
მიჰყო ხელი მისი და მოჰხოცა ცუარი პირსა
მზისასა
და იცხო პირსა მისსა.

მეორე თქმულება

ნადირობა ფარნავაზისა და პოვნა განძისა

- I ხოლო მას დღესა შინა განვიდა (ფარნავაზ) და
ნადირობდა მარტო,
და დევნა უყო ირემთა ველსა დიდომისასა;
და ივლტოდეს ირემნი—
ღირღალთა შინა ტფილცისისათა.
- II და მისდევდა ფარნავაზ,
სტყორცნა ისარი და ჰკრა ირემსა:

და მცირედ წარვლო ირემმან,
და დაეცა ძირსა კლდისასა.

III მოვიდა ფარნავაზ ირემსა ზედა,
და დღე იგი მწუხრი გარდახდა;
და დაჯდა ირემსა მას თანა, რათამცა დაჰყო მუნ
ლაშქ

და დილეულმცა წარვიდა.

IV ხოლო კლდისა მის ძირსა ქუაბი იყო,
რომლისა კარი აღმოქმნულ იყო ქვითა ძუელად,
და სიძუელითა შეჰქმნოდა
დარღუევა შენებულსა მას.

V მაშინ დაასხა წვიმა მძაფრი,
ხოლო ფარნავაზ აღიღო ჩუგლუგი,
და გამოარღვია კარი ქუაბისა მის,
რათა მუნ შიგა დაიმშრალა წვიმისა მისგან.

VI და შევიდა ქუაბსა მას,
და იხილა მუნ შინა —
განძი მიუხდომელი,

ოქრო და ვეცხლი მიუწვდომელი

(იხ. გიორგი მერჩულე — გვ. 727—728)

იხ. აგრეთვე ნ. ბადრიაშვილის წიგნი, Тбилиси, 1957,
გვ. 21—22.

3. მთაწმინდა. ეს ლეგენდა სხვადასხვა ვარიანტით გვხვდება როგორც ძველ, ისევე ახალ წყაროებში: იხ. ათცამეტ სირიელ მამათა სხვადასხვა რედაქციები, ბაქრადე-Кавказ в древн. памятн. христианства თქმულება ქაშუეთზე, გვ. 81. Потто В., Легенды старого Тифлиса-Тифлисский листок илл. №1899, №1 და სხვ. აქ მოთავსებული ლეგენდის ძირითად წყაროდ გამოვიყენეთ გაზ. „Кавказ-ის 1846 წლის №49-ში მოთავსებული თქმულება „მთაწმინდა“, რომელიც შევსებულია სხვა მასალებითაც.

საინტერესოა, რომ ვახუშტის აღწერილობით მთაწმინდის მონასტერი მოთავსებული ყოფილა იშოტრუქის კლდეზე („იშოტრუქის კლდესა შინა,

7. თქმულება სამას არაგველზე. ეს თქმულება სათაურით „სამასი თავდადებული გლეხი“ მოთავსებულია იაკობ გოგებაშვილის „დედაენის“ მეორე ნაწილში, თბილისი, 1912, გვ. 232—3. გარდა აქ მოტანილი ხალხური ორტაეპიანი ლექსისა, გოგებაშვილს ამ თქმულებისათვის ბოლოში დაურთავს გრ. ორბელიანის ცნობილი სიტყვები:

„აი სამასნი გმირები, დუშეთით თბილისს მოსულნი
მეფის შეწევნად, და მის წინ, მისთვისვე შეფიცუ-
ბულნი
თუ გაგვიწყრება ღმერთი და ვერა გავჰსდევნეთ
მტრის ძალი
იყოს შერცხვენილ, ვინ ჩვენგან შინა წავიდეს
ცოცხალი!
და გარდიწერეს პირჯვარი, ვაჟკაცებრ ხმალი იშიშვლეს
და შევარდენებრ მივარდნენ სპარსთა ურიცხვსა
სიმრავლეს!
შეჰსძრეს, გაჰფანტეს, მარამა ზედ თავი თვისი
დააკლეს...
ფიცო ვაჟკაცთა წმინდა არს, მათცა სიკვდილით
შემოწმეს“.

8. ლეგენდა ნარიყალაზე. ამ ლეგენდის შესახებ იხ. ი. გრი-
შაშვილი, ძველი ტფილისის ლიტერატურული ბო-
ჰემა, საიდანაც თითქმის უცვლელი სახით შემოვი-
ტანეთ წინამდებარე კრებულში. უფრო დაწვრილე-
ბით ეს ლეგენდა მოთხრობილი აქვს ვ. პოტოს:

ა) Легенды старого Тифлиса-Тифлисский листок илл. 1899, №1.

ბ) Памятники времен утвержд. русского Владичества на Кавказе, вып. I, Тифлис, 1906, გვ. 74.

როგორც ცნობილია ეს ლეგენდა ნარიყალაზე დიდ მსგავსებას იჩენს ა. წერეთლის „ბაში-აჩუკში“ მო-
თხრობილ ანალოგიურ ამბავთან. საინტერესოა, რომ მსგავსი სიუჟეტის ლეგენდა შეყვარებულ ასულზე, რომელიც მოძალადეს იმავე ხერხით შეაკვდებო,

ჩვენ შეგვხვდა ლატვიის მთიანეთის ისტორიული ძეგლების დათვალიერების დროს. ეს არის ლეგენდა სიგულდეში მცხოვრებ ერთ ქალიშვილზე, რომლის საფლავს ახლაც უჩვენებენ აქაური მკვიდრნი.

9. თავდადებული მგოსანი ამოღებულია ი. გრიშაშვილის წიგნიდან: ძველი ტფილისის ლიტერატურული ბოჰემა, გვ. 84. იხ. აგრეთვე: Потои Легенды старого Тифлиса, Тифлисский листок ил., 1899, №1. აგრეთვე იმავე ავტორის, საქართველო და მისი ისტორიული წარსული დრო, „მოამბე“ 1894, №4, გვ. 24.

როგორც ცნობილია ეს ლეგენდა საიათნოვანზე ისტორიულ სინამდვილეს არ შეეფერება, რადგან საიათნოვა შემდეგ წლებშიც ცოცხალი ჩანს, მაგრამ ლეგენდა უდავოდ გამოხატავს ამ სახალხო მომღერლის ღრმა კავშირს თბილისთან და მის მოსახლეობასთან. სწორედ ამიტომ ამ უკანასკნელის ფანტაზიამ აშულის სიკვდილი ერთგვარ ლეგენდარულ სამოსელში წარმოგვიდგინა.

შენიშვნები სარგის ცაიშვილისა

სარჩევი.

1. თბილისი და ქართული ფოლკლორი	5
2. ლექსები თბილისზე	43
3. თქმულებები თბილისზე	87
4. ზენიშვნები (სარგის ცაიშვილი)	101

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ.-საგამომც. საბჭოს დადგენილებით

*

რედაქტორი ი. გ რ ი შ ა შ ვ ი ლ ი
გამომცემლობის რედაქტორი ნ. მ ა ი ს უ რ ა ძ ე
ტექნიკური ა. თ ო დ უ ა
მხატვარი გ. ნ ა დ ი რ ა ძ ე
კორექტორი რ. ფ ა რ ე ს ი შ ვ ი ლ ი

გადაეცა წარმოებას 23.8.1958; ანაწყოების ზომა $5\frac{1}{2} \times 9$; ხელმოწერილია
დასაბეჭდად 3.10.1958; ქაღალდის ზომა $84 \times 108\frac{1}{32}$
ქაღალდის ფურცელი 3,5; საბეჭდი ფურცელი 5,74; საავტორო
ფურცელი 4,44; საადრიცხვო-საგამომცემლო ფურცელი 4,55;
შეკვეთა 1498; უე 02476 ტირაჟი 2000
ფასი 2 მან.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობის სტამბა
თბილისი, ა. წერეთლის ქ. 3/5.

ფასი 2 მან.

ს. 1 თბილისი 1957 წ.
— 1961 წლის 1 იანვარიდან
ფასი — რუბ. 20 კოპ.
შენიშვნა — ქვე.